

ERNST NURM

LADINA KEELE
GRAMMATIKA

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“
TALLINN 1947

~~ESTICA~~

~~A-10066~~

ERNST NURM

LADINA KEELE
GRAMMATIKA

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“
TALLINN 1947

256.

11850

Häälikuõpetus (foneetika).

1. Tähed (littërae).

Ladina alfabeedis on 24 tähte :

A a, B b, C c, D d, E e, F f, G g, H h, I i, K k,
L l, M m, N n, O o, P p, Q q, R r, S s, T t, U u,
V v, X x, Y y, Z z.

Y ja z esinevad ainult võõrsõnus, k ainult sõnades *Kalendae* (lühend. *Kal.*) ja *Kaeso* (lühend. *K.*).

Ladina tähekujud on idamaise päritoluga. Föniiklaste vahendusel jõudsid nad Kreekasse ja sealt Lõuna-Itaalia kreeka kolooniate kaudu roomlaste juurde.

Ladina alfabeedi lahkuminevus kreeka omast seletub häälikute erineva hääldamisega. Kõrvutame kreeka ja ladina kirja :

A α (alpha) > a.

B β (beta) > b.

Γ γ (gamma) > 1) Tema märgiks ladina keeles oli alguses C. Seda võib veel näha vanade ladina eesnimede lühendeist, näiteks: C. = *Gaius*, Cn. = *Gnaeus*. K kõrvaldamisega ladina keelest muutus C tema asendajaks ja
2) Γ jaoks loodi C-st kriipsukese juurdelisamisega uus tähekuju G.

Δ δ (delta) > d.

E ε (epsilon) > e.

Z ζ (zeta) > z.

Et ladina keeles puudus tema jaoks vastav tähekuju, kadus ta ladina alfabeedist varsti; tema asemel kirjutati kreeka sõnades lihtsalt s. Alles I saj. e. m. a. võeti z uuesti tarvitusele, kuid ainult kreeka sõnades.

H η (eta) > ae.
Θ θ (theta) > th,

mis kadus varsti ladina kirjast ja mille asemel kirjutati kreeka sõnades lihtsalt t. Kuid II saj. e. m. a. ilmub th jällegi kreeka sõnades ja tungib ka ladina sõnadesse.

I ι (iota) > i.
K κ (kappa) > k,

kõrvaldatakse varsti ladina keelest ja asendatakse c-ga.

Λ λ (lambda) > l.

M μ (my) > m.

N ν (ny) > n.

Ξ ξ (xi) > x.

Ο ο (omikron) > õ.

Π π (pi) > p.

Ρ ρ (rho) > r.

Σ σ σ (sigma) > s.

Τ τ (tau) > t.

Υ υ (ypsilon) >

oli algul vasteks u-le (mitte ü-le) ja sellisena võtsid teda roomlased üle. Alles I saj. e. m. a. võeti Y üle ü-hääldamisega, kuid teda tarvitati ainult kreeka sõnades, näit. : syllaba, zephyrus.

Φ φ (phi) > ph,

mis kadus varsti ladina keelest; tema asemel kirjutati kreeka sõnades lihtsalt p, näit. : πορφύρα-purpura. II saj. e. m. a. ilmub aga kreeka sõnades jällegi ph, mis siis tungib ka ladina sõnadesse.

Χ χ (chi) > ch,

mis kadus samuti varsti ladina keelest ja mille asemel kirjutati lihtsalt c. II saj. e. m. a. ilmub kreeka sõnades uuesti ch, mis tungib ka paljudesse päris ladina sõnadesse, näit. *pulcher pulcher*'i asemel.

Ψ ψ (psi) > ps.

Ω ω (omega) > õ.

Roomlased tarvitasid oma raidkirjus ja raamatuis esialgu ainult suuri tähti. Praegu kirjutatakse suure algustähega pärisnimesid ja nendest tuletatud adjektiive ning adverbe: *Roma, forum Romanum, lingua Latina* (ladina keel), *loquor Latine* (ma räägin ladina keelt), *Alexander Magnus* (Aleksander Suur).

2. Häälamine.

ae = ää: *aetas, aes, laetus*.

oe = öö: *poena, foedus, proelium*.

M ä r k u s 1. Mõnes sõnas kuulub häälikühendis *ae* või *oe* kumbki häälik eri silpi (*a-e, o-e*, mitte: *ää, öö*); harilikult asetatakse kooliraamatuis neis sõnus e kohale kaks punkti: *poëta* (loe: poeeta), *aëneus* (loe: aeeneus).

y (üpsilon) = ü: *lyra, syllaba, Lydia*.

qu = kv: *aqua, relinquo, qui*.

sua = sva: *persuades, suavis*.

M ä r k u s 2. Sõna *sua* (oma) on kahesilbiline (*u* ei hääldu *v-na*).

sue = sve: *Suetonius, Suebi*.

ngu vokaali ees = *ngv: lingua, sanguis*.

i = *j* sõna algul vokaali ees: *iam, iungo*. Samuti hääldatakse vokaalieelset *i-d* ka liitsõnus (põhisõna algul): *adiungo, coniecit*.

i = *jj* sõna keskel vokaalide vahel: *eius, maior*.

M ä r k u s 3. Keskajal kirjutatigi sääraseil juhtumeil *j: jam, adjungo, ejus*.

M ä r k u s 4. Rooma eesnimes *Gaius* hääldub *i* vokaalina; seega on see sõna kolmesilbiline (*Ga-i-us*).

B, d ja *g* on helilised häälikud (nagu saksa ja inglise keeles), kuna eesti keeles *b, d* ja *g* tähistavad helituid häälikuid.

C-d hääldati antiikajal *k-na*; see hääldamine esineb praegugi mõnes riigis (näit. Soomes ja Rootsis). Harilikult aga hääldatakse *c-d* eesvokaalide (*e, i, y, ae, oe*) ees *ts-na*¹: *Caesar* (loe: Tsääsar), *Cicero, coepi, Cyrus*; muil juhtumeil aga *k-na*: *campus* (loe: kampus), *cum, vacca, fructus, lac*.

ch = *hh* (tugev *h*): *pulcher, Antiochus, schola* (loe: shola), *chorus*.

ph = *f*: *philosophia, Philippus, nympha*.

¹ See hääldamine pärineb keskajast.

ti vokaali ees = tsi: *actio, amicitia*. Kuid *ti* hääldatakse alati *ti*-na.:

1) ühendeis *sti, tti, ja xti: bestia, Attius, mixtio*;

2) kreeka nimedes ja kreeka keelest laenatud sõnades: *Boeotia, tiara, Miltiades*;

3) sõnas *totius*, kus *i* on pikk ning rõhuline.

3. Liithäälikud.

Diftonge on ladina keeles neli: *ae, oe, au, eu* (häälda: eu, mitte: öi).

M ä r k u s 1. Antiikajal hääldati *ae* ja *oe* diftongidena, mitte liithäälikutena (ää, öö) nagu nüüdisajal.

M ä r k u s 2. Pronoomeneis *huic* (sellele) ja *cui* (kellele, millele, missugusele) esineb ka diftong *ui*; kõigis muis sõnus kuuluvad häälikühendis *ui u* ja *i* eri silpi.

Kaksikkonsonante on kaks: *x* (= ks) ja *z* (= dz).

4. Vältus (kvantiteet).

Oma vältuselt on vokaalid pikad ja lühikesed. Kirjas märgitakse nii pikki kui ka lühikesi vokaale ühekordse tähega. Õpiraamatuis ja sõnastikes asetatakse pikkade vokaalide kohale pikk kriips — (*senatus, mātāre, nōn*) ja lühikeste vokaalide kohale kaar *∪* (*hābēt, lēgērēm, fūgā*). Hääldamisel tuleb vokaalide pikkust rangelt silmas pidada: *cār* (loe: kuur), *mārē* (loe: mare), *scribit* (loe: skriibit).

M ä r k u s 1. Mõned sõnad erinevad ainult vokaalide vältuse poolest, nii et ebatäpne hääldamine võib põhjustada valesti mõistmist. Näit. *pōpulus* (rahvas) ja *pōpulus* (pappel), *vēnīmus* (tuleme) ja *vēnīmus* (oleme tulnud), *mālus* (halb) ja *mālus* (õunapuu), *sōlum* (maapind) ja *sōlum* (ainult).

Silp võib olla oma vältuselt pikk (*syllāba longa*) või lühike (*syllāba brēvis*). Silp on pikk või lühike kas loomu poolest (*natūrā*) või seisu poolest (*positiōne*).

Silp on loomu poolest lühike, kui tema vokaal

on lühike: *fū-gē-rēt, tō-gā*. Silp on loomu poolest pikk, kui selles esineb pikk vokaal või diftong: *cae-dō, clā-mā, au-dī, poe-nae, mō-rēs*.

Märkus 2. Konsonantühendite *ns* ja *nf* ees on vokaal alati pikk: *cōnsul, cēnsor, cōnfugio, inferre*.

Seisu poolest on silp lühike, kui tema vokaalile järgneb teine vokaal või *h*: *co-ēr-ce-o, ve-ho, cli-pe-us, ha-bu-i*. Seisu poolest pikk on silp, mille vokaalile järgneb kaks või enam konsonanti, kaksikkonsonant *x* või *i*, mida hääldatakse *jj*-na (vt. § 2): *o m-nes, in-tel-le-xi, ex-trē-mus, A-le-xan-der, Pom-pe-ius*.

Märkus 3. Kui vokaalile järgneb „tummast“ häälikust (*b, p, d, t, g, c, f*) ja sulahäälikust (*l, r*) koosnev häälikühend (*mūta cum liquidā*), siis on silp erandlikult lühike; ainult värsis võib säärane silp ka pikk olla. Näit. *vo-lū-cris, te-nē-brae*.

Märkus 4. Silpi, mille vokaalile järgneb *ch, ph, rh* või *th*, ei loeta pikaks seisu poolest: *phi-lo-sō-phus*.

5. Rõhk (accentus).

Kahesilbilistel sõnadel on rõhk alati esimesel silbil: *māter, méus, síbi, quia*.

Kolme- ja enamsilbilistel sõnadel on rõhk eelviimasel silbil, kui see silp on pikk: *nātūra, supérbus, negléxi, Pompéius*; on aga sõna eelviimane silp lühike, siis asetseb rõhk kolmandal silbil lõpust arvates (hoolimata sellest, kas see silp on pikk või lühike): *córpōra, éveho, Itālia, praesídium*.

Märkus 1. Kui sõnale on liitunud liide *-que, -ne* või *-ve*, siis asetseb rõhk liite-eelsel silbil: *deabúsque, meministīne, omniáque, belláque*. Erandi moodustavad adverbid *úndique* (igalt poolt), *ítaque* (niisiis, seepärast) ja *útique* (igal juhul, tõepoolest).

Märkus 2. *c*-lõpulistel sõnadel, mille lõppvokaal *e* on kadunud, asetseb rõhk viimasel silbil: *adhūc, illíc, istūc, addíc, abdūc*.

6. Sõnade jaotamine silpideks.

Üksik konsonant vokaalide vahel kuulub järgnevasse silpi:
a-mā-re, co-rō-na.

Kui vokaalide vahel on kaks või enam konsonanti, siis kuulub järgmise silpi ainult selline konsonantühend, millega ladina keele sõna võib alata: *mon-strā-re, di-sci-plī-na, pā-tres, ma-gi-stri, cē-lē-bris*; kuid: *cir-cus, for-tū-na, vic-tor, can-tus, scrip-si.*

Liitsõnu jaotatakse silpidesse liitunud osade järgi: *post-e-a, red-ī-re, in-ī-mī-cus, dis-cē-do, prōd-est.*

Vormiõpetus (morfoloogia).

I. Käändsõnad (noomenid).

7. Substantiivide sugu (g ě n u s).

Ladina keeles on kolm sugu:

meessugu — *g ě n u s m ā s c ũ l i n u m* (lühend.: *m.*),

naissugu — „ *f ě m i n i n u m* („ *f.*),

kesksugu — „ *n e u t r u m* („ *n.*).

Sõnade sugu määratakse harilikult singulari nominatiivi lõpu järgi, mõnikord ka sõnade tähenduse järgi, mille kohta on maksvad järgmised juhised:

Meessugu on meeste, rahvaste, kuude ja jõgede nimed: *agricōla* (põllumees), *rēx* (kuningas), *Galli*, *Celtae*, *Ianuārius*, *Aprilis*, *Tigris*, *Tibēris*.

Naissugu on naiste ja puude nimed: *sōror* (õde), *māter* (ema), *quercus* (tamm), *mālus* (õunapuu).

Kesksugu on kõik käändumatud substantiivid (*substantiva indeclinabilia*): *māne* (hommik), *fās* (loomulik õigus, lubatu), *nēfās* (ülekohus, patt). Ka on kesksugu iga sõna või terve lause, mida tarvitatakse substantiivina: *ut fināle*, *ultimum vāle*.

Mõned isikut tähendavad substantiivid võivad olla nii mees- kui ka naissugu, olenevalt sellest, kas nad tähendavad mees- või naisisikut; sääraseid substantiive nimetatakse *substantiva commūnia* ehk *commūnis g ě n ě r i s* — ühist sugu (lühend.: *c.*): *civis* (kodanik), *dux* (juht), *cōmes* (kaaslane).

8. Arvud.

Ladina keeles on kaks arvu: *singularis* (ainsus) ja *plūralis* (mitmus).

Mõningaid sõnu tarvitatakse ainult plūralis; sääraseid sõnu nimetatakse *plūralia tantum*. Need on isikute ja asjade nimed, mida roomlane endale ainult mitmuses (kogumõistena) ette kujutas: *infēri* (manalas olevad, manala), *penātes* (majajumalused, maja), *Alpes* (Alpid), *moenia* (linnamüürid), *divitiae* (rikkus), *nuptiae* (pulmad) jt.

Siia kuuluvad ka sõnad, mis mitmuses omavad eritähendust ja on selles uues tähenduses *plūralia tantum*: *littēra* (kirjatakht) — *littērae* (kiri, kirjandus, teadus), *auxilium* (abi) — *auxilia* (abiväed), *impedimentum* (takistus) — *impedimenta* (voor), *cōpia* (tagavara, küllus) — *cōpiae* (väeosad, sõjavägi) jt.

9. Käänded (cāsus).

Ladina käändsõnadel on kuus käänet:

Nōminātivus — vastab eesti nimetavale (kes? mis?).

Gēnitivus — vastab eesti omastavale (kelle? mille?).

Dātivus — vastab eesti alaleütlevale (kellele? millele?).

Accūsātivus — objekti kääne; vastab eesti osastavale, omastavale või nimetavale (keda? mida? ka: kelle? mille? või: kes? mis?).

Ablātivus — vastab enamasti eesti kaasaütlevale (kellega? millega?).

Vōcātivus — tarvitatakse ütte käändena (kes? mis?).

10. Deklinatsioonid.

Käänamistüüpide järgi jaotatakse käändsõnad 5 deklinatsiooni, kusjuures singulari genitiivi lõpp määrab kindlaks sõna deklinatsiooni.

Kõigis deklinatsioonides on:

1. vocativus nominatiivi sarnane, välja arvatud 2. deklinatsiooni *us*-lõpuliste voc. sing. (vt. § 14);
2. dat. ja abl. plur. sarnased;
3. kesksugu sõnade nomin., accus. ja vocat. sarnased.

M ä r k u s. Vanemal ajal oli ladina keeles ainult üks deklinatsioon, millest on aja jooksul käändelõppude ja tüve lõppvokaali kokkukulamise tagajärjel tekkinud 5 deklinatsiooni. Sõna põhitüvi on kergesti leitav, kui eraldada pluraali genitiivi lõpp.

Põhitüvi	Käändelõpp	Tüve lõpphäälik	Deklinatsioon
<i>silvā</i>	rum	a	I
<i>hortō</i>	rum	o	II
<i>leōn</i>	um	konsonant	} III
<i>āvi</i>	um	i	
<i>frūctu</i>	um	u	IV
<i>diē</i>	rum	e	V

11. Esimene deklinatsioon.

(*a*-deklinatsioon)

Tüüpsõna: *silvā*, *silvae*, *f.* (mets).

	Singulāris	Plūrālis
N. V.	<i>silvā</i> (mets)	<i>silvae</i> (metsad)
G.	<i>silvae</i> (metsa)	<i>silvārūm</i> (metsade)
D.	<i>silvae</i> (metsale)	<i>silvīs</i> (metsadele)
Acc.	<i>silvām</i> (metsa)	<i>silvās</i> (metsi)
Abl.	<i>silvā</i> (metsaga)	<i>silvīs</i> (metsadega)

12. Esimese deklinatsiooni erandlikud vormid.

1. Sõnadel *dea* (jumalanna) ja *filia* (tütar) on dat. ja abl. plur. hariliku lõpu *-is* kõrval ka *-abus*, mida tarvitatakse siis,

kui tahetakse teha vahet mees- ja naisolendite vahel¹: *deus deabusque* (jumalatest ja jumalannadest), *filius et filiaabus* (poegadele ja tütardele ~ poegade ja tütardega).

2. Sõnast *familia* (perekond) tarvitatakse gen. sing. lõpu *-ae* kõrval ka muistset lõppu *-ās*, kuid ainult ühenduses eelnevate sõnadega *pater* (isa) ja *mater* (ema): *pater familiae*, *mater familiae*.

3. Gen. plur. on luules mõnikord lõpuga *-ūm*: *caelicolum* (taevaelanike), *Dardanidum*.

13. Esimese deklinatsiooni sõnade sugu.

Esimese deklinatsiooni sõnad on üldiselt naisugu. Siiski on mõned sõnad meessugu oma tähenduse poolest (vt. § 7): *nauta* (meremees), *poeta* (poet), *Sequana* (jõe nimi), *Belgae* (belglased).

14. Teine deklinatsioon.

(o-deklinatsioon)

Tüüpsõnad: *hortus*, *horti*, *m.* (aed);
liber, *libri*, *m.* (raamat);
bellum, *belli*, *n.* (sõda).

	Singularis			Pluralis		
N.	<i>hortus</i>	<i>liber</i>	<i>bellum</i>	<i>horti</i>	<i>libri</i>	<i>bellā</i>
G.	<i>horti</i>	<i>libri</i>	<i>belli</i>	<i>hortorum</i>	<i>librorum</i>	<i>bellorum</i>
D.	<i>horto</i>	<i>libro</i>	<i>bellō</i>	<i>hortis</i>	<i>libris</i>	<i>bellis</i>
Acc.	<i>hortum</i>	<i>librum</i>	<i>bellum</i>	<i>hortos</i>	<i>libros</i>	<i>bellā</i>
Abl.	<i>horto</i>	<i>libro</i>	<i>bellō</i>	<i>hortis</i>	<i>libris</i>	<i>bellis</i>
V.	<i>hortē</i>	<i>liber</i>	<i>bellum</i>	<i>horti</i>	<i>libri</i>	<i>bellā</i>

¹ Sest ka sõnust *deus* (jumal) ja *filius* (poeg) on dat. ja abl. plur. *deis* ja *filii* (vt. § 14).

Nagu *liber* deklioneerub ka sõna *vīr* (mees): g. *vīri*, d. *vīrō* jne.

Mõnel *er-lõpulisel* sõnal esineb *r*-i ees *ē* kõigis käändeis: *puēr* (poiss), gen. *puēri*, dat. *puērō* jne.; enamikul aga esineb *ē* ainult nom. ja voc. sing. (nagu *libēr*).

15. Teise deklinatsiooni erandlikud vormid.

1. Pärinimedel lõpuga *-ius* on voc. sing. lõpul *-ie* asemel *-ī*: *Ovīdius* — voc. *Óvīdi*, *Vergīlius* — voc. *Vérgīli*, *Gaius* — voc. *Gāi*. Sõnadel *filius* (poeg) ja *meus* (minu) on voc. sing. *fīli* ja *mī*.

2. Sõnal *deus* (jumal) on voc. sing. *deus*, nom. ja voc. plur. *dei* ehk *dī*, dat. ja abl. plur. *deis* ehk *dīs*, gen. plur. *deōrum* ehk *deum* (viimane harvemini).

3. Sõnal *lōcus* (koht) on pluuralis kaks kuju: *lōcā*, *n.* (maakohad) ja *lōci*, *m.* (kohad raamatus).

4. Sõnadel lõpuga *-ius* ja *-ium* on gen. sing. sageli *ii* asemel *-ī*: *Ovīdius* — g. *Ovīdi*, *Vergīlius* — g. *Vérgīli*, *negōtium* (tegevus, töö) — g. *negōti*.

16. Teise deklinatsiooni sõnade sugu.

Sõnad lõpuga *-us* ja *-ēr* on meessugu, *um-lõpulisel* kesksugu.

Erandlikult on naisugu järgmised *us-lõpulisel* sõnad:

1. saarte, maade, linnade ja puude nimed: *Dēlus*, *Aegyptus*, *Corinthus*, *mālus* (õunapuu);

2. *hūmus*, *i*, *f.* (maa).

Kesksugu on *vulgus*, *i*, *n.* (lihtrahvas) ja *pēlāgus*, *i*, *n.* (meri).

17. Esimese ja teise deklinatsiooni adjektiivid.

Suur osa adjektiive deklioneerub I ja II deklinatsiooni järgi, ja nimelt: meessugu (-*ūs*, -*ēr*) ja kesksugu (-*ūm*) II deklinatsiooni järgi, naissugu (-*ā*) I deklinatsiooni järgi.

Tüüpsõnad: *bōnūs*, *bōnā*, *bōnūm* (hea);
nīgēr, *nīgrā*, *nīgrūm* (must).

Singularis			Pluralis			
N.	<i>bōnūs</i>	<i>bōnā</i>	<i>bōnūm</i>	<i>bonī</i>	<i>bonae</i>	<i>bonā</i>
G.	<i>bonī</i>	<i>bonae</i>	<i>bonī</i>	<i>bonōrūm</i>	<i>bonārūm</i>	<i>bonōrūm</i>
D.	<i>bonō</i>	<i>bonae</i>	<i>bonō</i>	<i>bonīs</i>	<i>bonīs</i>	<i>bonīs</i>
Acc.	<i>bonūm</i>	<i>bonām</i>	<i>bonūm</i>	<i>bonōs</i>	<i>bonās</i>	<i>bonā</i>
Abl.	<i>bonō</i>	<i>bonā</i>	<i>bonō</i>	<i>bonīs</i>	<i>bonīs</i>	<i>bonīs</i>
V.	<i>bonē</i>	<i>bonā</i>	<i>bonūm</i>	<i>bonī</i>	<i>bonae</i>	<i>bonā</i>

Singularis			Pluralis			
N.V.	<i>nīgēr</i>	<i>nīgrā</i>	<i>nīgrūm</i>	<i>nigrī</i>	<i>nigrae</i>	<i>nigrā</i>
G.	<i>nigrī</i>	<i>nigrae</i>	<i>nigrī</i>	<i>nigrōrūm</i>	<i>nigrārūm</i>	<i>nigrōrūm</i>
D.	<i>nigrō</i>	<i>nigrae</i>	<i>nigrō</i>	<i>nigrīs</i>	<i>nigrīs</i>	<i>nigrīs</i>
Acc.	<i>nigrūm</i>	<i>nigrām</i>	<i>nigrūm</i>	<i>nigrōs</i>	<i>nigrās</i>	<i>nigrā</i>
Abl.	<i>nigrō</i>	<i>nigrā</i>	<i>nigrō</i>	<i>nigrīs</i>	<i>nigrīs</i>	<i>nigrīs</i>

Nagu *er*-lõpulistel substantiividel (vt. § 14) nii ka enamikul adjektiividest esineb *r*-i ees *e* ainult meessoos nom. ja voc. sing. (nagu *nīger*), mõnel adjektiivil aga püsib *e* kõigis vormides: *libēr*, *libēra*, *libērum* (vaba) — g. *libērī*, *libērae*, *libērī* — d. *libērō*, *libērae*, *libērō* jne.

Kolmas deklinatsioon.

(Konsonandiline ja *i*-deklinatsioon)

18. Substantiivid.

Konsonandiline deklinatsioon.

Tüüpsõnad: *leõ, leõnis, m.* (lõvi);
cõlõr, cõlõris, m. (värv);
aetās, aetātis, f. (ajajärk, iga);
nõmën, nõminis, n. (nimi).

S i n g u l ä r i s				
N.V.	leõ	cõlõr	aetās	nõmën
G.	leõnis	cõlõris	aetātis	nominis
D.	leõni	cõlõri	aetāti	nomini
Acc.	leõnēm	cõlõrēm	aetātēm	nomën
Abl.	leõnē	cõlõrē	aetātē	nominē
P l u r ä l i s				
N.V.	leõnēs	colõrēs	aetātēs	nominä
G.	leõnüm	colõrüm	aetātüm	nominüm
D.	leõnibūs	colõribūs	aetātibūs	nominibūs
Acc.	leõnēs	colõrēs	aetātēs	nominä
Abl.	leõnibūs	colõribūs	aetātibūs	nominibūs

Kesksoost sõnadel on: 1) nagu varem mainitud (vt. § 10), nom., acc. ja voc. sarnased; 2) nom., acc. ja voc. plur. lõpp -ä (vrd. II dekl. *um*-lõpul.).

19. *i*-deklinatsioon.

1. Gen. plur. lõpuks on **-iüm** (mitte *-um*):

a) *es-* ja *is*-lõpulistel, mille nom. ja gen. sing. on võrdne arv silpe (*pärisylläba*): *nübēs, nūbis, f.* (pilv); *ävīs, ävis*, (lind);

b) sõnadel, mille genitiivi lõpu *-is* ees on kaks või enam konsonanti: *pars, partis, f.* (osa, jagu).

S i n g u l ā r i s			
N.V.	nūbēs	āvīs	pars
G.	nubīs	avīs	partīs
D.	nubī	avi	parti
Acc.	nubēm	avēm	partēm
Abl.	nubē	avē	partē
P l u r ā l i s			
N.V.	nubēs	avēs	partēs
G.	nubīūm	aviūm	partiūm
D.	nubībūs	avībūs	partībūs
Acc.	nubēs	avēs	partēs
Abl.	nubībūs	avībūs	partībūs

Erandina on gen. plur. **-um** (mitte *-ium*) sõnadel: *pāter, pātris, m.* (isa) — g. pl. *pātrum*; *māter, mātris, f.* (ema) — g. pl. *mātrum*; *frāter, frātris, m.* (vend) — g. pl. *frātrum*; *iūvēnis, is, m.* (noormees) — g. pl. *iūvēnum*; *cānis, is, c.* (koer) — g. pl. *cānum*.

2. Kesksooost sõnadel lõpuga *-ē, -āl* või *-ār* on abl. sing. **-ī**, nom., acc. ja voc. plur. **iā** ja gen. plur. **-iūm** (mitte: *-e, -a, -um*): *mārē, māris, n.* (meri); *ānimāl, ānimālis, n.* (loom, elajas); *calcār, calcāris, n.* (kannus).

Singularis

N. V.	mără	ănimăl	calcăr
G.	măris	animălīs	calcărīs
D.	mări	animăli	calcărī
Acc.	mără	animăl	calcăr
Abl.	mări	animăli	calcărī

Pluralis

N. V.	măriă	animăliă	calcărīă
G.	măriūm	animăliūm	calcărīūm
D.	măribūs	animălibūs	calcărībūs
Acc.	măriă	animăliă	calcărīă
Abl.	măribūs	animălibūs	calcărībūs

M ā r k u s. Meessoost *al-* ja *ar-*lõpulistel (gen. sing. *-ālis, -āris*) substantiividel on abl. sing. *-ē*: *Caesār, āris* — abl. sg. *Caesārē Hannibāl, ālis* — abl. sg. *Hannibālē*; *sāl, sālīs, m.* (sool) — abl. sg. *sālē*.

20. Erijuhtumid.

1. Acc. sing. lõpp **-im** ja abl. sing. lõpp **-ī** on järgmisil sõnul:
 a) linnade ja jõgede nimedel lõpuga *-is parisyllāba*: *Tibēris* — acc. *Tibērim*, abl. *Tibēri*; *Neāpōlis* — acc. *Neāpōlim*, abl. *Neāpōli*;

b) sõnadel: *sītīs, is, f.* (janu); *puppīs, is, f.* (ahter); *turrīs, is, f.* (torn); *fēbris, is, f.* (palavik); *secūris, is, f.* (kirves): *sītim, sīti*; *puppim, puppi* jne.

M ā r k u s. Sõnal *ignīs, is, m.* (tuli) on abl. sing. harilikult *ignī*: *ferrō ignīque* (tule ja mõõgaga).

2. Acc. plur. võib lõpu **-ēs** kõrval olla ka **-is** kõigil III

deklinatsiooni sõnul, millel gen. plur. lõpuks on *-ium*: *angustōs finis* (kitsaid piire), *partis* (osi) = *partēs*.

3. Sõnad *bōs*, *c.* (veis) ja *vis*, *f.* (jõud) deklioneeruvad järgmiselt:

bōs, *bōvis*, *bōvi*, *bōvem*, *bōve*; *bōves*, *bōum*, *bābus*, *bōves*, *bābus*;

vis, —, —¹, *vim*, *vi*; *vires*, *virium*, *viribus*, *vires*, *viribus*.

21. Kolmanda deklinatsiooni sõnade sugu.

I. Sõnad lõpuga *-o*, *-or*, *-os*, *-er* ja *-es imparisyllāba* (gen. sing. rohkem silpe kui nom.) on **meessugu**: *leō*, *leōnis* (lõvi); *cōlōr*, *colōris* (värv); *flōs*, *flōris* (lill); *carcer*, *ēris* (vangla); *pēs*, *pēdis* (jalg).

Erandid: 1) **-o**: *cāro*, *carnis*, **f.** (liha).

Naissugu on *-do*, *-go* ja *-io* lõpuga sõnad: *fortitūdō*, *dīnis*, *f.* (vahvus, vaprus); *ōrigō*, *gīnis*, *f.* (algupära, tekkinine); *lēgiō*, *iōnis*, *f.* (leegion). Kuid *ōrdō*, *ōrdīnis*, **m.** (rida, kord, seisus) on meessugu.

2) **-or**: *arbōr*, *ōris*, **f.** (puu);

marmōr, *ōris*, **n.** (marmor);

aequōr, *ōris*, **n.** (tasandik, lagendik; meri);

cōr, *cordis*, **n.** (süda).

3) **-os**: *dōs*, *dōtis*, **f.** (kaasavara);

ōs, *ōris*, **n.** (suu, nägu);

ōs, *ossis*, **n.** (luu, kont).

4) **-er**: *itēr*, *itīnēris*, **n.** (tee, teekond);

vēr, *vēris*, **n.** (kevad);

cādāvēr, *ēris*, **n.** (laip, korjus, raisk);

lītēr, *tris*, **f.** (lootsik).

¹ Gen. ja dat. sing. puuduvad. Sõna, millel mõned käänded puuduvad, nimetatakse *substantivum defectivum cāsibus*. Selline sõna on veel *fors* (juhus), millel on peale nom. ainult abl. sing. *forte*.

- 5) **-es**: *quiēs, ētis, f.* (rahu, puhkus);
mercēs, ēdis, f. (tasu);
sēgēs, ētis, f. (külv, vili);
aes, aeris, n. (vask).

II. Sõnad lõpuga *-as, -is, -aus, -x, -es* parisylläba ja *-s* konsonandi järel on **naissugu**: *aetās, aetātis* (ajajärk); *āvīs, is* (lind); *laus, laudis* (kiitus); *arx, arcis* (kindlus, kants); *nābēs, is* (pilv); *pars, partis* (osa, jagu).

Erandid: 1) **-as**: *vās, vāsis, n.*; pl. *vāsā, vāsōrum* (riist, nõu, vaas).

2) **-is**. Kõik sõnad lõpuga *-cis, -nis* ja *-guis* on meessugu: *piscis, is, m.* (kala); *finis, is, m.* (piir, lõpp; eesmärk otstarve); *sanguis, inis, m.* (veri).

Pealeselle on meessugu veel järgmised sõnad:

- āxis, is, m.* (telg);
collis, is, m. (küngas, kink);
lāpis, idis, m. (kivi);
ēnsis, is, m. (mõõk);
mēnsis, is, m. (kuu);
orbis, is, m. (ring);
pulvis, ēris, m. (tolm).

3) **-x**: Meessugu on *ex*-lõpulised sõnad:

- grēx, grēgis, m.* (kari); *vertēx, tīcis, m.* (tipp, latv; keeris, tuulispask) jt. Kuid *lēx, lēgis, f.* (seadus) ja *nēx, nēcis, f.* (tapmine) on naissugu.

4) **-s**: *mōns, mõntis, m.* (mägi);

- pōns, pōntis, m.* (sild);
fōns, fōntis, m. (allikas, läte);
dēns, dēntis, m. (hammas).

III. Sõnad lõpuga *-ma, -e, -c, -l, -n, -t, -ar, -ur* ja *-us* on kesk-

sugu¹: *poëma, mätis* (poeem); *märe, märis* (meri); *lāc, lāctis* (piim); *ānimāl, ālis* (loom); *nōmen, inis* (nimi); *cāput, cāpītis* (pea); *calcār, āris* (kannus); *rōbūr, ōris* (jõud, tamm); *gēnūs, ēris* (sugu).

Erandid: 1) **-l**: *sōl, sōlis, m.* (päike);
sāl, sālīs, m. (sool).

2) **-us**: *lēpūs, ōris, m.* (jānes);
mūs, mūris, m. (hiir);
tellūs, ūris, f. (maa).

Naissugu on ka kõik *us*-lõpulised sõnad, mille gen. sing. lõpul on *-ūtis* või *-ūdis* (kesksoost sõnade gen. sing. lõpul on *-ris*): *virtās, ātis, f.* (mehisus, vaprus, voorus); *pālūs, ūdis, f.* (soo).

22. Kolmanda deklinatsiooni adjektiivid.

Kolmandasse deklinatsiooni kuuluvad adjektiivid deklioneeruvad üldiselt nagu substantiividki, kusjuures abl. sing. on neil lõpp **-ī**, gen. plur. lõpp **-iūm** ja kesksoo nom., acc. ja voc. plur. lõpp **-iā** (nagu *-e, -al* ja *-ar* lõpuga substantiividel, vt. § 19, p. 2).

Kolmanda deklinatsiooni adjektiivid jagunevad kolme rühma: kolmelõpulised (sing. nominatiivis igal sool eri lõpp: *-er, -is, -e*), kahelõpulised (mees- ja naissool ühine lõpp *-is*, kesksool *-e*) ja ühelõpulised (kõigil kolmel sool nom. sing. ühise lõpuga).

---

¹ Salmiku kujul: *-ma, -e, -c*;
-l, -n, -t;
-ar, -ur, -us —
sunt neutrius (on kesksugu).

I. Kolmelõpulised adjektiivid.

Tüüpsõnad: *acēr, acrīs, acrē* (terav, äge).

	Singularis			Plurālis	
N. V.	m.	f.	n.	m., f.	n.
	<i>ācēr</i>	<i>ācrīs</i>	<i>ācrē</i>	<i>acrēs</i>	<i>acriā</i>
G.	<i>acrīs</i>			<i>acriūm</i>	
D.	<i>acri</i>			<i>acribūs</i>	
Acc.	<i>acrēm</i>	<i>acrēm</i>	<i>acrē</i>	<i>acrēs</i>	<i>acriā</i>
Abl.	<i>acri</i>			<i>acribūs</i>	

II. Kahelõpulised adjektiivid.

Tüüpsõna: *brēvis, brēvē* (lühike).

	Singularis		Plurālis	
N. V.	m., f.	n.	m., f.	n.
	<i>brēvis</i>	<i>brēvē</i>	<i>brevēs</i>	<i>breviā</i>
G.	<i>brevīs</i>		<i>breviūm</i>	
D.	<i>brevi</i>		<i>brevibūs</i>	
Acc.	<i>brevēm</i>	<i>brevē</i>	<i>brevēs</i>	<i>breviā</i>
Abl.	<i>brevi</i>		<i>brevibūs</i>	

III. Ühelõpulised adjektiivid.

Tüüpsõna: *fēlix, fēlicis* (õnnelik).

	Singularis		Plurālis	
N. V.	m., f.	n.	m., f.	n.
	<i>fēlix</i>	<i>fēlix</i>	<i>fēlicēs</i>	<i>fēliciā</i>
G.	<i>fēlicīs</i>		<i>fēliciūm</i>	
D.	<i>fēlicī</i>		<i>fēlicibūs</i>	
Acc.	<i>fēlicēm</i>	<i>fēlix</i>	<i>fēlicēs</i>	<i>fēliciā</i>
Abl.	<i>fēlicī</i>		<i>fēlicibūs</i>	

M ä r k u s 1. Ühelõpuliste adjektiivide õigeks käänamiseks antakse sõnastikes sing. nominatiivi kõrval ka genitiiv; kahe- ja kolmelõpulistel adjektiividel antakse ainult sing. nominatiiv (kõigis sugudes), kuna nende genitiiv on sarnane naissoo nominatiiviga.

M ä r k u s 2. Substantiividena tarvitatavad III dekl. adjektiivid deklioneeruvad nagu harilikud adjektiivid: *familiāris, is, c.* (sõber) — abl. sg. *familiārī*, g. pl. *familiārium*; *trirēmis, is, f.* (kolme aerureaga laev) — abl. sg. *trirēmī*, g. pl. *trirēmium*. Siia kuuluvad ka kõik kuude nimed (juurdemõeldav sõna *mēnsis*: *Aprīlis, is, m.* — abl. sg. *Aprīlī*; *November, bris, m.* — abl. sg. *Novembrī*).

23. Erandlikult deklioneeruvad adjektiivid.

1. Abl. sing. **-ē** (mitte *-ī*) ja gen. plur. **-ūm** (mitte *-ium*) on järgmistel adjektiividel: *divēs, divītis* (rikas); *paupēr, ēris* (vaene); *vētūs, vētēris* (vana); *princēps, cīpis* (esimene, pea-); *particēps, cīpis* (osavõttev): *divīte, divītum*; *vētēre, vetērum* jne. Adjektiivil *vētus* on kesksoo nom., acc. ja voc. plur. lõpp **-ā** (mitte *-ia*): *vētēra*.

2. Oleviku partitsiip (*-ns* lõpuga) deklioneerub atribuudina nagu adjektiiv: *oratiōne ardentī* (sütitava kõnega). Kuid konstruktsioonis *ablativus absolutus* (vt. § 98) on tal abl. sg. lõpuks **-ē** (mitte *-ī*): *dōmō ardentē* (maja põledes).

24. Neljas deklinatsioon.

(*u*-deklinatsioon)

Tüüpsõnad: *fructūs, fructūs, m.* (vili);

cōrnū, cōrnūs, n. (sarv).

Singularis

N. V.	frūctūs	cōrnū
G.	frūctūs	cornūs
D.	frūctūī	cornū
Acc.	frūctūm	cornū
Abl.	frūctū	cornū

Plurālis

N. V.	frūctūs	cornūā
G.	frūctūūm	cornūūm
D.	frūctībūs	cornībūs
Acc.	frūctūs	cornūā
Abl.	frūctībūs	cornībūs

25. Neljanda deklinatsiooni erandlikud vormid.

1. Sõnal *dõmūs, ūs, f.* (maja) on abl. sing. *dõmō*, gen. plur. *dõmōrum* (ka *dõmuum*), acc. plur. *dõmōs* ja *dõmās*, muud käänded reeglipäraselt IV deklinatsiooni järgi.

Märkus. *Dõmī* jt. kohta vt. § 99, p. 2.

2. Kahesilbilistel *-cus* lõpuga sõnadel on dat. ja abl. plur. *-ūbus*: *lācūs, ūs, m.* (järv) — dat. ja abl. pl. *lācūbus*.

26. Neljanda deklinatsiooni sõnade sugu.

Sõnad lõpuga *-us* on meessugu, *u*-lõpulised kesksugu.

Erandlikult on naissugu: *dõmūs, ūs, f.* (maja); *mānūs, ūs, f.* (käsi; salk, jõuk); *Idūs, uum, f.* (iidus)¹; *porticūs, ūs, f.* (sammaskäik). Naissugu on ka puude nimed (vt. § 7): *quercūs, ūs, f.* (tamm).

¹ 13. või 15. päev kuus (vt. Lisa II).

27. Viies deklinatsioon.

(e-deklinatsioon)

Tüüpsõnad: *rēs, rēi, f.* (asi);
diēs, diēi, m. (päev).

	Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
N. V.	rēs	rēs	diēs	diēs
G.	rēi	rērūm	diēi	diērūm
D.	rēi	rēbūs	diēi	diēbūs
Acc.	rēm	rēs	diēm	diēs
Abl.	rē	rēbūs	diē	diēbūs

Gen. ja dat. sing. lõpp *-ei* on pika *ē*-ga *i* järel, muil juhtudel on *ē* lühike: *diēs, diēi*; aga *fidēs, fidēi, f.* (usaldus, truudus).

M ä r k u s. Täielik pluural on ainult sõnadel *dies* ja *res*.

28. Viienda deklinatsiooni sõnade sugu.

Viienda deklinatsiooni sõnad on üldiselt naissugu. Ainult *dies* ja *meridies, ēi, m.* (keskpäev) on meessugu.

M ä r k u s. *Dies* tähenduses: tähtpäev, määratud päev — on naissugu. Näit. *die tertio* (kolmandal päeval), aga: *die constitūtā* (määratud päeval), *die certā* (teatud, kindlal päeval).

29. Adjektiivide kompareerimine.

Adjektiividel on kolm võrdlusastet (*grādus comparationis*): algvõrre (*gr. pōsitivus*), keskvõrre (*gr. comparativus*) ja ülivõrre (*gr. sūpērlativus*).

Komparatiivi lõpuks on **-iōr** (m., f.) ja **-iūs** (n.), superlatiivi lõpuks on **-issimus, -issima, -issimum**; need lõpud liituvad positiivile genitiivi lõpu *-i* või *-is* asemele.

Positivus		Comparativus	Superlativus
Nominativus	Genitivus		
longus (pikk)	long-i	longiōr, iūs (pikem)	longissimus, a, um (kõige pikem, väga pikk)
clārus (kuulus)	clār-i	clāriōr, iūs (kuulsam)	clārissimus, a, um (kuulsaim, väga kuulus)
brēvis (lühike)	brēv-is	brēviōr, iūs (lühem)	brēvissimus, a, um (kõige lühem, väga lühike)
fēlix (õnnelik)	fēlic-is	fēliciōr, iūs (õnnelikum)	fēlicissimus, a, um (kõige õnnelikum, väga õnnelik)

Superlatiiv deklioneerub nagu harilik *us-, a-, um-*lõpuline adjektiiv (vt. § 17); komparatiiv deklioneerub nagu kolmanda deklinatsiooni konsonandiline substantiiv (s. o. abl. sing. *-ē*, g. pl. *-ūm*, kesksoo nom., acc. ja voc. pl. *-ā*).

	Singularis		Pluralis	
	m., f.	n.	m., f.	n.
N. V.	brēviōr	brēviūs	breviōrēs	breviōrā
G.	breviōrīs		breviōrūm	
D.	breviōri		breviōribūs	
Acc.	breviōrēm	breviūs	breviōrēs	breviōrā
Abl.	breviōrē		breviōribūs	

Märkus. Sõnadel *plūres, plūra* (paljud, rohkemad) ja *complūres, complūra* (paljud, mõned) on gen. plur. lõpuga *-ium: plūrium, complūrium*.

30. Erandlikud võrdlusastmed.

1. *er-*lõpulistel adjektiividel on superlatiiv lõpuga *-rimus*, mis liitub meessoos nominatiivile (*-er-rimus*): *liber, ėra, ėrum* (vaba) — *liberrimus, a, um*; *pulcher, ra, rum* (ilus) — *pulcher-rimus, a, um*; *pauper, ėris* (vaene) — *pauperrimus, a, um*; *acer, ācris, ācre* (terav) — *ācerrimus, a, um*.

2. Kuuel *ilis-lõpulisel* adjektiivil on superlatiiv; lõpuga *-limus*: *fācilis, e* (kerge, hõlpus); *difficilis, e* (raske) i *similis, e* (sarnane); *dissimilis, e* (mitte-sarnane, erinev); *grācilis, e* (graatsiline, sale); *hūmilis, e* (madal). Superlat.: *facillimus, a, um*; *difficillimus, a, um*; *simillimus, a, um* jne. Kuid: *ūtilis, e* (kasulik) — superl. *utilissimus, a, um*.

3. Adjektiividel lõpuga *-dīcus, -fīcus, -vōlus* astub komparatiivi ja superlatiivi kujundamisel võrdlusastme lõpu ette silp *-ent-* (*-ent-ior, -ent-issimus*): *malēdīcus, a, um* (laimav) — *maledicentior, ius* — *maledicentissimus, a, um*; *magnīfīcus, a, um* (suurepärane, tore) — *magnificentior, ius* — *magnificentissimus, a, um*; *benēvōlus, a, um* (heasoovlik, heatahtlik) — *benevolentior, ius* — *benevolentissimus, a, um*.

4. Adjektiivid, mille nominatiivi lõpu *-us* ees on vokaal, moodustavad komparatiivi ja superlatiivi sõnade *māgis* (rohkem, enam) ja *maximē* (kõige enam, väga) abil: *pius, a, um* (vaga, püha) — *māgis pius, a, um* — *maximē pius, a, um*; *arduus, a, um* (järsk, kõrge) — *māgis arduus* — *maximē arduus*.

Kuid: *antiquus, a, um* (muistne) — *antiquior, ius* — *antiquissimus, a, um* (sest *qu* hääldub kv).

5. Eritüvelised võrdlusastmed:

Positivus	Comparativus	Superlativus
<i>bōnus, a, um</i> (hea)	<i>mēlior, ius</i>	<i>optimus, a, um</i>
<i>mālus, a, um</i> (halb)	<i>peior, peius</i>	<i>pessimus, a, um</i>
<i>māgnus, a, um</i> (suur)	<i>maior, maius</i>	<i>maximus, a, um</i>
<i>parvus, a, um</i> (väike)	<i>mīnor, mīnus</i>	<i>mīnimus, a, um</i>
<i>multi, ae, a</i> (paljud)	<i>plūres, plūra</i>	<i>plūrīmi, ae, a</i>
<i>vētus, vētēris</i> (vana)	<i>vetustior, ius</i>	<i>veterrimus, a, um</i>
<i>propinquus, a, um</i> (lähedane)	<i>prōpior, prōpius</i>	<i>proximus, a, um</i>

31. Numeraalid.

Nümērālia	Põhiarvud Cardinālia (mitu ? kui palju ?)	Järgarvud Ordinālia (mitmes ?)	Jaotus- arvud Distribūtiva (mitmekaupa ?)	Määrsõna- lised arvud Adverbia (mitu korda ?)
1 I	ūnus, a, um (üks)	primus, a, um (esimene)	singūli, ae, a (ühekaupa)	sēmēl (üks kord)
2 II	dūō, ae, ō	secundus, a, um (ehk alter, a, um)	bīni, ae, a	bis
3 III	trēs, tria	tertius, a, um	terni, ae, a	tēr
4 IV	quattuōr	quārtus jne.	quāterni jne.	quātēr
5 V	quinque	quintus	quīni	quinqūies
6 VI	sēx	sēxtus	sēni	sēxiēs
7 VII	septēm	septimus	septēni	septiēs
8 VIII	octō	octāvus	octōni	octiēs
9 IX	nōvēm	nōnus	nōvēni	nōviēs
10 X	dēcēm	dēcimus	dēni	dēciēs
11 XI	ündēcīm	ündēcīmus	ündēni	ündēcīēs
12 XII	duōdēcīm	duōdēcīmus	duōdēni	duōdēcīēs
13 XIII	trēdēcīm	tertius dēcīmus	terni dēni	tēr dēcīēs
14 XIV	quattuōrdēcīm	quārtus dēcīmus	quāterni dēni	quātēr dēcīēs
15 XV	quīndēcīm	quīntus dēcīmus	quīni dēni	quīnquīēs dēcīēs
16 XVI	sēdēcīm	sēxtus dēcīmus	sēni dēni	sēxiēs dēcīēs
17 XVII	septēndēcīm	septimus dēcīmus	septēni dēni	septiēs dēcīēs
18 XVIII	duōdēviginti	duōdēvicēsīmus	duōdēvicēni	duōdēviciēs
19 XIX	ündēviginti	ündēvicēsīmus	ündēvicēni	ündēviciēs
20 XX	vīginti	vicēsīmus	vicēni	vicīēs
30 XXX	trīgintā	tricēsīmus	tricēni	triciēs
40 XL	quādrāgintā	quādrāgēsīmus	quādrāgēni	quādrāgiēs
50 L	quīnquāgintā	quīnquāgēsīmus	quīnquāgēni	quīnquāgiēs
60 LX	sēxāgintā	sēxāgēsīmus	sēxāgēni	sēxāgiēs
70 LXX	septuāgintā	septuāgēsīmus	septuāgēni	septuāgiēs
80 LXXX	octōgintā	octōgēsīmus	octōgēni	octōgiēs
90 XC	nōnāgintā	nōnāgēsīmus	nōnāgēni	nōnāgiēs
100 C	centum	centēsīmus	centēni	centiēs
200 CC	dūcenti, ae, a	dūcentēsīmus	dūcēni	dūcentiēs
300 CCC	trēcenti, ae, a	trēcentēsīmus	trēcēni	trēcentiēs
400 CD	quādringenti [jne.]	quādringentēsī- [mus]	quādringēni	quādringentiēs
500 D	quīngenti	quīngentēsīmus	quīngēni	quīngentiēs
600 DC	sēscenti	sēscētēsīmus	sēscēni	sēscentiēs
700 DCC	septingenti	septingentēsīmus	septingēni	septingentiēs
800 DCCC	octingenti	octingentēsīmus	octingēni	octingentiēs
900 CM	nōngenti	nōngentēsīmus	nōngēni	nōngentiēs
1000 M	millē	millēsīmus	singūla milia	milliēs
2000 MM	duo milia	bis millēsīmus	bina milia	bis milliēs
3000 MMM	tria milia	tēr millēsīmus	terna milia	tēr milliēs
1.000000 [X]	dēcīēs centēna milia	dēcīēs centiēs millēsīmus	dēcīēs centēna milia	dēcīēs centiēs milliēs

32. Liitarvud.

Numerālia	Cardinālia	Ordinālia	Distributiva	Adverbia
21 XXI	vīginti ūnus ehk	vicēsīmus pīmus ehk	singūli et vicēni ehk	sēmēl et vicīēs ehk
22 XXII	ūnus et vīginti vīginti duō ehk	ūnus et vicēsīmus vicēsīmus alter ehk	vicēni singūli bīni et vicēni ehk	vicīēs sēmēl bīs et vicīēs ehk
28 XXVIII	duo et vīginti duodētrīgintā	alter et vicēsīmus duodētricēsīmus	vicēni bīni duodētricēni	vicīēs bīs duodētricīēs
29 XXIX	ūndētrīgintā	ūndētricēsīmus	ūndētricēni	ūndētricīēs
1365 MCCCLXV	mille trēcēni sexaginta quinque	millēsīmus trēcēntē- sīmus sexagēsī- mus quīntus	singūla milia trēcēni sexagēni quīni	miliēs trēcēn- tiēs sexāgiēs quīnquīēs

33. Numeraalide deklīnerimine.

Põhiarvudest deklīneruvad: *ūnus*, *duo*, *trēs*, kõik sajad, peale *centum*, ja *milia*. Muud põhiarvud ei deklīneru.

N.	ūnūs	ūnā	ūnūm	duō	duae	duō ¹
G.		ūnīus		duōrūm	duārūm	duōrūm
D.		ūnī		duōbūs	duābūs	duōbūs
Acc.	ūnūm	ūnām	ūnūm	duōs (duō)	duās	duō
Abl.	ūnō	ūnā	ūnō	duōbūs	duābūs	duōbūs
N.	Acc.	m., f. trēs	n. triā		milia	
G.		triūm			milium	
D.	Abl.	tribūs			milibus	

Sõnal *ūnus* on ka pluural: *uni*, *unae*, *una* jne.

Dūcenti, *trēcēnti* ja teised sajad deklīneruvad nagu I—II deklīnatsiooni adjektiivid (muidugi ainult pluuralis).

Numerālia ordinālia ja *distributiva* deklīneruvad nagu I—II deklīnatsiooni adjektiivid.

¹ Nagu *duo* deklīnerub ka *ambō*, *ambae*, *ambō* (mõlemad).

34. Numeraalide tarvitamine.

1. Numeraalid ühilduvad nagu adjektiivatribuudid oma põhisõnaga käändes, soos ja arvus: *duae puellae* (kaks tütarlast), *mille milites* (1000 sõdurit), *tribus nāvibus* (kolmele laevale), *dies tertius* (kolmas päev), *bini cōnsules* (kahe konsuli kaupa). Ainult numeraali *milia* (plur. sõnast *mille*) tarvitatakse substantiivina ja tema juurde kuuluv substantiiv seisab alati pluraali genitiivis: *duo milia militum* (2000 sõdurit), *cum duobus milibus militum* (2000 sõduriga).

2. Küsimusele: mitmes? vastab ladina keeles alati järgarv: *anno millēsimo nōngentēsimo quadragēsimo septimo* (aastal 1947).

3. Jaotusarvused (*numeralia distributiva*) tarvitatakse:

a) kui üks ja sama arv on omane igale esemele paljude seast: *omnibus āvibus binae¹ ālae sunt* (kõigil lindudel on kaks tiiba);

b) korrutamisel: *bis bina sunt quattuor* (kaks korda kaks on neli): *quinquiēs sēna sunt triginta* (viis korda kuus on kolmkümmend);

c) substantiivide juures, mida tarvitatakse ainult mitmuses (*plūralia tantum*): *bina castra* (kaks laagrit).

Pronoomenid.

35. Isikulised asesõnad (*prōnōmina persōnālia*).

Enesekohane asesõna (*prōnōmen reflexivum*).

Singularis			
N.	ēgō (mina)	tū (sina)	—
G.	meī (minu)	tuī (sinu)	suī (eneses, enda, endi)
D.	mihī (mulle)	tibi (sulle)	sibi (enesele, endale, endile)
Acc.	mē (mind)	tē (sind)	sē (ennast, end, endid)
Abl.	mē (minuga)	tē (sinuga)	sē (enesega, endaga, endiga)

¹ *duae ālae* tähendaks, et kõigil lindudel kokku on kaks tiiba.

Plurālis

N.	nōs (meie)	vōs (teie)
G.	nōstrī (meie) nōstrūm (meist, meie)	vēstrī (teie) vēstrūm (teist, teie seast) ¹
D.	nōbīs (meile) [seast) ¹	vōbīs (teile)
Acc.	nōs (meid)	vōs (teid)
Abl.	nōbīs (meiega)	vōbīs (teiega)

Enesekohast asesõna tarvitatakse ladina keeles (nagu saksa keeleski) ainult ühenduses 3. isikut tähendava subjektiga; kui aga lauses subjektiks on 1. või 2. isik, siis tarvitatakse vastavaid vorme isikulistest asesõnadest: *laudo mē* (ma kiidan ennast), *laudat tē* (sa kiidad ennast), *laudat sē* (ta kiidab ennast), *laudāmus nōs*, *laudātis vōs*, *laudant sē*.

Märkus 1. Isikuline asesõna esineb nominatiivis ainult lauserõhu puhul (vt. § 64, p. 1).

Märkus 2. Puuduva 3. isiku asesõna asemel tarvitatakse näitavat asesõna *is*, *ea*, *id* (vt. § 37).

Märkus 3. Isikul. ja enesekoh. asesõnad liituvad prepositiooniga *cum* üheks sõnaks: *mēcum* (minuga), *tēcum*, *sēcum*, *nōbīscum*, *vōbīscum*.

Märkus 4. Enesekohast asesõna tarvitatakse nii singulari kui ka pluraali tähenduses: *laudat se*, *laudant se*.

Märkus 5. *Sē* asemel esineb ka *sēsē*.

36. Omastavad asesõnad (prōnōmīna possessīva).

*Meus*², *a*, *um* (minu, vrd. vene moī, saksa mein, ingl. my); *tuus*, *a*, *um* (sinu); *suus*, *a*, *um* (oma); *noster*, *tra*, *trum* (meie); *vester*, *tra*, *trum* (teie).

Omastavad asesõnad deklioneeruvad nagu I—II deklinatsioonini adjektiivid.

¹ Gen. partitivus (vt. § 72).

² Voc. sing. *mī* (vt. § 15, p. 1).

Nagu enesekohast asesõna (vt. § 35) tarvitatakse ka omas-
 tavat asesõna *suus, a, um* ainult ühenduses 3. isikut
 tähendava subjektiga (vrd. saksa ja ingl. k.): *āmo*
patrem meum (ma armastan oma isa), *āmas patrem tuum* (sa
 armastad oma isa), *āmat patrem suum* (ta armastab oma isa),
āmāmus patrem nostrum (me armastame oma isa), *āmātis*
patrem vestrum (te armastate oma isa), *āmant patrem suum*
 (nad armastavad oma isa). *Omnia mea mēcum porto* (kõike
 oma varandust kannan enesega ühes.).

37. Näitavad asesõnad (prōnōmīna dēmōnstrātīva).

Hic, haec, hōc (see); *istē, istā, istūd* (see, too); *illē, illā,*
illūd (see, too); *is, ea, id* (see, tema); *idēm, eādēm, idēm*
 (seesama, sama); *ipsē, ipsā, ipsūm* (ise).

a) *Hic, haec, hōc.*

	Singularis			Pluralis		
N.	<i>hic</i>	<i>haec</i>	<i>hōc</i>	<i>hī</i>	<i>hae</i>	<i>haec</i>
G.	<i>hūiūs</i>			<i>hōrūm</i>	<i>hārūm</i>	<i>hōrūm</i>
D.	<i>huic</i> ¹			<i>his</i>		
Acc.	<i>hūnc</i>	<i>hānc</i>	<i>hōc</i>	<i>hōs</i>	<i>hās</i>	<i>haec</i>
Abl.	<i>hōc</i>	<i>hāc</i>	<i>hōc</i>	<i>his</i>		

b) *Is, ea, id.*

	Singularis			Pluralis		
N.	<i>is</i>	<i>ēā</i>	<i>id</i>	<i>eī (iī)</i>	<i>eae</i>	<i>eā</i>
G.	<i>ēiūs</i>			<i>eōrūm</i>	<i>eārūm</i>	<i>eōrūm</i>
D.	<i>eī</i>			<i>eīs (iīs)</i>		
Acc.	<i>eūm</i>	<i>eām</i>	<i>id</i>	<i>eōs</i>	<i>eās</i>	<i>eā</i>
Abl.	<i>eō</i>	<i>eā</i>	<i>eō</i>	<i>eīs (iīs)</i>		

¹ *ui* hääldatakse diftongina.

c) *Idēm, eādēm, idem.*

	S i n g u l ā r i s			P l u r ā l i s		
N.	idēm	eādēm	idēm	eīdem	eaedem	eādēm
G.	ēiūsdem			eōrundem	eārundem	eōrundem
D.	eidem			eīsdem (iīsdem) ¹		
Acc.	eundem	eandem	idem	eōsdem	eāsdem	eādēm
Abl.	eōdem	eādem	eōdem	eīsdem (iīsdem) ¹		

d) *Ille, illa, illud; iste, ista, istud, ipse, a, u m.*

	S i n g u l ā r i s			P l u r ā l i s		
N.	illē	illā	illūd	illi	illae	illā
G.	illiūs			illōrum	illārūm	illōrūm
D.	illi			illis		
Acc.	illūm	illām	illūd	illōs	illās	illā
Abl.	illō	illā	illō	illis		

Märkus 1. *Hic* näitab lähimat eset, käib esimese isiku kohta (= see sinne, see minu, see meie). *Iste* käib teise isiku kohta (= see sinu, see teie, see sinu juures). *Ille* näitab kaugemat eset, käib kolmanda isiku kohta (= see tema, see nende), tähendab ka üldtuntud eset. *Is* tarvitatakse: a) seoses järgneva siduva asesõnaga (*is, qui; ea, quae; id, quod*); b) puuduva 3. isiku personaalpronoomeni asemel; c) eelneva, varem mainitud eseme osutamiseks.

Märkus 2. Lauserõhulises asendis võib pronoomeni *hic* s-lõpulistele vormidele liituda silp *-ce*: *huiusce* (just selle, nimelt selle), *hiscē* jt. Vormid lõpphäälikuga *-c* ongi tekkinud selle silbi (*-ce* lühendunud *c*-ks) liitumise teel (*hunc = hum + c* jne.). Ka *illud* ja *istud* asemel võivad esineda *illuc* ja *istuc*.

¹ *Iidem, iīsdem* asemel on tarvitusel ka *īdem, īsdem*.

Märkus 3. *Nagu ille, iste ja ipse* (gen. sing. -*ius*, dat. sing. -*i* deklioneeruvad ka: *sōlus, a, um* (ainus); *tōtus, a, um* (kogu, terve); *āllus, a, um* (mingi, mõni); *nūllus, a, um* (mitte mingi, ei ükski, ei keegi); *ūtēr, ūtra, ūtrum* (kumb); *neuter, tra, trum* (ei kumbki); *alter, ěra, ěrum* (üks kahest, teine); *ālius, a, ud* (teine, üks mitmest); *ūterque, ūtrāque, ūtrumque* (kumbki). Näit. gen. *sōlius, tōtius, ūtriusque*; dat. *sōli, tōli, ūtrique*.

•38. Siduvad asesõnad (prōnōmina rēlātīva).

Qui, quae, quōd (kes, mis, missugune, milline).

Singularis				Pluralis		
N.	qui	quae	quōd	qui	quae	quae
G.	cuius			quōrūm	quārūm	quōrūm
D.	cui ¹			quībūs		
Acc.	quēm	quām	quōd	quōs	quās	quae
Abl.	quō	quā	quō	quībūs		

Märkus. *Cum quō, cum quā, cum quībus* asemel esineb sageli *quōcum, quācum, quībuscum* (vrd. § 35, märk. 3).

39. Küsivad asesõnad (prōnōmina interrōgātīva).

Quis? (kes?), *quid?* (mis?); *qui, quae, quōd?* (missugune?); *ūtēr, ūtra, ūtrum?* (kumb?).

N	quis? (kes?)	quid? (mis?)
G.		cuius
D.		cui ¹
Acc.	quēm	quid
Abl.		quō

Uter käänamise kohta vt. § 37, märk. 3.

¹ *ui* hääldatakse diftongina.

40. Umbmäärased asesõnad (prōnōmina indēfīnīta).

Substantiivsed	Adjektiivsed
<i>āliquīs, aliquid</i> } (keegi, <i>quīs, quid</i> ¹ } miski) <i>quīsquam, quīdquam</i> ~ <i>quic-</i> <i>quam</i> (keegi, miski) <i>quīsque, quīdque</i> (igaüks) <i>quīdam, quaedam, quīddam</i> (keegi, miski)	<i>āliqui, āliquā, āliquōd</i> } (mingi) <i>qui, quā (quae), quōd</i> ¹ } <i>ullus, a, um</i> (mingi) <i>quīsque, quaeque, quōdque</i> (iga) <i>quīdam, quaedam, quōddam</i> (mõni, mingi)

Need pronoomenid deklioneeruvad nagu *qui* ja *quis*, mille ette või järele liitub *ālī-*, *-quam*, *-dam* või *-que*: gen. *ālicuius*, dat. *ālicui*. Ainult pronoomenist *āliquōd* on nom. ja acc. plur. *āliquā* (samuti ka pronoomenist *quōd*, kui see esineb *āliquōd* asemel). Pronoomenist *quīdam* on acc. sing. *quendam*, *quandam*, *quiddam* (*quoddam*); gen. plur. *quōrundam*, *quārundam*, *quōrundam* (vrd. *idem* deklin. § 37, c).

Singularis	
N.	quidā́m quaedā́m quōddā́m
G.	cuiū́sdam
D.	cuidam
Acc.	quḗndam quā́ndam quōddam
Abl.	quōdam quādam quōdam

¹ *Quis, qui* tarvitatakse *āliquīs, āliqui* asemel pärast sõnu: *sī* (kui), *nīsī* (kui ei), *nē* (et ei) ja *nūm* (kas tõesti? ega?): *sī quīs* (kui keegi).

Plūrālis

N.	quīdam quaedam quaedam
G.	quōrundam quārundam quōrundam
D.	quībusdam
Acc.	quōsdam quāsdam quaedam
Abl.	quībusdam

Nēmō (ei keegi), g. *nāllius*, d. *nēmīni*, acc. *nēmīnem*, abl. *nūllō*.

Nihil (ei miski), g. *nāllius rei*, d. *nūlli rei*, acc. *nihil*, abl. *nūllā rē*.

Nāllus, a, um (ei ükski, ei mingi); *āllus, a, um* (mingi, mõni); *neuter, tra trum* (ei kumbki) — deklīneerimise kohta vt. § 37, märk. 3.

Märkus. *Quisquam* ja *ūllus* tarvitatakse ainult vormilt või sisult eitavais või kahtlust väljendavais lauseis; näit. *sīne ūllā spē* (ilma mingi lootuseta).

II. Verbid.

● 41. Verbi vormid.

Verbil on järgmised vormid:

1. kaks tegumoodi (*gēnēra*):

actīvum (tegevik): *laudo* (kiidan),

pssīvum (tehtavik): *laudor* (mind kiidetakse);

Märkus 1. Tuleb silmas pidada, et lad. passiiv on isikuline, subjekt seisab nominatiivis: *Ego laudor* (mind kiidetakse), *p u e r p u n i t u r* (poissi karistatakse). Vt. § 64, p. 1.

2. kolm kõneviisi (*mōdi*):

indīcātīvus (kindel kõneviis): *laudo* (kiidan),

coniunctivus (tingiv kõneviis)¹: *laudem* (kiidaksin),
imperativus (käskiv kõneviis): *lauda* (kiida);

3. kuus ajavormi (*tempōra*):

praesēns (olevik): *laudo* (kiidan),

imperfectum (lihtminevik): *laudabam* (kiitsin, olin kiitmas),

perfectum (täisminevik): *laudāvi* (olen kiitnud, kiitsin),

plūsquamperfectum (enneminevik): *laudāvēram*
(olin kiitnud),

fūtūrum I (I tulevik): *laudābo* (kiidan tulevikus),

fūtūrum II ehk *exāctum* (II tulevik): *laudāvēro*
(olen kiitnud ~ kiidan tulevikus);

Märkus 2. Ajavormide tarvitamise kohta vt. § 106—114.

4. kolm pööret ehk isikut (*persōnae*): esimene, teine ja kolmas: *laudo* (ma kiidan), *laudas* (sa kiidad), *laudat* (ta kiidab);

5. kaks arvu (*nūmēri*): singlāris (ainsus) ja plūrālis (mitmus): *laudo* (kiidan), *laudāmus* (kiidame);

6. *nōminālia* (käändelised vormid):

infinitivus (tegevusnimi): *laudāre* (kiitma),

participium (kesksõna): *laudāns* (kiitev),

gerundium (teonimi): *laudandi* (kiitmise),

gerundivum (gerundiiv): *laudandus* (see, keda tuleb kiita),

supinum (supiinum): *laudātum* (et kiita, kiitma).

Märkus 3. Verbi pöördelist vormi nimetatakse *verbum finitum*, käändelist vormi — *verbum infinitum*.

42. Põhivormid.

Et verbi õigesti konjugeerida, peab teadma tema põhivorme (sõnastikes harilikult antud). Need on: *praesēns*

¹ Ka kaudne kõneviis; vt. lähemalt süntaksis.

indicatīvi actīvi, perfectum indicatīvi actīvi, supinum I ja infinitīvus praesentis actīvi. Näit. *laudō, laudāvi, laudatum, laudāre.*

Preesensi tüvest moodustatakse:

1. *Praesēns indic. ja coniunct.*, nii aktiivis kui passiivis:
laud-o, doce-o, teg-o, muni-o;
laud-o-r, doce-o-r, teg-o-r, muni-o-r;
laud-ē-m, doce-a-m, teg-a-m, muni-a-m;
laud-e-r, doce-a-r, teg-a-r, muni-a-r.
2. *Imperf. indic. actīvi ja passīvi*:
laudā-ba-m, docē-ba-m, teg-ē-ba-m, muni-ē-ba-m;
laudā-ba-r, docē-ba-r, teg-ē-ba-r, muni-ē-ba-r.
3. *Fut. I indic. actīvi ja passīvi*:
laudā-b-o, docē-b-o, teg-a-m, muni-a-m;
laudā-b-or, docē-b-or, teg-a-r, muni-a-r.
4. *Partic. praes. actīvi*:
laudā-ns, docē-ns, teg-ē-ns, muni-ē-ns.
5. *Gerundivum*:
lauda-nd-us, doce-nd-us, teg-e-nd-us, muni-e-nd-us.
6. *Gerundium*:
lauda-nd-i, doce-nd-i, teg-e-nd-i, muni-e-nd-i.

Perfekti tüvest moodustatakse:

1. *Perfectum indic. ja coniunct. actīvi*:
laudāv-i, docu-i, tex-i, muniv-i;
laudāv-ēri-m, docu-ēri-m, tex-ēri-m, muniv-ēri-m.
2. *Plūsquamperf. indic. ja coniunct. actīvi*:
laudāv-ēra-m, docu-ēra-m, tex-ēra-m, muniv-ēra-m;
laudav-isse-m, docu-isse-m, tex-isse-m, muniv-isse-m.
3. *Fut. II indic. actīvi*:
laudāv-ēr-o, docu-ēr-o, tex-ēr-o, muniv-ēr-o.
4. *Infinit. perf. actīvi*:
laudav-isse, docu-isse, tex-isse, muniv-isse.

Su piinumi tüvest moodustatakse:

1. *Partic. perf. passivi*, mis koos verbi *sum* vormidega moodustab:
  - a) *Perf. indic. ja coniunct. passivi*: laudātus sum, sim; doctus sum, sim; tectus sum, sim; munitus sum, sim.
  - b) *Plusquamperf. indic. ja coniunct. passivi*: laudātus eram, essem; doctus eram, essem; tectus eram, essem; munitus eram, essem.
  - c) *Fut. II indic. pass.*: laudātus ero, doctus ero, tectus ero, munitus ero.
  - d) *Infin. perf. pass.*: laudātus esse, doctus esse, tectus esse, munitus esse.
2. *Infin. fut. passivi (supinum + iri)*: laudātum iri, doctum iri, tectum iri, munitum iri.
3. *Partic. fut. activi*: laudat-ūr-us, doct-ūr-us, tect-ūr-us, munit-ūr-us, mis koos verbiga *esse* moodustab *infin. fut. activi*: laudatūrus esse, doctūrus esse, tectūrus esse, munitūrus esse.

Infinitiivi tüvest moodustatakse:

1. *Inf. praes. passivi*: laudā-ri, docē-ri, teg-i, muni-ri.
2. *Imperat.*: lauda, doce, teg-e, muni.
3. *Imperf. coniunct. activi ja passivi*: laudāre-m, docēre-m, tegēre-m, munire-m; laudāre-r, docēre-r, tegēre-r, munire-r.

43. Perfekti moodustamine.

Perfekti tüvi moodustub:

1. sufiksi **-s-** abil: *scribo, scripsi, scriptum, 3* (kirjutama). S-perfekt esineb ladina keeles ainult konsonanttüvelistel; *s* liitub vahetult tüve külge, kusjuures leiavad aset mõnesugused häälikulised muutused: $b + s > ps$: *scrib + si > scripsi*; $c + s > x$: *dico, dixi, dictum, 3* (rääkima); $g + s$

> x: *tēgo, tēxi, tēctum*, 3 (katma); d ja t lāngevad s-i ees välja: *lādo, lāsi, lāsum*, 3 (māngima); *sentio, sēnsi, sēnsum*, 4 (tundma, mõtlema);

2. sufiksi **-v-** abil, kui tüve lõppvokaal on pikk: *laudo, laudāvi, laudatum*, 1 (kiitma); *dēleo, delēvi, delētum*, 2 (hāvitama, lõhkuma); *crēscō, crēvi, crētum*, 3 (kasvama); *audio, audīvi, auditum*, 4 (kuulma, kuulama);
3. sufiksi **-u-** abil, mille ees tüve lühike lõppvokaal kaob: *dōceō, dōcui, doctum*, 2 (õpetama); *mōneo, mōnui, mōnitum*, 2 (meelde tuletama, mainima);
4. reduplikatsiooni (kahekordistamise) teel, mis seisab selles, et alguskonsonant ühes temale järgneva tüvevokaaliga või e-ga korratakse: *mordeo, mōmordi, morsum*, 2 (hammustama); *pendeo, pēpendi*, —, 2 (rippuma); *pendo, pēpendi, pēnsūm*, 3 (kaaluma, maksma); *curro, cūcurri, cursum*, 3 (jooksma); *cāno, cēcīni, cantum*, 3 (laulma); *cādo, cēcīdi, cāsūm*, 3 (langema); *caedo, cēcīdi, caesum*, 3 (raiuma, lööma, tapma);
5. lühikese tüvevokaali pikaks muutumise teel: *iūvo, iūvi, iūtum*, 1 (aitama); *vīdeo, vīdi, vīsūm*, 2 (nägema); *sēdeo, sēdi, sessum*, 2 (istuma); *lēgo, lēgi, lēctum*, 3 (lugema); *ēmo, ēmi, emptum*, 3 (ostma); *fōdio, fōdi, fossūm*, 3 (kaevama); *fūgio, fūgi, fūgītum*, 3 (põgenema); *vēnio, vēni, ventum*, 4 (tulema);
6. tüvevokaali pikenemise ning laadi muutmise teel (kvantitatiivne ning kvalitatiivne muutus): *āgo, ēgi, āctum*, 3 (ajama, tegema); *cāpio, cēpi, captum*, 3 (võtma); *fācio, fēci, factum*, 3 (tegema);
7. langeb kokku preesensitüvega: *defēndo, defēndi, defēnsūm*, 3 (kaitsma); *verto, verti, versūm*, 3 (pöörama).

•44. Süm, fūi, essē (olema).

Indicātivus		Coniūctivus	
Praesēns			
Sing. 1. süm (ma olen)	Pl. 1. sümūs	Sing. sīm (ma oleksin)	Pl. sīmūs
2. ës	2. ës̄tis	sīs	sīs̄tis
3. ës̄t	3. sūnt	sīt	sīnt
Imperfectum			
Sing. 1. ës̄rām (ma olin)	Pl. 1. erāmūs	Sing. ës̄sēm (ma oleksin olnud)	Pl. essēmūs
2. erās	2. erātis	essēs	essētis
3. erāt	2. erānt	essēt	essēt
Fütürum I ehk simplex			
Sing. 1. ës̄rō (ma olen tulevikus)	Pl. 1. erīmūs	(Puudub).	
2. eris	2. erītis		
3. erit	3. erünt		
Perfectum			
Sing. 1. fūi (ma olen olnud, ma olin)	Pl. 1. fuimūs	Sing. fūērīm (ma oleksin olnud)	Pl. fuērīmūs
2. fuisti	2. fuistis	fuērīs	fuērītis
3. fuit	3. fuērünt	fuērīt	fuērīnt
Plūsquamperfectum			
Sing. 1. fūērām (ma olin olnud)	Pl. 1. fuērā- [mus	Sing. fūiissēm (ma oleksin olnud)	Pl. fuissēmūs
2. fuērās	2. fuērātis	fuissēs	fuissētis
3. fuērāt	3. fuērant	fuissēt	fuissēt

Fütūrum II ehk exāctum	
Sing. 1. fūērō Pl. fuērīmus (ma olen tulevikus)	(Puudub)
2. fuērīs fuērītis	
3. fuērīt fuērīnt	
Impērātivus	
Praesēns	Futūrum
Sing 2. ģs (ole)	Sing. 2. ģstō (sa pead olema, ole)
	3. estō (ta peab olema, olgu)
Pl. 2. estē (olge)	Pl. 2. estōtē (te peate ole- ma, olge)
	3. suntō (nad peavad olema, olgu)
Partīcipium	Infīnitīvus
Praes. (puudub)	Praes. essē (olema, olla)
Perf. (puudub)	Perf. fūissē
Fut. fütūrus, a, um (tulev)	Füt. fütūrus, a, um esse ~ fōre

Mārkus. *Coniunct. imperf.* võib *essen* asemel olla ka *fōrem*, *fōrēs* jne.

Nagu *sum* konjugeeruvad ka liitverbid (*verba compōsīta*):

adsum, adfui ~ *affui, adesse* (kohal, juures olema; aita-
ma *c. dat.*);

absūm, āfui, adesse (ära olema, eemal olema, puuduma);

dēsum, dēfui, dēesse (puudu olema, puuduma);

intersūm, interfui, interesse (osa võtma; *c. dat.*);

obsūm, obfui, obesse (kahju tooma, vastu olema);

praesum, praefui, praesesse (eesotsas seisma, ülemaks olema; *c. dat.*);

prōsum, prōfui, prōdesse (kasu tooma, poolt olema);

supersum, superfui, superesse (alles jääma, üle olema).

Verbidel *absum* ja *praesum* on ka *partic. praes.*: *absēns, sēntis* (äraolev, puuduv); *praesēns, sēntis* (juuresolev, käesolev).

Sõnal *prōsum* (tekkinud prepositsioonist *prōd + sum*) esineb *prōd-* vokaali ees, konsonandi ees aga *prō-*: *prōsum, prōdes, prōdest. prōsūmus, prōdestis, prōsunt; prōdēram; prōdēro; prōdesse; prōsim; prōdessem.*

45. Konjugatsioonid.

Verbid jagunevad nelja konjugatsiooni. Liigituse aluseks on infinitiivi lõpu (*-re*) eelne vokaal: I konjugatsioonis *-ā-*, II konjug. *-ē-*, III konjug. *-ě¹*, IV konjug. *-ī-*.

Konjugatsioon	Praes. indic. act.	Perf. ind. act.	Supinum	Infinitivus praes. act.	Tähendus
I	laud-ō	laudāv-ī	laudāt-ūm	laudā-re	kiitma
II	dōcē-ō	dōcū-ī	dōct-ūm	dōcē-re	õpetama
III	rēg-ō	tēx-ī	tēct-ūm	tēg-ě-re	katma
IV	audī-ō	audīv-ī	audīt-ūm	audī-re	kuulma

Konjugatsioonid erinevad ainult preesensi ning infinitiivi tüvest moodustuvate vormide poolest, kuna perfekti ja supini tüvest moodustuvad vormid kõigis konjugatsioonides ühesuguselt.

¹ Pole tüve lõppvokaal, vaid sidevokaal.

Preesens ja infinitiiv on sama tüvega. Infinitiivi asemel antakse sõnastikes harilikult vastava konjugatsiooni number: tēgo, tēxi, tēctum, 3 (s. o. tēgēre). Esimeses konjugatsioonis on perf. ind. act. tavaliselt lõpuga *-āvi*, supinum lõpuga *-ātum*; neljandas konjugatsioonis on need põhivormid lõppudega *-ivi*, *itum*. Tavalisest mitte-erinevaid põhivorme (s. o. lõppudega *-āvi*, *-ātum*; *-ivi*, *-itum*) sõnastikes ei esitatagi: *laudo*, 1 = *laudo*, *-āvi*, *-ātum*, *-āre*; *audio*, 4 = *audio*, *-ivi*, *-itum*, *-ire*.

46. Verbi vormide tabel.

Indicātivus āctīvī.

Praesens	laud-ō (kiidan) laudā-s (kiidad) laudā-t (kiidab) laudā-mūs (kiidame) laudā-tīs (kiidate) laudā-nt (kiidavad)	dōcē-ō (ōpetan) dōcē-s -ēt -ē-mus -ē-tīs -ē-nt	tēg-ō (katan) tēg-ī-s -īt -ī-mus -ī-tīs -ī-ū-nt	audī-ō (kuulen) audī-s -īt -ī-mus -ī-tīs -ī-ū-nt
Imperfectum	laudā-bā-m (kiitsin, olin [kiitmas]) laudā-bā-s laudā-bā-t laudā-bā-mūs laudā-bā-tīs laudā-bā-nt	dōcē-bā-m (ōpetasin, [ōpetas]) -bā-s [olin [mas]) -bā-t -bā-mus -bā-tīs -bā-nt	tēg-ē-bā-m (katsin, [oln [katmas]) -bā-s -bā-t -bā-mus -bā-tīs -bā-nt	audī-ē-bā-m (kuulsin, [olin [kuulmas]) -bā-s -bā-t -bā-mus -bā-tīs -bā-nt
Futurum I	laudā-b-ō (kiidan tulevi- [kus]) laudā-b-ī-s laudā-b-īt laudā-b-ī-mūs laudā-b-ī-tīs laudā-b-ū-nt	dōcē-b-ō (ōpetan [tulevikus]) -bī-s -bīt -bī-mus -bītīs -bū-nt	tēg-ā-m (katan tule- [vikus]) tēg-ē-s tēg-ēt tēg-ē-mus tēg-ē-tīs tēg-ē-nt	audī-ā-m (kuulen tu- [levikus]) -ēs -ēt -ē-mus -ē-tīs -ē-nt

Perfectum	laudāv-i (olen kiitnud, [kiitsin]) laudāv-īsti laudāv-īt laudāv-īmus laudāv-īstis laudāv-ērunt	dōcū-i (olen õpeta- -isti [nud, õpe- -īt [tasin]) -īmus -istis -ērunt	tēx-i (olen katnud, -isti [katsin]) -īt -īmus -istis -ērunt	audīv-i (olen kuul- -isti [nud, kuul- -īt [sin]) -īmus -istis -ērunt
Plusquamperf.	laudāv-ērā-m (olin kiit- -īsti [nud]) laudāv-ērā-t laudāv-ērā-mūs laudāv-ērā-tīs laudāv-ērā-nt	dōcū-ērām (olin õpe- -īsti [tanud]) -ērāt -ērāmus -ērātīs -ērānt	tēx-ērām (olin kat- -īsti [nud]) -ērāt -ērāmus -ērātīs -ērānt	audīv-ērām (olin -īsti [kuulnud]) -ērāt -ērāmus -ērātīs -ērānt
Futurum II	laudāv-ēr-ō (kiidan ~ olen kiitnud tulevi- -īsti [kus]) laudāv-ērī-t laudāv-ērī-mūs laudāv-ērī-tīs laudāv-ērī-nt	dōcū-ērō (õpetan ~ olen õpetanud tu- -īsti [levikus]) -ērīt -ērīmus -ērītīs -ērīnt	tēx-ērō (katan ~ olen katnud tulevikus) tēx-ērīs -ērīt -ērīmus -ērītīs -ērīnt	audīv-ērō (kuulen ~ olen kuulnud tule- -īsti [vikus]) -ērīt -ērīmus -ērītīs -ērīnt

Indicātivus passīvi

Præsens	<p>laud-õ-r (mind kiide- takse)</p> <p>laudā-rīs laudā-tūr laudā-mūr laudā-mīni laudā-ntūr</p>	<p>dõcē-õ-r (mind õpeta- takse)</p> <p>-ē-rīs -ē-tur -ē-mur -ē-mīni -ē-ntur</p>	<p>tēg-õ-r (mind kae- takse, kattun)</p> <p>-ē-rīs -ī-tur -ī-mur -ī-mīni -ū-ntur</p>	<p>audi-õ-r (mind kuul- dakse)</p> <p>-ī-rīs -ī-tur -ī-mur -ī-mīni -ī-ntur</p>
Imperfectum	<p>laudā-bā-r (mind kii- deti)</p> <p>laudā-bā-rīs laudā-bā-tūr laudā-bā-mūr laudā-bā-mīni laudā-bā-ntūr</p>	<p>dõcē-bā-r (mind õpe- tati)</p> <p>-bā-rīs -bā-tur -bā-mur -bā-mīni -bā-ntur</p>	<p>tēgē-bā-r (mind kaeti, kat- tusin)</p> <p>-bā-rīs -bā-tur -bā-mur -bā-mīni -bā-ntur</p>	<p>audi-ē-bā-r (mind -bā-rīs kuuldi)</p> <p>-bā-tur -bā-mur -bā-mīni -bā-ntur</p>
Futurum I	<p>laudā-bõ-r (mind kii- detakse</p> <p>laudā-bē-rīs laudā-bī-tūr laudā-bī-mūr laudā-bī-mīni laudā-bū-ntūr</p>	<p>dõcē-bõ-r (mind õpe- tatakse</p> <p>-bē-rīs -bī-tur tulevikus) -bī-mur -bī-mīni -bū-ntur</p>	<p>tēg-ā-r (mind kae- takse ~ kattun tule- vikus)</p> <p>teg-ē-rīs teg-ē-tur teg-ē-mur teg-ē-mīni teg-ē-ntur</p>	<p>audi-ā-r (mind kuul- dakse tu- levikus)</p> <p>-ē-rīs -ē-tur -ē-mur -ē-mīni -ē-ntur</p>

Perfectum

laudāt-us, { sūm (mind on
kiidetud,
olen
kiidetud,
mind
sūmūs kiideti)
a, um } { ës
është
laudāt-i, { sūmūs kiideti)
ae, a } { estīs
sūnt

dōct-us, a, um sum
jne.
(mind on õpetatud,
olen õpetatud,
mind õpetati)

tēct-us, a, um sum
jne.
(mind on kaetud,
mind kaeti, olen
kaetud ~ kattunud,
kattusin)

audīt-us, a, um sum
jne.
(mind on kuulnud,
olen kuulnud,
mind kuuldi)

Plusquamperf.

laudāt-us, { ēram (mind oli
kiidetud,
oli
ēras
ērat kiidetud
laudāt-i, { ēramūs
ae, a } { ērāūs
ērānt

dōct-us, a, um eram
jne.
(mind oli õpetatud,
olin õpetatud)

tēct-us, a, um eram
jne.
(mind oli kaetud,
olin kattunud
~ kaetud)

audīt-us, a, um eram
jne.
(mind oli kuulnud,
olin kuulnud)

Future II

laudāt-us, { ērō (mind kiidetakse ~
olen kiidetud
laudāt-i, { ērīmūs (tulevikus)
ae, a } { ērītīs
ērūnt

dōct-us, a, um ēro
jne.
(mind õpetatakse
~ olen õpetatud
tulevikus)

tēct-us, a, um ēro
jne.
(mind kaetakse ~
kattun ~ olen
kattunud tulevikus)

audīt-us, a, um ēro
jne.
(mind kuulatakse
~ olen kuulnud
tulevikus)

Coniunctivus actīvi

laud-ē-m (kiidaksin)	dōcē-ā-m (ōpetaksin)	tēg-ā-m (kataksin)	audi-ā-m (kuuleksin)
laud-ē-s laud-ē-t laud-ē-mūs laud-ē-tīs laud-ē-nt	-ā-s -ā-t -ā-mus -ā-tīs -ā-nt	-ā-s -ā-t -ā-mus -ā-tīs -ā-nt	-ā-s -ā-t -ā-mus -ā-tīs -ā-nt
laudā-rē-m (oleksin kiitnud)	dōcē-rē-m (oleksin rē-s ōpetanud)	tēg-ē-rē-m (oleksin rē-s katnud)	audi-rē-m (oleksin rē-s kuulnud)
laudā-rē-s laudā-rē-t laudā-rē-mūs laudā-rē-tīs laudā-rē-nt	-rē-t -rē-mus -rē-tīs -rē-nt	-rē-s -rē-t -rē-mus -rē-tīs -rē-nt	-rē-t -rē-mus -rē-tīs -rē-nt
laudāv-ērīm (oleksin kiitnud)	dōcū-ērīm (oleksin rē-s ōpetanud)	tēx-ērīm (oleksin rē-s katnud)	audi-v-ērīm (oleksin rē-s kuulnud)
laudāv-ērīs laudāv-ērīt laudāv-ērīmūs laudāv-ērītīs laudāv-ērīnt	-ērīs -ērīt -ērīmūs -ērītīs -ērīnt	-ērīs -ērīt -ērīmūs -ērītīs -ērīnt	-ērīs -ērīt -ērīmūs -ērītīs -ērīnt
laudāv-issēm (oleksin kiitnud)	dōcū-issēm (oleksin rē-s ōpetanud)	tēx-issēm (oleksin rē-s katnud)	audi-v-issēm (oleksin rē-s kuulnud)
laudāv-issēs laudāv-issēt laudāv-issēmūs laudāv-issētīs laudāv-issēnt	-issēs -issēt -issēmūs -issētīs -issēnt	-issēs -issēt -issēmūs -issētīs -issēnt	-issēs -issēt -issēmūs -issētīs -issēnt
Præsens	Imperfectum	Perfectum	Plusquamperft.

Coniunctivus passivī

Præsens	laud-ĕ-r (mind kiide- taks) laud-ĕ-rīs laud-ĕ-tūr laud-ĕ-mūr laud-ĕ-mīni laud-ĕ-ntūr	dōcĕ-ā-r (mind õpe- tataks) -ā-ris -ā-tur -ā-mur -ā-mīni -ā-ntur	tĕg-ā-r (mind kaetaks, kattuk- sin) -ā-ris -ā-tur -ā-mur -ā-mīni -ā-ntur	audī-ā-r (mind kuul- daks) -ā-ris -ā-tur -ā-mur -ā-mīni -ā-ntur
Imperfectum	laudā-rĕ-r (mind oleks kiidetud) lauda-rĕ-rīs lauda-rĕ-tūr lauda-rĕ-mūr lauda-rĕ-mīni laudā-rĕ-ntūr	dōcĕ-rĕ-r (mind oleks õpetatud) -rĕ-ris -rĕ-tur -rĕ-mur -rĕ-mīni -rĕ-ntur	tĕg-ĕ-rĕ-r (mind oleks kaetud, oleksin) -rĕ-ris -rĕ-tur -rĕ-mur -rĕ-mīni -rĕ-ntur	audī-rĕ-r (mind oleks kuuldud) -rĕ-ris -rĕ-tur -rĕ-mur -rĕ-mīni -rĕ-ntur
Perfectum	laudāt-us, a, um laudāt-i, ae, a	dōct-us, a, um sim jne. (mind oleks õpetat- tud)	tĕct-us, a, um sim jne. (mind oleks kaetud, oleksin kattunud)	audīt-us, a, um sim jne. (mind oleks kuuldud)
Plusquamperft.	laudāt-us, a, um laudāt-i, ae, a	dōct-us, a, um essem jne. (mind oleks õpetat- tud)	tĕct-us, a, um essem jne. (mind oleks kaetud, oleksin kattunud)	audīt-us, a, um essem jne. (mind oleks kuuldud)

Imperātivus āctivi

Praes.	laudā (kiida) laudā-tē	dōcē (ōpeta) -ē-tē	tēg-ē (kata) -ī-tē	audi (kuule) -ī-tē
Futūr.	2. laudā-tō (sa pead 3. laudā-tō kiitma) 2. laudā-tōtē 3. laudā-ntō	dōcē-tō (sa pead ōpe- tama) -ē-tō -ē-tōtē -ē-ntō	tēg-ī-tō (sa pead -ī-tō (katma) -ī-tōtē -ū-ntō	audi-tō (sa pead -ī-tō kuulma) -ī-tōtē -ī-ū-ntō

Participium

Praes. āct.	laudā-ns, āntīs (kiitev, kiites)	dōcē-ns, ēntīs (ōpe- tav, ōpetades)	tēg-ē-ns, ēntīs (kat- tev, kattes)	audi-ē-ns, ēntīs (kuu- lev, kuuldes)
Perf. pass.	laudāt-us, a, um (kii- detud)	dōct-us, a, um (ōpe- tatud)	tēct-us, a, um (kae- tud)	audit-us, a, um (kuuj- dud)
Fut. āct.	laudāt-ūrus, a, um (ōpe- (kiita kavatsev, ōpetada kiita sooviv)	dōct-ūrus, a, um (ōpe- tada kavatsev, ōpetada sooviv)	tēct-ūrus, a, um (katta kavatsev, katta sooviv)	audit-ūrus, a, um (kuulda kavatsev, kuulda sooviv)

Gerundivum

laudā-ndus, a, um (see, keda ~ mida tu- leb kiita)	dōcē-ndus, a, um (see, keda ~ mida tu- leb ōpetada)	tēg-ē-ndus, a, um (see, mida tuleb katta)	audi-ē-ndus, a, um (see, keda ~ mida tu- leb kuulda)
--	---	--	--

Gerundium

Gen.	laudā-ndi (kiitmise)	dōcē-ndi (ōpetamise)	tēg-ē-ndi (katmise)	audi-ē-ndi (kuulmise)
Dat.	laudandō	docendō	tegendō	audiendō
Acc.	laudandūm	docendūm	tegendūm	audiendūm
Abl.	laudandō	docendō	tegendō	audiendō

Infinitivus actīvi

Praes.	laudā-rē (kiitma, kiita)	dōcē-rē (ōpetama, ōpetada)	tēg-ē-rē (katma, katta)	audī-rē (kuulma, kuulda)
Perfect.	laudāv-issē	dōcū-issē	tēx-issē	audīv-issē
Futūr.	laudāt-ūrus, a, um esse	dōct-ūrus, a, um esse	tēct-ūrus, a, um esse	audīt-ūrus, a, um esse

Infinitivus passīvi

Praes.	laudā-rī (kiidetama)	dōcē-rī (ōpetatama)	tēg-rī (kaetama, kat- tuma)	audī-rī (kuuldama)
Perfect.	laudāt-us, a, um esse	dōct-us, a, um esse	tēct-us, a, um esse	audīt-us, a, um esse
Futūr.	laudāt-um irī	dōct-um irī	tēct-um irī	audīt-um irī

Supīnum

I	laudāt-ūm (et kiita, kiitma)	dōct-ūm (et ōpetada, ōpetama)	tēct-ūm (et katta, katma)	audīt-ūm (et kuulda, kuulma)
II	laudāt-ū (kiita)	dōct-ū (ōpetada)	tēct-ū (katta)	audīt-ū (kuulda)

47. Kolmanda konjugatsiooni *io*-lõpulised verbid.

Mõned 3. konjugatsiooni verbid (praesens *-io* lõpuga) konjugeeruvad praesentis ja praesentis tüvest moodustuvais vormides nagu 4. konjugatsiooni verbid, erinedes viimastest ainult selle poolest, et neil on *i* alati lühike ja et sõna lõpul ja *r*-i ees esineb *i* asemel *ě*.

Tüüpsõna: *căpiō, cěpi, captum, căpěre* (võtma).

Activum			Passivum	
	Indicat.	Coniunct.	Indicat.	Coniunct.
Præsens	căpi-ō capī-s capī-t capī-mus capī-tis capī-u-nt	căpi-ă-m capī-ă-s jne.	căpi-ō-r capě-ris capī-tur capī-mur capī-mīni capī-u-ntur	căpi-ă-r capī-ă-ris jne.
Imperfect.	căpi-ē-bă-m capī-ē-bă-s jne.	căpě-rě-m capě-rě-s jne.	căpi-ē-bă-r capī-ē-bă-ris jne.	căpě-rě-r capě-rě-ris jne.
Futurum I	căpi-ă-m capī-ē-s jne.	(Puudub.)	căpi-ă-r capī-ē-ris jne.	(Puudub.)
Perfectum	cěp-i -isti... -ērunt	cěp-ěrim -ěris... -ěrint	captus, a, um sūm " " " ěs jne.	captus, a, um sīm " " " sīs jne.
Plūsquam-perfect.	cěp-ěram -ěras... -ěrant	cěp-issēm -issēs... -issent	captus, a, um ěram " " " ěras jne.	captus, a, um essēm " " " essēs jne.
Futurum II	cěp-ěrō -ěrīs... -ěrīnt	(Puudub.)	captus, a, um ěrō " " " ěrīs jne.	(Puudub.)

Activum		Passivum	
Imperativus			
Praesens		Futurum	
Sing. 2.	căpě	căpī-tō	(Ei tarvitata.)
3.		căpī-tō	
Pl. 2.	căpī-te	căpī-tōte	
3.		căpī-u-ntō	
Infinitivus			
Praes.	căpěre	căpī	
Perf.	cēpisse	captus, a, um esse	
Fut.	captūrus, a, um esse	captum iri	
Participium			
Praes.	căpī-ēns, ěntis	—	
Perf.	—	captus, a, um	
Fut.	captūrus, a, um	Ger-vum: căpī-ě-ndus, a, um	
Gerundium			
căpī-ě-ndi, capi-e-ndo, capi-e-ndum, capi-e-ndo			
Supinum: I. captum, II. captū			

48. Verba dēpōnentia.

Ladina keeles on rida verbe, mis konjugeeruvad ainult passiivis, kuid on aktiivi tähendusega; sääraseid verbe nimetatakse *verba dēpōnentia*. Aktiivi tähendusega on neil verbidel ka *participium perfecti*¹: *věřitus* — kartnud (vrd. *laudatus* — kiidetud); ainult *gerundivum* on passiivi tähendusega: *věrendus* — see, keda ~ mida tuleb karta.

¹ Mõnel *verbum depōnēns*'il on *part. perf.* nii aktiivi kui passiivi tähendusega; näit. *populātus* (laastanud, laastatud), *partītus* (jaganud, jagatud).

Aktiivist on *verbum depōnēns*-il: *participium praesentis*, *participium futūri*, *infinitivus futūri*, *gerundium* ja *supinum*. *Verba depōnentia* omavad ka imperatiivi, mida teistel verbi-del passiivi vormis ei tarvitata.

Verbum depōnēns'il antakse sõnastikes kolm põhi-vormi: *praesens*, *perfectum* ja *infinitivus* (viimase asemel tavaliselt konjugatsiooni number).

Tüüpsõna: *vēreor*, *vērītus sum*, *vērēri* (kartma).

Indicātivus	Coniūctivus
Praesēns	
vērē-ō-r (kardan) verē-ris verē-tur verē-mur verē-mīnī vere-ntur	vērē-ā-r (kardaksin) verē-ā-ris verē-ā-tur verē-ā-mur verē-ā-mīnī verē-a-ntur
Imperfectum	
vērē-bā-r (kartsin) verē-bā-ris verē-bā-tur verē-bā-mur verē-bā-mīnī verē-ba-ntur	vērē-rē-r (oleksin kartnud) verē-rē-ris verē-rē-tur verē-rē-mur verē-rē-mīnī verē-re-ntur
Futūrum I	
vērē-bō-r (kardan tule- verē-bē-ris vikus) verē-bī-tur verē-bī-mur verē-bī-mīnī verē-bu-ntur	(Puudub.)

Indicātivus		Coniūctivus	
Perfectum			
vēritus, a, um sūm (olen kartnud, kartsin) vēriti, ae, a sūmus jne.		vēritus, a, um sīm (oleksin kartnud) vēriti, ae, a sīmus jne.	
Plūsquamperfectum			
vēritus, a, um ērām (olin kartnud) vēriti, ae, a ērāmus jne.		vēritus, a, um essēm (oleksin kartnud) vēriti, ae, a, essēmus jne.	
Futūrum II			
vēritus, a, um ērō (kardan ~ olen kartnud tulevikus) vēriti, ae, a ērimus jne.		(Puudub.)	
Imperātivus		Supinum	
Sing. vērē-rē (karda) Plūr. vērē-mīnī (kartke)		I. vēritum (et karta, kart- II. vēritū (karta) [ma)	
Participium		Infinitivus	
Praes.	vērēns, ēntis (kartev, kartes)	vērēri (kartma, karta)	
Perf.	vēritus, a, um (kartnud)	vēritus, a, um esse	
Fut.	<u>vēritūrus</u> , a, um (see, kes kardab tulevikus)	<u>vēritūrus</u> , a, um esse	
Gerundium		Gerundivum	
Gen. vērendi (kartmise)		vērendus, a, um (see, keda ~ mida tuleb karta)	

Teisi näiteid:

Hortor, hortatus sum, hortari (manitsema, õhutama, julgustama); imperat. *hortāre, hortāmini*.

Lōquor, lōcūtus sum, lōqui (rääkima, kõnelema); imperat. *lōquēre, lōquimini*.

~~XXXX~~ *Pātiōr, passus sum, pāti* (kannatama, lubama); imperat. *pātēre, pātīmini*.

Partiōr, partitus sum, partiri (jagama); imperat. *partire, partīmini*.

M ä r k u s. Perf. ind. on 1. konjugatsiooni verbidel alati lõpuga *-ātus sum*, 4. konjugatsiooni verbidel harilikult lõpuga *ītus sum*; sõnaslikes neil verbidel perfekti vormi tavaliselt et märgita: *hortor, 1 = hortor, hortatus sum, hortari*; *bartior, 4 = partiōr, partitus sum, partiri*.

49. Verba sēmīdēpōnentia.

Mõnel verbil pöördub osa vorme aktiivis, osa vorme passiivis, kuid kõik nad on aktiivi tähendusega; sääraseid verbe nimetatakse *verba sēmīdēpōnentia*.

Need on:

audeo, ausus sum, audēre (julgema);

gaudeo, gavisus sum, gaudēre (rõõmutsema; *c. abl.*);

sōleo, solitus sum, solēre (tavatsema, viisiks olema, harjunud olema);

confido, confisus sum, confidēre (usaldama; *c. dat.*),

diffido, diffisus sum, diffidēre (umbusaldama; *c. dat.*);

revertor, perf. *reverti*, inf. *reverti* (tagasi tulema, tagasi pöörduma, naasma).

Nagu antud põhivormidest näha, on viiel esimesel verbil preesensi ning infinitiivi tüvest moodustuvad vormid (*praesens, imperfectum* ja *futūrum I*) aktiivis, supiinumiumi tüvest moodustuvad vormid (*perfectum, plusquamperfectum* ja *futurum II*)

aga passiivis; viimane verb (*revertor*) konjugeerub vastupidi-
selt (*praes. passivis, perf. aktiivis*).

M ä r k u s. *Verba semidepon-te* ja mõne *v. depōnens*'i partic.
perf. võib sageli tõlkida des-vormi abil: *gavīsus* (rõõmutsedes), *locūti*
= *loquentes* (kõneldes, rääkides).

50. Verbide lühendatud vormid.

1. Perfektis ja tema tüvest moodustuvates vormides võivad
välja langeda: *-vi-* *s-*i eest ja *-ve-* *r-*i eest; näit. *laudāsti* =
laudāvisti, *audisse* = *audivisse*, *laudārunt* = *laudāvērunt*,
delēram = *delēvērām*.

M ä r k u s. Verbidel, mille perfekt on lõpuga *-ivi*, langeb välja
-ve- asemel ainult *-v-*: *audīeram* = *audīvērām*.

2. Perf. ind. act. plur. 3. pöörde lõpuks võib olla *-ērunt*
asemel *-ēre*: *laudavēre* = *laudavērunt*, *audivēre* = *audivērunt*.

3. Passiivis võib sing. 2. pöörde lõpuks olla *-ris* asemel
-re: *laudabāre* = *laudabāris*, *abūtēre* = *abūtēris* (tarvitad kur-
jasti tulevikus), *verēbēre* = *verēbēris* (kardad tulevikus).

4. Neljal 3. konjugatsiooni verbil on imperativus praes.
sing. lõputa: *dīc* (üttele), *dūc* (juhi, vii), *fāc* (tee), *fēr*¹ (too, kannu).
Imperatiivi muud vormid — peale *fero*¹ — moodustuvad reegli-
päraselt: *dīcite*, *dīcītō*, *dīcītōte*, *dicunto*; *dūcite* jne.

51. Coniugātio periphrastica.

1. **Coniugātio periphrastica āctīvi** moodus-
tatakse *participium fut. act.* abil, millele liidetakse mingi
vorm verbist *sum, fui, esse*. *Coniug. periphr. act.* väljendab
kavatsust, soovi, valmisolekut (aktiivses mõttes).

Näit. *laudatārus sum* (kavatsen, soovin kiita; olen valmis
kiitma), *laudatārus eram* (kavatsesin, soovisin kiita) jne.

2. **Coniugātio periphrastica passīvi** moodus-
tatakse *gerundivum*'i abil, millele liidetakse mingi vorm

¹ Vt. § 53.

verbist *sum, fui, esse*. *Coniug. periphr. pass.* väljendab tarvidust, vajadust passiivses mõttes (mida tuleb teha, peab tehtama).

Näit. *laudandus sum* (mind tuleb ~ on tarvis kiita; mind peab kiidetama); *laudandus eram* (mind tuli ~ oli tarvis kiita) jne.

<i>Coniugatio periphrastica</i>		
	<i>activi</i>	<i>passivi</i>
Praes.	laudatūrus sum, sim, es, sis, est, sit jne.	laudandus sum, sim, es, sis, est, sit jne.
Imperf.	laudatūrus eram, essem	laudandus eram, essem
Fut. I.	laudatūrus ero	laudandus ero
Perf.	laudaturūs fui, fuërim	laudandus fui, fuërim
Plūsq.	laudatūrus fuëram, fuissem	laudandus fuëram, fuissem
Fut. II.	laudatūrus fuëro	laudandus fuëro
<i>Infinitivus</i>		
Praes.	laudatūrus, a, um esse	laudandus, a, um esse
Perf.	laudatūrus, a, um fuisse	laudandus, a, um fuisse
Fut.	laudatūrus, a, um före	laudandus, a, um före

Coniugatio periphrastica activi tarvitatakse ainult isikuliselt.

Coniugatio periphrastica passivi tarvitatakse isikuliselt, kui lauses on subjekt; see subjekt (nomin.) tõlgitakse eesti keelde objektina: *discipulõ libri legendi sunt* (koolipoisil tuleb

lugeda raamatuid, koolipoiss peab lugema raamatuid), *urbs mihi expugnanda est* (mul tuleb vallutada linn, ma pean vallutama linna).

Coniugatio periphrastica passivi tarvitatakse umbisikuliselt, kui lauses pole subjekti (eestikeelses lauses pole objekti). Gerundivum on sel korral sing. kesksoo vormis ja verb *esse* sing. 3. pöördes: *legendum est* (tuleb lugeda), *mihi scribendum est* (mul tuleb kirjutada, ma pean kirjutama).

Märkus Nagu ülalesitatud näiteist nähtub, seisab *coniug. periphr. pass.* korral isiku nimetus daativis (vrd. eesti k.: mul tuleb kirjutada, koolipoisil tuleb lugeda).

Verba anōmäla (erandlikud verbid).

52. Possum, pōtui, posse (vōima).

Possum on tekkinud vähetarvitatava adjektiivivi *pōtis* (võimeline) liitumisest verbiga *sum*. Praesens tüvest moodustuvates vormides saab *potis* s ees kuju *pos-*, kuna *e* ees esineb *pot-* (*pos-sum*, *pot-es* jne). *Imperfectum coniunctivi* saadakse üldreegli järgi: *infinitivus* + pöördelõpud (*possem*, *posses* jne.). Perfekti tüvest moodustuvad vormid konjugeeruvad reeglipäraselt (*pōtuëram*, *pōtuëro* jne.).

Indicativus		Coniunctivus	
Praesens			
pōs-sum	pōs-sūmus	pos-sīm	pos-sīmus
pōt-es	pōt-estis	pos-sīs	pos-sītis
pōt-est	pōs-sunt	pos-sīt	pos-sint
Imperfectum			
pōt-ëram	pot-ërāmus	pos-sēm	pos-sēmus
pot-ëras	pot-ërātis	pos-sēs	pos-sētis
pot-ërat	pot-ërant	pos-sēt	pos-sent

Indicativus		Coniunctivus	
Futūrum I			
põt-ëro pot-ëris pot-ërit	pot-ërimus pot-ëritis pot-ërunť	(Puudub.)	
Perfectum			
põtui potuisti potuit	potuimus potuistis potuērunt	põtuerim potueris potuerit	potuerimus potueritis potuerint
Plūsquamperfectum			
põtueram potueras potuerat	potuerāmus potuerātis potuerant	põtuissem potuisses potuisset	potuissēmus potuissētis potuissent
Futūrum II			
põtuerō potueris potuerit	potuerimus potueritis potuerint	(Puudub.)	
Infinitivus			
Praesens		posse	
Perfectum		põtuisse	
Participium'id puuduvad.			

53. Fëro, tuli, lätum, ferre (kandma).

Fëro konjugeerub üldiselt kolmanda konjugatsiooni järgi, ainult mõnes preesensi ja selle tüvest moodustavas vormis puudub vokaal.

Activum		Passivum	
Indicat.	Coniunct.	Indicat.	Coniunct.
Praesens			
fēr-ō fer-s fer-t fēr-ī-mus fer-tis fēr-u-nt	fērām fērās jne.	fēr-ōr fer-ris fer-tur fēr-ī-mur fēr-ī-mīni fēr-u-ntur	fērār fērāris jne.
Imperfectum			
fērēbām -bās jne.	ferrēm ferrēs ferrēt ferrēmus ferrētis ferrent	fērēbār -bāris ne.	ferrēr ferrēris ferrētur ferrēmur ferrēmīni ferrentur
Futurum I			
fērām -ēs -ēt -ēmus -ētis -ent	(Puudub.)	fērār -ēris -ētur -ēmur -ēmīni -entur	(Puudub.)
Perfectum			
tūli -isti jne.	ūlērīm -ēris jne.	lātus, a, um sum es jne.	lātus, a, um sim sis jne.

fero, ferte - vanna vandue!

Actīvum		Passivum	
Indicat.	Coniunct.	Indicat.	Coniunct.
Plūsquamperfectum			
tūlēram -ēras jne.	tūlissem -isses jne.	lātus, a, um ēram ēras jne.	lātus, a, um essem esses jne.
Futūrum II			
tūlēro -ēris jne.	(Puudub.)	lātus, a, um ēro ēris jne.	(Puudub.)
Imperatīvus			
Praesēns		Futūrum	
Sing. 2. fēr		Sing. 2. fer-tō	
Pl. 2. fer-te		3. fer-tō	
		Pl. 2. fer-tōte	
		3. fer-u-ntō	
Participium			
Praes. fērēns, ēntis		—	
Perf. —		lātus, a, um	
Fut. lātūrus, a, um		Gerundivum fērendus, a, um	
Infinitivus			
Praes. ferre		ferri	
Perf. tūlisse		lātus, a, um esse	
Fut. lātūrus, a, um esse		lātum iri	
Gerundium			
fērendi, ferendo, ferendum, ferendo			
Supinum: I. lātum, II. lātū			

Verba compōsita:

*Affĕro, attŭli, allatum*¹, *afferre* (juurde kandma, tooma);
aufĕro, abstŭli, ablatum, auferre (ära kandma, viima);
cōnfĕro, cōntŭli, cōllatum, cōnferre (kokku kandma, kogu-
 ma; võrdlema);

dĕfĕro, dĕtŭli, dĕlatum, dĕferre (ette kandma, teatama);
diffĕro, distŭli, dilatum, differre (laiali kandma, lahutama,
 edasi lükkama);

diffĕro, —, —, differre (erinema);
effĕro, extŭli, ĕlatum, efferre (välja kandma, välja viima);
infĕro, intŭli, illatum, inferre (sisse kandma, tekitama; *inferre*
bellum alicui — kellegagi sõda alustama);

offĕro, obtŭli, oblatum, offerre (ette kandma, ette panema,
 esitama);

perfĕro, pertŭli, perlatum, perferre (läbi kandma, välja
 kannatama);

praefĕro, praetŭli, praelatum, praeferre (ees kandma; eelis-
 tama, paremaks pidama);

rĕfĕro, rettŭli, relatum, referre (tagasi kandma, tagasi too-
 ma; teatama);

transfĕro, transtŭli, translatum, transferre (üle kandma).

54. Völō, vōlui, vĕlle (tahtma);

nōlō, nōlui, nōlle (mitte tahtma);

mālō, mālui, mälle (enam tahtma, eelistama).

Indicativus			Coniunctivus		
Praesens					
völō	nōlō	mālō	vĕlim	nōlim	mālim
vīs	nōn vīs	māvis	vĕlis	nōlis	mālis
vult	nōn vult	māvult	vĕlit	nōlit	mālit
völūmus	nōlūmus	mālūmus	vĕlimus	nōlimus	mālimus
vultis	nōn vultis	māvultis	vĕlitis	nōlitis	mālitis
vōlunt	nōlunt	mālunt	vĕlint	nōlint	mālint

¹ *Affero* < *adfero*, *attuli* < *adtuli*, *allatum* < *adlatum*: *d* on sarnastunud järgneva *f, t, l*-ga; säärast nähtust nimetatakse *assimilatsiooniks* (sarnastumiseks).

Indicativus			Coniunctivus		
Imperfectum					
võlēbam	nõlēbam	mālēbam	võllēm	nõllēm	mällēm
volebas	nolebas	malebas	vellēs	nollēs	mallēs
volebat	nolebat	malebat	vellēt	nollēt	mallēt
volebāmus	nolebāmus	malebāmus	vellēmus	nollēmus	mallēmus
volebātis	nolebātis	malebātis	vellētis	nollētis	mallētis
volebant	nolebant	malebant	vellent	nollent	mallent
Futurum I					
võlām	nõlām	mālām	(Puudub.)		
volēs	nolēs	malēs			
volēt	nolet	malēt			
jne.	jne.	jne.			
Perfectum					
võlui	nõlui	mālui	võluērim	nõluērim	māluērim
-isti	-isti	-isti	-ēris	-ēris	-ēris
jne.	jne.	jne.	jne.	jne.	jne.
Plusquamperfectum					
võluēram	nõluēram	māluēram	võluissem	nõluissem	māluissem
-ēras	-ēras	-ēras	-issēs	-issēs	-issēs
jne.	jne.	jne.	jne.	jne.	jne.
Futurum II					
võluēro	nõluēro	māluēro	(Puudub.)		
võluēris	nõluēris	māluēris			
jne.	jne.	jne.			
Partic. praes. võlēns, ēntis; nõlēns, ēntis					
Infinit. velle, võluisse; nõlle, nõluisse; mälle, māluisse					
Imperat. nõli, nõlite; nõlitō, nõlitō, nõlitōte, nõluntō					

M ä r k u s. Nõlō ja mālō on oma päritolult liitsõnad: nõlō = nõ + võlō, mālō = mavõlō (= mägis võlō).

55. Eo, ii, itum, ire (minema).

Indicativus			Coniunctivus		
Praesens					
ēō,	īs,	it,	ěām,	ěās,	ěāt,
imus,	itis,	ěunt	ěāmus,	ěātis,	ěant
Imperfectum					
ibam,	ibas,	ibat,	irem,	ires,	iret,
ibāmus,	ibātis,	ibant	irēmus	irētis,	irent
Futurum I					
ibo,	ibis,	ibit,	(Puudub.)		
ibimus,	ibitis,	ibunt			
Perfectum					
īi,	isti,	iit,	jērim,	jēris,	jērit,
iimus,	istis,	iērunt	iērīmus,	iērītis,	iērint
Plusquamperfectum					
iēram,	iēras,	iērat,	issēm,	issēs,	issēt
iērāmus,	iērātis,	iērant	issēmūs,	issētis,	issent
Futurum II					
iēro,	iēris,	iērit,	(Puudub.)		
iērīmus,	iērītis,	iērint			
Infinit. ire; isse; itūrus, a, um esse					
Partic.	Praes. iēns, gen. eūntis		Imperat.	Praes. 2. i Fut. 2. itō	
	Perf. —			3. itō	
	Fut. itūrus, a, um			2. ite 2. itōte	
	eundum est (tuleb minna)			3. euntō	
Gerundium eundi, eundo, eundum, eundo					

Passiivi tarvitatakse ainult umbisikuliselt (vastab täielikult eesti keele umbisikulisele tegumoele; vt. § 58, p. 2): *itur* (minnakse), *ēatur* (mindagu), *itum est* (mindi), *eundum est* (tuleb minna) jne. Mõnel transitiivsel *verbum compositum*'il on täielik passiiv: *praeterēor* (minust möödutakse), *praeteriris*, *praeteritur* jne.; *flāmen transitur* (jõge ületatakse).

M ä r k u s 1. Tuleb tähele panna, et *s*-i ees liitub *ii* pikaks *ī*-ks.

M ä r k u s 2. Ühendis *ie* ei hääldata *i*-d *j*-na, sest *i* ja *e* kuuluvad eri silpidesse.

Verba composita:

Abēo, ābīi, abītum, abīre (ära minema);
ādēo, adīi, adītum, adīre (juurde minema, tulema);
exēo, exīi, exitum, exīre (välja minema, väljuma);
inēo, inīi, inītum, inīre (sisse minema, sisse astuma, sisenema);
intērēo, īi, itum, ire (hukkuma);
ōbēo, īi, itum, ire (vastu minema);
pērēo, perīi, perītum, perīre (hukkuma);
praetērēo, īi, itum, ire (mööda minema, mööduma);
prōdēo, prodīi, prodītum, prodīre (ette astuma, välja astuma);
rēdēo, redīi, redītum, redīre (tagasi minema, tagasi tulema);
sūbēo, subīi, subītum, subīre (alla minema, enese peale võtma; järgnema);
transēo, transīi, transītum, transīre (üle minema, läbi minema, ületama).

M ä r k u s 3. Nagu *eo* konjugeerub ka *nēqueo, īi, itum, ire* (mitte suutma, mitte saama, mitte võima), mis esineb ainult üksikutes vormides.

M ä r k u s 4. *Ambio, īvi, itum, ire* (ringi käima, nõutama) konjugeerub reeglipäraselt 4. konjugatsiooni järgi.

56. **Fio, factus sum, fiēri** (1. saama, sündima; 2. = pass. verbist *fācio, fēci, factum*, 3 — *tehtama*).

Indicativus		Coniunctivus	
Praesēns			
fiō	fimus	fiām	fiāmus
fis	fitis	fiās	fiātis
fiūt	fiunt	fiāt	fiant
Imperfectum			
fiēbam	fiēbāmus	fiērem	fiērēmus
fiēbas	fiēbātis	fiēres	fiērētis
fiēbat	fiēbant	fiēret	fiērent
Futūrum I			
fiām	fiēmus	(Puudub.)	
fiēs	fiētis		
fiēt	fient		
Perfectum			
factus, a, um sum		factus, a, um sim	
es		sis	
jne.		jne	
Plūsquamperfectum			
factus, a, um ēram		factus, a, um essem	
ēras jne.		esses jne.	
Futūrum II			
factus, a, um ēro		(Puudub.)	
ēris jne.			
Imperativus			
fi, fite, fitō			

Participium		Infinitivus
Praes.	—	fiēri
Perf.	factus, a, um	factus, a, um esse
Fut.	futūrus, a, um	factum iri (ehk futūrus, a, um esse; ehk före)
Gerundivum faciendus, a, um		

Verba compōsita (liitunud verbiga *fācio*) kohta tuleb märkida, et ainult need on passiivis *fio*-kujulised, millel tüve vokaal *ā* on säilinud: *patefācio, patefēci, patefactum*, 3 (avama); pass. *patefio, patefactus sum, patefiēri*. Kui aga liitverbis tüve vokaal *ā* on muutunud *ī*-ks, siis on passiiv *ficio*-kujuline: *interficio, interfēci, interfectum*, 3 (tapma, surmama); pass. *interficio, interfectus sum, interfici*.

57. Verba dēfectīva (puudulikud verbid).

Verbe, millel osa vorme puudub, nimetatakse *verba dēfectīva*. Siia kuuluvad:

1. *mēmīni, mēmīnisse* (mäletama);
2. *ōdī, ōdisse* (vihkama);
3. *coepī, coepisse* (algama, hakkama).

Neil kolmel verbil on ainult perfectum ja selle tüvest moodustuvad vormid, pealeselle veel: imperat. *mementō, mementōte*; partic. perf. pass. *coeptus, a, um*; partic. fut. act.: *coep-tūrus, a, um* ja *ōsūrus, a, um*.

1. Memīni.

Perf. ind. *mēmīni* (mäletan), -isti, -it, -īmus, -istis, -ērunt.
 Perf. coniunct. *memīnērim* (mäletaksin), -ēris, -ērit jne.
 Plusq. ind. *memīnēram* (mäletasin), -ēras, -ērat jne.
 Plusq. coniunct. *memīnissem* (oleksin mäletanud), -issem, -isset jne.

Fut. II ind. memīnēro (mäletan tulevikus), -ēris, -ērit jne.
Imperat. mementō (mäleta), mementōte (mäletage).
Infin. perf. meminisse (mäletama).

2. Odi.

Perf. ind. ōdi (vihkan), -isti, -it, -īmus, -istis, -ērunt.
Perf. coniunct. ōdērim (vihkaksin), -ēris, -ērit jne.
Plusq. ind. ōdēram (vihkasin), -ēras, -ērat jne.
Plusq. coniunct. ōdissem (oleksin vihanud), -isses, -isset jne.
Fut. II ind. ōdēro (vihkan tulevikus), -ēris, -ērit jne.
Partic. fut. ōsūrus, a, um (see, kes on valmis vihkama, kes tulevikus vihkab).
Infin. perf. ōdisse (vihkama).

3. Coepi.

Perf. ind. coepi (olen alanud, algasin), -isti, -it, -īmus, -īstis, -ērunt.
Perf. coniunct. coepērim (oleksin alanud), -ēris, -ērit jne.
Plusq. ind. coepēram (olin alanud), -ēras, -ērat jne.
Plusq. coniunct. coepissem (oleksin alanud) -isses, -isset jne.
Fut. II ind. coepēro (algan tulevikus), -ēris, -ērit jne.
Partic. perf. pass. coeptus, a, um (alatud).
Partic. fut. act. coeptūrus, a, um (alata kavatsev).
Infin. perf. coepisse (alata).

4. Inquam¹ (ütlen).

Ind. praes. inquām, inquīs, inquīt, inquīmus, inquītis, inquīunt.
Ind. imperf. inquiēbat.
Ind. perf. inquīt.
Fut. I inquīēs, inquīēt.

¹ Tarvitatakse ainult otsese kõne esimes(t)e sõna(de) järel.

5. **Aiō** (ütlen, tõendan).

Ind. praes. *āiō*, *ais*, *ait*,
— — *aiunt*.

Ind. imperf. *āiēbam*, *aiēbas*, *aiēbat*,
aiēbāmus, *aiēbātis*, *aiēbant*.

Ind. perf. *ait*.

6. **Salvē** (tere), *salvēte*, *salvētō*, *salvēre*.

7. **Avē** (tere, head tervist), *avēte*, *avētō*, *avēre*.

8. **Quaesō** (palun), *quaesūmus* (palume).

58. **Verba impersonalia** (umbisikulised verbid).

1. *Verba impersonalia* esinevad ainult singulari 3. pöördes ja infinitiivis: *tōnat*, *tōnūt*, *āre* (müristab); *licet*, *licūt*, *ēre* (võib, on lubatud); *cōnstat*, *cōnstitit*, *cōnstarte* (on teada); *oportet*, *oportuit*, *ēre* (peab, tuleb) jt.

2. Umbisikulises tähenduses tarvitatakse verbide passiivi singulari 3. pöoret (täielik vaste eesti keele umbisikulisele tegumoele: vrd. ka § 64, p. 2): *bēne vivitur* (elatakse hästi), *ventum est* (tuldi), *nuntiatum est* (teadustati).

III. Abisõnad (partiklid).

Adverbid.

59. Adverbide tuletamine.

Adverbid on kas a) eritüvelised: *mox* (varsti), *semper* (alati); b) kivenenud käändevormid: *partim* (osalt), *forte* (juhuslikult); c) liitsõnalised: *intēr-ea* (vahepeal), *scīlicet* (= *scīre licet*, s. o., s. t., igatahes) või d) tuletatud adjektiividest sellekohaste lõppude abil: *fortiter* (vahvasti), *altē* (kõrgelt).

I—II deklinatsiooni adjektiividest tuletatakse adverbid lõpu *-ē* abil, mis astub genitiivi lõpu *-ī* asemele.

III deklinatsiooni adjektiivist adverbi tuletamiseks asendatakse genitiivi lõpp *-is* lõpuga *-itēr*; ainult *ns*-lõpulistest adjektiividest tuletuvad adverbid lõpu *-ēr* abil.

Adjektiiv		Adverb
Nominativus sing.	Genitivus sing.	
longus, a, um	long-i	longē (pikalt, kaugel)
liber, ěra, ěrum	libēr-i	libērē (vabalt)
pulchēr, chra, chrum	pulchr-i	pulchrē (ilusasti)
ācer, ācris, ācre	ācr-is	ācritēr (teravalt, ägedasti)
brēvis, brēve	brev-is	brēvitēr (lühidalt)
sāpiēs	sāpiēt-is	sāpiētēr (targasti)

60. Erandlikult tuletatud adverbid.

1. Adverbina tarvitatakse mõnikord kesksoo *acc. sing.*: *fācilē* (kergesti, hõlpsasti), *nōn fācilē* (raskesti), *multum* (palju), *nōn multum* ehk *pārum* (vähe), *tantum* (niipalju), *cetērum* (muide, muuseas), *nīmium* (liiga), *plerumque* (enamasti, enamjaolt), *partim* (osalt).

2. Adverbina tarvitatakse ka *abl. sing.*: *falsō* (valesti, ekslikult), *rārō* (harva), *tātō* (hädaohutult), *sūbitō* (äkitselt), *mērītō* (ärateenitult), *sērō* (hilja), *cītō* (ruttu, kiiresti), *secrētō* (eraldi, salaja), *pērpētuo* (kestvalt, pidevalt), *forte* (juhuslikult).

3. Erandlikult kujundatud on veel järgmised adverbid: *audācter* (julgesti, vaprasti), *ālīter* (teisiti), *bēnē* (hästi).

61. Adverbide kompareerimine.

Adjektiividest tuletatud adverbidel on võrdlusastmed. Adverbi komparatiivina tarvitatakse vastava adjektiivi kompara-

tiivi kesksugu, kuna adverbi superlatiiv tuletatakse vastava adjektiiv superlatiivist lõpu *-us* asendamise teel *ē*-ga (s. t. üldreegli järgi):

Pōsītivus	Compārātivus	Superlātivus
<i>Longē</i> (kaugel)	<i>longius</i> (kaugemal)	<i>longissimē</i> (kõige kaugemal, väga kaugel)
<i>Pulchrē</i> (ilusasti)	<i>pulchrius</i> (ilusamini)	<i>pulcherrimē</i> (ilusamini, väga ilusasti)
<i>Fortitēr</i> (vahvasti)	<i>fortius</i> (vahvamini)	<i>fortissimē</i> (kõige vahvamini, väga vahvasti)
<i>Fācilē</i> (kergesti)	<i>fācilius</i> (kergemini)	<i>fācillimē</i> (kergeimini, väga kergesti)
<i>Bēnē</i> (hästi)	<i>mēlius</i> (paremini)	<i>optimē</i> (parimini, väga hästi)
<i>Mālē</i> (halvasti)	<i>peius</i> (halvemini)	<i>pessimē</i> (halvimini, väga halvasti)

Komparatiiv ja superlatiiv on ka adverbidel *diū*, *saepē* ja *prōpē*:

diū (kaua), *diātius* (kauemini), *diātissimē* (kõige kauemini, väga kaua);
saepē (tihti, sagedasti, sageli), *saepius* (sagedamini),
saepissimē (kõige sagedamini, väga sageli);
prōpē (ligidal, lähedal), *prōpius* (lähemal), *proximē* (kõige lähemal).

Erandlikult moodustavad võrdlusastmeid järgmised adverbid:

multum (palju), comp. *plūs*, sup. *plūrimum*;
magnōpēre (väga), comp. *māgis*, sup. *maximē*.

62. Prepositsioonid.

Prepositsioone tarvitatakse ladina keeles kas akusatiivi või ablatiiviga.

Ablatiiviga tarvitatakse järgmisi prepositsioone:

*a*¹ ~ *āb* (poolt, juurest; vrd. vene от, saksa von), *ē*¹ ~ *ex* (seest; vrd. vene из, saksa aus), *cum* (ühes, koos), *sinē* (ilma), *prō* (ees, eest, asemel), *prae* (tõttu, pärast, võrreldes, eest), *dē* (pealt; üle, kohta).

Prepositsioone *in* (sees, peal; sisse, peale) ja *sub* (all, alla) tarvitatakse ablatiiviga küsimuse puhul: kus? (sees, peal; all) ja akusatiiviga küsimuse puhul: kuhu? (sisse, peale; alla).

Kõiki muid prepositsioone tarvitatakse akusatiiviga.

Need on: *ād* (juurde, äärde, ligi, kuni, juures), *adversus* (vastu), *ante* (ees, enne), *āpūd* (juures), *circā* ja *circum* (ümber), *cis* ja *citrā* (siinpool), *contra* (vastu), *ergā* (vastu — sõbralikus mõttes), *extrā* (väljaspool), *infrā* (all, allpool), *inter* (vahel, keskel, seas, jooksul), *intrā* (seespool), *ōb* (pärast, tõttu), *pēr* (läbi, jooksul, nimel), *post* (pärast, taga, peale), *praeter* (mööda, peale, vastu), *prōpē* (lähedal, ligidal), *propter* (pärast, põhjusel, tõttu), *sēcundum* (mööda, kaudu, kohaselt, järgi), *sūper* ja *suprā* (peal, kohal, ülalpool), *trans* ja *ultrā* (üle, sealpool).

Märkus 1. Ablatiive *causā* ja *grātiā* (otstarbel, pärast, tõttu, -ks) võib pidada postpositsioonideks (tagasõnadeks); neid tarvitatakse genitiiviga (vt. § 91, märk. 3).

Märkus 2. Mõned eessõnalised silbid esinevad ainult liitsõnade lahutamatu osana (*praepōsitiōnes insēpārābīles*). Need on: 1. *dīs-* (lahku, laiali): *discēdo*, *cessī*, *cessum*, 3 (laiali, lahku, ära minema); *discordia*, *ae, f.* (lahkmeel); 2. *rē-*, *rēd-* (tagasi, uuesti): *rēstītūo*, *tūi*, *tūtum*, 3 (tagasi, uuesti asetama; taastama); *rēditio*, *ōnis*, *f.* (tagasimine); 3. *sē-*, *sēd-* (lahku, eraldi, ilma): *sēiungo*, *iūnxi*, *iūnctum*, 3 (lahutama, eraldama); *sēcūrus*, *a, um* (muretu); *sēditio*, *iōnis*, *f.* (mäss); 4. *amb-*, *am-* (ümber, ringi): *ambītio*, *ōnis*, *f.* (ringikäimine, nõutamine; auahnus); *amplector*, *plexus sum*, 3 (ümbert kinni võtma, sülelema, embama).

¹ Ainult konsonandi ees (välja arvatud *h*).

63. Konjunktsioonid.

Konjunktsioonid on kaht liiki: 1) rinnastavad (*coniunctiōnes coordinantes*): *et* (ja), *-que* (ning), *ētiā* (ka, isegi) jt.; 2) alistavad (*coniunctiōnes subordinantes*): *ut*, *cum*, *nē* jt.

Alistavad sidesõnad (*coniunctiōnes subordinantes*):

1. a) **Cum tempōrāle** (kui) — tarvitatakse ajalause algul; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 120, p. 2).

b) **Cum itērātivum** (iga kord kui) — tarvitatakse ajalause algul; väljendab korduvat tegevust; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 120, p. 3).

c) **Cum inversum** (kui äkitselt, kui korraga) — tarvitatakse ajalause algul; väljendab äkilist, ootamatut muutust sündmustikus; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 120, p. 4).

d) **Cum explicātivum** ehk **coincidēns** (sellega et) — väljendab pea- ja kõrvallause tegevuse sisulist samasust, identsust; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 120, p. 5).

e) **Cum histōricum** (kui) — tarvitatakse ajalause algul ajalooliste sündmuste esitamisel; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 120, p. 1).

f) **Cum causāle** (sest et, sellepärast et) — tarvitatakse põhjuslause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 123).

g) **Cum concessivum** (ehk küll, kuigi, sellest hoolimata et) — tarvitatakse mõõndlause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 126).

h) **Cum adversātivum** (kuna) väljendab vastuseadet; ühendatakse konjunktiiviga.

2. a) **Ut compārātivum** (nagu, kuidas) — tarvitatakse võrdluse algul; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 118).

b) **Ut tempörāle** (niipea kui, kui) — tarvitatakse ajalause algul; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 122).

c) **Ut fināle** (selleks et, et) — tarvitatakse otstarbelause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 116).

d) **Ut consēcūtivum** (nii et, nõnda et, et) — tarvitatakse tagajärelause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 117).

e) **Ut obiectivum** (et) — tarvitatakse objektlause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 115, p. 1 ja 2).

f) **Ut concessivum** (ehk küll, kuigi) — tarvitatakse mõõndlause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 126).

g) **Ut explicātivum** (et, nimelt et) — selgitab lähemalt alistava lause mõtet; ühendatakse konjunktiiviga.

3. a) **Nē fināle** (selleks et ei, et mitte) — tarvitatakse otstarbelause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 116).

b) **Nē obiectivum** (et ei, et mitte) — tarvitatakse objektlause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 115, p. 1 ja 2).

4. a) **Quod causāle** (sest et, sellepärast et) — tarvitatakse põhjuse algul; ühendatakse harilikult indikatiiviga (vt. § 123).

b) **Quod explicātivum** (see asjaolu, et; see, et; et) — ühendatakse indikatiiviga (vt. § 123, märk. 2).

c) **Quod** (mis puutub sellesse, et) — ühendatakse indikatiiviga (vt. § 123, märk. 2).

5. a) **Quin** (et) — tarvitatakse pärast eitavaid kahtlust tähendavaid väljendeid; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 115, p. 4).

b) **Quin** (et mitte) — tarvitatakse pärast eitavaid *verba impediendi*; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 115, märk. 5).

c) **Quin** (nii et ei, ilma et ei) — väljendab tagajärge; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 117).

d) **Quin** = *qui nōn* — tarvitatakse tagajärge väljendava atribuutlause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 127, märk. 3).

6. **Dūm, dōnēc, quoād** (seni kui, sel ajal kui, kuni) — tarvitatakse ajalause algul; ühendatakse indikatiivi ja konjunktiiviga (vt. § 121).

7. **Antēquam, priusquam** (enne kui) — tarvitatakse ajalause algul; ühendatakse indikatiivi ja konjunktiiviga (vt. § 121).

8. **Sī** (kui), **nīsi** (kui ei), **sīn** (kui aga) — tarvitatakse tingimuslause algul; ühendatakse indikatiivi ja konjunktiiviga (vt. § 124).

9. **Quamquam** (ehk küll, kuigi) — tarvitatakse mõõndlause algul; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 126).

10. **Quamvis** (ehk küll, kui ka, olgugi et) — tarvitatakse mõõndlause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 126).

11. **Etiamsī, etsī, tāmetsī** (kuigi, olgugi et) — tarvitatakse mõõndlause algul; ühendatakse indikatiivi ja konjunktiiviga (vt. § 126).

12. **Postquam** (pärast seda kui) — tarvitatakse ajalause algul; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 122).

13. **Ubi, ũbi primum, ut primum, simul-
atque, simŭlac** (niipea kui) — tarvitatakse ajalause
algul; ũhendatakse indikatiiviga (vt. § 122).

14. **Quia, quõniãm** (sest et, sellepärast et) — tarvi-
tatakse põhjuslause algul; ũhendatakse indikatiiviga
(vt. § 123).

15. **Dũm, mõdo, dummõdo** (kui aga, et aga ainult)
— tarvitatakse tingimus-soovlause algul; ũhendatakse
konjunktiiviga (vt. § 125).

16. **Quãsi, tamquam, tanquam** (just nagu, just
kui, otsekui) — tarvitatakse tingimus-võrdlusalause
algul; ũhendatakse konjunktiiviga (vt. § 118, märk. 1).

17. **Quõmĩnus** (et ei) — tarvitatakse pärast *verba
impediendi*; ũhendatakse konjunktiiviga (vt. § 115,
p. 3).

Lauseõpetus (süntaks).

I. Lauseliikmed ja nende ühildumine.

64. Subjekt.

1. **Subjekt** esineb ladina keeles **alati nominatiivis**. Eesti keelde tõlkides tuleb tarvitada kas nimetavat (täisalust) või osastavat (osaalust).

Näit. *Puer lægit.* (Poiss loeb.) *Nemo dōmi est.* (Kedagi pole kodus.)

Isikuline asesõna subjektina harilikult puudub (sest verbi pöördelõpud näitavad küllalt selgesti, mitmendast isikust juttu on). Näit. *Scribo.* (Ma kirjutan.) *Lægistis.* (Te lugesite.) *Ambulabāmus.* (Me jalutasime.) *Vēni, vidi, vici.* (Tulin, nägin, võitsin.)

Isikulist asesõna tarvitatakse subjektina ainult siis, kui temale langeb lauserõhk. Näit. *Si vōs valētis, bēne est; ěgo vāleo.* (Kui teie olete terved, on hea; mina olen terve.) *Ego labōro, tū ambūlas.* (Mina teen tööd, sina jalutad.)

Märkus 1. Adjektiivid võivad esineda subjektina (substantiivi tähenduses):

a) meesoo pluuralis, kuna singularis tuleb lisada sõna *vir, hōmo* vms.; näit. *docti* (õpetatud mehed, õpetlased), aga *hōmo doctus* (õpetlane); *Romāni* (roomlased), aga *hōmo Romānus sum* (olen roomlane); *vir Graecus* (kreeklane);

b) kesksoo pluuralis, kui adjektiiv on tarvitatud üldises tähenduses või väljendab määramatut hulka (eesti keeles tarvitatakse

säärasel korral singulari)¹; näit. *futūrā* (tulevik), *omnia praeclārā rārā* (kõik kaunis on haruldane).

Tuleb eriti silmas pidada, et ladina keeles on passiivne lause üldiselt isikuline, s. o. lauses on subjekt nominatiivis, kuna eesti keeles sääraseis lauseis subjekt puudub ja ladina keele subjekt tõlgitakse objektina.

Näit. *Ego laudor.* (Mind kiidetakse.) *Tu mōneris.* (Sind manitsetakse.) *Discipūlus punitur.* (Õpilast karistatakse.) *Caeci ducuntur.* (Pimedaid juhatakse.) *Liber legebatur.* (Raamatut loeti.) *Legāti missi sunt.* (Saadikud ~ saadikuid saadeti.) *Hostis victus est.* (Vaenlane on võidetud.)

Märkus 2. Mõningaid passiivseid verbe võib eesti keelde tõlkida refleksiivse (uma-lõpulise) verbi abil; sääraseis lauseis on ladina keele subjekt ka eesti keelde tõlgitav subjektina.

Näit. *Omnia mutantur.* (Kõik muutub.) *In Estōniā lūpi inveniuntur.* (Eestis leidub hunte.)

2. Lauses puudub subjekt:

a) kui predikaadiks on impersonaalne verb (*verbum impersonāle*): *ningit* (sajab lund), *oportet* (peab, tuleb) jt.;

b) kui predikaadiks on umbisikulises tähenduses tarvitatud passiivne verb singulari 3. pöördes (vt. § 58, p. 2), mis vastab eesti keele umbisikulisele tegumoele.

Näit. *Parētur.* (Kuulatakse sõna, alistatakse.) *Nuntiātum est.* (Teatati.) *Diu pugnātum est.* (Võideldi kaua.) *Itum est in viscēra terrae.* (Mindi maa sisemusse.)

---

¹ Ka akusatiivis esineb säärane adjektiiv pluralis; näit. *omnia mea mēcum porto* (kogu oma varandust kannan endaga kaasas). Muis käändeis aga lisatakse — selguse huvides — vastav kääne sõnast *res*; näit. *mēmōria omnium rērum* (mälestus kõigest), *dico de hāc rē* (kõnelen sellest).

Märkus 3. Umbisikulisel tähenduses esinevad mõnikord ka verbid aktiivi pluur. 3. pöördes; *dīcunt* (räägitakse, kõneldakse), *fērunt* (jutustatakse), *tum primum subiēre dōmos* (siis asuti esimest korda majadesse).

65. Predikaat ja predikatiiv.

1. Predikaat ja predikatiiv ühilduvad subjektiga käändes, soos, arvus ja pöördes.

Näit. *Ego disco, vōs cantātis*. (Mina õpin, teie laulate.) *Puer punitus est, puellae laudatae sunt*. (Poissi karistati, tütarlapsi kiideti.) *Usus magister est optimus*. (Kogemus on parim õpetaja.) *Histōria est magistra vitae*. (Ajalugu on elu õpetaja.) *Discipūli sunt diligentissimi*. (Õpilased on väga hoolsad.) *Patria Cicerōni erat carissima*. (Isamaa oli Cicerole kõige kallim.)

Märkus 1. Mõnikord ühildub predikaat subjektiga mitte grammatilise vormi, vaid mõtte järgi (*constructio ad sēsum*). *Magna pars hostium vulnerāti aut occīsi sunt*. (Suur osa vaenlastest sai haavata või surma.)

Kui subjektiks on käändumatu sõna, siis esineb adjektiivne predikatiiv singulari kesksuus.

Näit. *Errare humānum est*. (Eksida on inimlik.)

2. Kui lauses on mitu subjekti — isikute nimetused —, siis on predikaat ja predikatiiv harilikult pluuralis; kui seejuures subjektid on mitmest soost, siis on predikatiiv meessoos.

Näit. *Pāter et māter mortui sunt*. (Isa ja ema on surnud.) *Ego et Cicēro valēmus*. (Mina ja Cicero oleme terved.)

Märkus 2. Sääraseis lauseis võib predikaat esineda ka singularis. Näit. *Ibi Orgetorigis filia atque ūnus e filiis captus est*. (Seal vangistati Orgetorix'i tütar ja üks poegadest.)

Kui lauses on mitu subjekti — eluta asjad, abstraktsed või kogumõisted —, siis ühildub predikaat harilikult lähima subjektiga.

Näit. *Senātus populusque Romānus decrevit*. (Rooma senat ja rahvas otsustasid.) *In me omnium vestrum ora atque oculus sunt conversi*. (Minu poole on pööratud teie kõikide näod ja silmad.) *Pöpuli provinciaeque liberatae sunt*. (Rahvad ja provintsid on vabastatud.)

Märkus 3. Kui subjektiks on pronoomen, predikatiiviks aga substantiiv, siis ühildub subjekt predikatiiviga (*attractio inversa* — vastupidine ühildumine). Näit. *Haec mea culpa est*. (See on minu süü.) *Haec sunt veterae divitiae*. (See on õige rikkus.)

Märkus 4. Ladina keeles tarvitatakse predikatiivi (nominatiivis) palju suuremas ulatuses kui eesti keeles. Mitmel puhul vastab ladina k. predikatiiv eesti k. predikatiiv-adverbiaalile (öeldistäide-määrusele) ja tõlgitakse saava (ka oleva) käändega. Selle kohta vt. lähemalt § 67 (*nominativus duplex*).

66. Atribuut.

Adjektiivne atribuut ühildub oma põhisõnaga käändes, soos ja arvus. Adjektiivne atribuut asetseb harilikult oma põhisõna taga. Näit. *vir magnus* (suur mees), *classis magna* (suur laevastik), *templum magnum* (suur tempel), *urbium magnarum* (suurte linnade), *hortos magnos* (suuri aedu), *rosae florenti* (õitsevale roosile), *oppidi conditi* (asutatud linna).

Kui atribuut kuulub mitme substantiivi juurde, siis ühildub ta lähimaga.

Näit. *Agri omnes et maria ~ agri et maria omnia ~ omnes agri et maria ~ agri omnes et maria omnia*¹ (kõik maad ja mered).

Märkus 1. Adjektiivne atribuut asetseb, nagu ülal öeldud, harilikult oma põhisõna taga. Põhisõna ees asetsevad:

¹ Sõnal *omnes (omnia)* lasub lauserõhk (seepärast korratud).

a) numeraalid: *trēs urbes* (kolm linna); -

b) sõnad *prīmus, ultīmus, postrēmus, extrēmus, summus, infīmus, mēdius* — kui nad väljendavad oma põhisõna osa ja tõlgitakse eesti keelde substantiividenä (põhisõna taga on neil adjektiivne tähendus). Näit. *in summo monte* (mäe tipul) — *in monte summo* (kõige kõrgemal mäel), *mēdia urbs* (linna keskkohd) — *urbs mēdia* (keskmise linn), *in extrēmo ponte* (silla otsas) — *in ponte extrēmo* (äärmisel sillal), *prīmo vēre* (kevade ajal).

Märkus 2. Adjektiivne atribuut esineb sageli predikatiivselt, adverbiaalina ning on eesti keelde tõlgitav enamasti adverbiga või adjektiiviga olevas käändes.

Näit, *Hoc libēns fēci.* (Tegin seda meelsasti.) *Ea pars civitātis Helvētiaē princeps poenas persolvit.* (See Helveetsia riigi osa kandis esimesena karistust.) *Sēquāni trīstes terram intuebantur.* (Seekvanlased vaatasid kurvalt maha.)

Objekt — vt. § 81.

II. Käänete tarvitamine.

67. Nōmīnātīvus.

Nominatiivi tarvitatakse kas subjektina (*nom. subiectivus*) või predikatiivina (*nom. praedicativus*), ka aposiitioonina. Nende kohta vt. § 64 ja 65.

Kahekordne nominatiiv — *nominativus duplex* — (*nom. subiectivus + nom. praedicativus*) esineb:

1) verbide juures *sum, fui, esse* (olema); *fio, factus sum, fiēri* (saama); *māneo, mānsi, mānsim, 2* (jääma); *videor, visus sum, vidēri* (näima);

2) järgmiste passiivi vormis esinevate verbide juures ¹: *vōcor, dicor, nōminor, appellor* (nimetatakse, kutsutakse); *pūtor, iūdicor, existīmor, hābeor* (peetakse, arvatakse, loetakse); *fio* (tehakse, saan); *creor, ēligor* (valitakse).

Märkus. Samad verbid ühendatakse aktiivis kahe akusaatiiviga (*acc. duplex*). Vt. § 82, p. 1.

¹ Verbide põhivormid on antud § 82, p. 1.

Eesti keelde tõlkimisel saab üks nominatiiv — *nom. subiectivus* — subjektiks (passiivses lauses objektiks), teine aga — *nom. praedicativus* — predikatiiviks või predikatiiv-adverbiaaliks (öeldistäide-määruseks) saavas (vahel ka olevas) käändes.

Näit. *Sum fēlix fēlixque mănēbo.* (Ma olen õnnelik ja jään ka õnnelikuks ~ püsin õnnelikuna.) *Rōmūlus rēx factus est.* (Romulus sai kuningaks.) *Apud Helvētios nobilissimus fuit Orgetōrix.* (Helveetslaste juures oli kõige suursugusem Orgetorix.) *Galli ipsōrum linguā Celtae appellantur.* (Gallisid nimetatakse nende endi keeles keltideks.) *Cicēro a pōpūlo Romāno cōsul creatus est.* (Cicero valiti rooma rahva poolt konsuliks.) *Pāter Castīci a senātu pōpūli Romāni amīcus appellatus ērat.* (Casticus'e isa oli nimetatud Rooma senati poolt rooma rahva sõbraks.)

68. Gēnītivus.

Genitiiv esineb peamiselt noomeni (substantiivi, adjektiivi, pronoomeni, ka numeraali), harvemini verbi laiendina.

Substantiivne atribuut on ladina keeles harilikult genitiivis; eesti keelde tõlkimisel tuleb sageli tarvitada mõnd muud käännet, mõnikord koos prepositsiooni või postpositsiooniga.

Näit. *bellum Helvētiōrum* (sõda helveetslastega), *cāra pātris* (isa eest hoolitsemine).

69. a) Genitīvus subiectivus.

Gen. subiectivus väljendab isikut (või eset), kellest tegevus lähtub. Põhisõnaks oleva substantiivi muutmisel verbiks saaks *gen. subiectivus* lause subjektiks. *Gen. subiectivus* tõlgitakse eesti keelde alati omastava käände abil.

Näit. *tīmor pōpūli* (rahva hirm, kartus), s. t. *pōpūlus tīmet* (rahvas kardab); *āmor pātris* (isa armastus), s. t.

pāter āmat (isa armastab); *strēpītus armōrum* (sõjariistade kõlin), s. t. *arma strēpunt* (sõjariistad kõlisevad); *senātūs cōnsultum* (senati otsus); *sermōnes hōmīnum* (inimeste kõnelused, jutud); *altitādo flūminis* (jõe sügavus).

70. b) Genitīvus obiectīvus.

1. *Gen. obiectīvus* väljendab isikut või eset, millele tegevus on sihitud. Põhisõnaks oleva substantiivi muutmisel verbiks saaks *gen. obiectīvus* objektiks. *Gen. obiectīvus* tõlgitakse eesti keelde kas omastava käände abil (on harilikult liitsõna esimeseks osaks, nn. täiendõnaks) või mõne muu käände abil, ka koos prepositsiooni või postpositsiooniga.

Näit. *timor pōpūli* (hirm, kartus rahva eest), s. t. *pōpūlum timeo* (kardan rahvast); *āmor pātris* (isaarmastus, armastus isa vastu), s. t. *pātrēm āmāmus* ((armastame isa); *custos urbis* (linna kaitsja); *spēs victōriae* (lootus võidu peale, võidulootus); *spēs vincendi* (võitmise lootus); *patientia fāmīs et frīgōris* (nälja ja külma kannatamine, võime kannatada nälga ja külma); *victōria hostiūm* (võit vaenlaste üle); *timor mortis* (surmahirm).

2. *Gen. obiectīvus* esineb ka mõnede adjektiivide ja partitsiipide juures, nagu *cūpidus* (himuline), *mēmōr* (mäletav), *peritus* (vilunud, kogenud), *imperitus* (mittevilunud), *plēnus* (täis), *cōnsciūs* (kaasteadja, teadja, teadlik), *pārticeps* (osavõtja) jt.

Näit. *cōnsciūs iniūriae* (ülekohtu kaasteadja), *plēnus errorūm* (täis vigu), *bellandi cūpidus* (sõjahimuline), *rei militāris peritissimūs* (väga suur sõjaasjanduse tundja).

3. *Gen. obiect.* tarvitatakse mõnede tundeid väljendavate impersonaalsete verbide (*verba impersonālia*) juures: *mīsēret*, —, 2 (kahju olema, kaasa

tundma); *pūdet, pūduit*, 2 (häbenema); *paenitet, uit*, 2 (kahetsema) jt. Isiku nimetus esineb akusatiivis (vt. § 81, p. 2), tunde põhjuse nimetus — genitiivis.

Näit. *Paenitet mē huius facti*. (Ma kahetsen seda tegu.) *Pūdet nōs levitātis*. (Meil on häbi oma kergemeelsuse pärast. ~ Me häbeneme oma kergemeelsust.)

Gen. obiectivus esineb ka *verba memōriae* juures: *mēmīni, isse* (meeles pidama, mäletama); *obliviscor, oblitus sum*, 3 (unustama); *reminiscor*, —, 3 (meelde tuletama.)

Näit. *Divīco Caesārem mōnuit, ut reminiscerētur pristīnae virtūtis Helvetiōrum*. (Divico manitses Caesarit, et ta tuletaks meelde helveetslaste endist vahvust.) *Obliviscēre caedis atque incendiōrum!* (Unusta tapmine ja tulikahjud!) *Memento mei!* (Mäleta mind! ~ Pea mind meeles!)

71. c) Genitivus possessivus.

Gen. possessivus väljendab isikut, kelle päralt või omand miski on või saab. Tõlgitakse eesti keelde omastava käände abil (millele mõnikord lisatakse sõnad: oma, päralt, omand). *Gen. possessivus* esineb: a) atribuudina, b) predikatiivselt verbide *esse* (olema) või *fiēri* (saa-ma) juures.

Näit. *liber pātris* (isa raamat), *liber est pātris* (raamat on isa oma, raamat kuulub isale), *liber fit pātris* (raamat saab isa omaks).

Ühenduses verbiga *est* (*fuit, ērit*) esineb *gen. possessivus* ka tähenduses: on omane, kohus, ülesanne.

Näit. *Discipūli est discēre*. (Õpilase kohuseks ~ ülesandeks on õppida.) *Cuiusvis hōmīnis est errāre, nāllius nisi insipientis in errore perseverāre*. (Igale inimesele on omane eksida, kuid ainult rumalale on omane eksimuse juurde jonnakalt kindlaks jääda.)

72. d) Genitīvus partitīvus.

Gen. partitīvus tarvitatakse ühe või mitme eseme väljatõstmiseks paljude teiste või kogu seast. Ta vastab küsimustele: kelle (mille) seast? kelle (mille) hulgast? kellest? millest? ja tõlgitakse eesti keelde seestülevaga või omastavaga ühes postpositsioonidega: seast, hulgast, mõnikord ka osastava (partitiivi) abil. *Gen. partitīvus* esineb kesk- ja ülivõrde, arvsõnade, pronoomenite ja mõõtu või hulka väljendavate substantiivide, adjektiivide ja adverbid juures.

Näit. *Gallia est omnis divisa in partes trēs, quarum unam incolunt Belgae.* (Kogu Gallia jaguneb kolmeks osaks, millest üht asustavad belglased.) *Videant cōsules, ne quid rēs pūblica detrimēti cāpiat!* (Valvaku konsulid, et riik ei saaks midagi kahjust ~ mingit kahju!) *Hōrum omnium fortissimi sunt Belgae.* (Neist kõikidest kõige vahvamad on belglased.) *Caesar magnam partem eōrum concidit.* (Caesar surmas suure osa nendest.) *Nōtat et designat ōcūlis ad caedem unumquemque nostrum.* (Ta tähistab ning määrab silmadega tapmiseks igaühte meist.) *Quid nōvi?* (Mis uudist?) *Tantum iāris.* (Niipalju õigust.) *Primus omnium.* (Esimene kõikidest.) *Maior frātrum.* (Vanem vendadest.) *Quis vestrūm?* (Kes teist ~ teie seast?)

73. e) Genitīvus quālitātis.

Gen. quālitātis väljendab omadust, eriti aga mõõtu, kaalu, suurust, eluiga jne. Ta vastab küsimustele: missugune? kui suur? kui vana? kui raske? jne. ja on alati ühendatud arvsõnalise (ka omadussõnalise) atribuudiga. *Gen. quālitātis* esineb harilikult atribuudina, mõnikord ka predikatiivina.

Näit. *Puer dēcem annōrum.* (Kümneaastane poiss.)
Fossa quīndēcim pēdum. (15-jalaline kraav ~ 15 jalga sügav kraav.) *Classis ducentarum nāvium longarum fuit.* (Laevastik koosnes 200 sõjalaevast.) *Hōmīnes ordinis senatorii.* (Senaatoriseisusse kuuluvad inimesed.) *Plāto māgni ingēnii ērat.* (Platon oli suurte vaimuannetega.)

Märkus. Arvsõnalise atribuudi puhul tarvitatakse ainult *gen. qualitātis*, omadussõnalise atribuudi puhul võib esineda *gen. kõrval* ka *abl. qualitātis* (vt. § 95).

74. f) Genitīvus crīmīnis.

Gen. crīmīnis tarvitatakse süü- või kuriteo väljendamiseks verbide juures: süüdistama (*accūso, 1; arguo, ui, ātum, 3*); süüdi mõistma (*damno, 1; condemno, 1*); vabaks, õigeks mõistma (*absolvo, solvi, solūtum, 3; libēro, 1*). Tõlgitakse eesti keelde harilikult seesütleva abil.

Näit. *Themistocles proditiōnis accusātus est.* (Themistoklest süüdistati reetmises.) *Cāpitis damnātus est.* (Ta mõisteti surma.)

75. g) Genitīvus prētīi.

Gen. prētīi tarvitatakse lugupidamise, väärtuse, hindamise astme väljendamiseks verbide juures: hindama, austama, lugu pidama (*aestīmo, 1; pūto, 1; dūco, duxi, ductum, 3; fācio, fēcī, factum, 3*); maksma, tähendama (*sum, fui, esse; fio, factus sum, fiēri*). Ta vastab küsimustele: kui kõrgelt? kuidas? missugusel määral? ja esineb järgmiste sõnadena:

māgni (kõrgelt, palju); *plāris* (kõrgemalt, rohkem); *plūrimi* (kõige kõrgemalt, kõige rohkem); *permāgni*, *maxīmi* (väga kõrgelt, väga palju);

parvi (madalalt, vähe); *minōris* (madalamalt, vähem); *minīmi* (väga madalalt, kõige vähem);

tanti (nii kõrgelt, nii palju); *tantidem* (niisama palju, niisama kõrgelt); *quanti* (kui kõrgelt, kui palju).

Näit. *Demosthēnem māgni fācio*. (Ma hindan Demosthēnest kõrgelt.) *Quanti quisque ālios fācit, tanti fit ab āliis*. (Kui kõrgelt keegi hindab teisi, nii kõrgelt hinnatakse ka teda teiste poolt.)

Mārkus. Hinda otseses tähenduses, rahas väljendab *abl. prētii* (vt. § 94).

D ā t i v u s .

76. a) D a t i v u s c o m m ö d i j a i n c o m m ö d i .

Dat. commōdi väljendab isikut (või asja), kelle (mille) k a s u k s midagi sünnib; *dat. incommōdi* väljendab isikut (või asja), kelle (mille) k a h j u k s midagi sünnib. Nad vastavad eesti keeles daativ-adverbiaalile (kaudsele sihitismäärusele); *dat. commōdi* ja *incommōdi* tõlgitakse harilikult alaleütlevaga, *dat. incommōdi* ka alaltütlevaga.

Näit. *Dat. commōdi: Nōn sībi sōli hōmo natus est, sed ētiam pātriae et suis*. (Mitte ainult enesele pole inimene sündinud, vaid ka isamaale ja omastele.) *Orgētōrix Dumnorigi Haeduo filiam suam in matrimōnium dat.* (Orgetorix annab oma tütre hädulasele Dumnorixile naiseks.) *Nōs sātis fācere rei publicae vidēmur*. (Meile näib, et me teeme küllalt riigi heaks.) *Non schōlae, sed vitae discimus*. (Me õpime mitte kooli, vaid elu jaoks.) — *Dat. incommōdi: Dēsīnant insidiāri dōmi suae cōnsūli*. (Lakaku nad valmistamast salasepitsusi konsuli vastu ~ varit-

semast konsulit tema omas majas.) *Romāni Gallis libertatem erīpuērunt.* (Roomlased röövisid gallidelt vabaduse.)

Dat. commōdi (või *incommōdi*) tarvitatakse järgmiste verbide juures: *satisfācio, fēci, factum, 3* (tasuma, rahuldust andma, hüvitama); *insīdior, 1* (varitsema, luurama, salaplaane sepitsema); *prospicio, spexi, spectum, 3* ja *provideo, vidi, visum, 2* (hoolitsema); *cōnsūlo, sūlui, sultum, 3* (hoolt kandma, hoolitsema); *cāveo, cāvi, cautum, 2* (julgeolekut võimaldama); *parco, peperci, (parsum), 3* (armu andma, halastama, säästma); *nābo, nupsi, nuptum, 3* (mehele minema); *fāveo, fāvi, fautum, 2* (heatahtlik olema, edendama, soodustama); *nōceo, cui, cītum, 2* (kahjustama, kahju tooma) jt.

Näit. *Dumnōrix favēbat Helvētiis.* (Dumnorix oli helveetslastele heatahtlik.) *Mīhi insidiātus es.* (Sa varitsesid mind ~ valmistasid minu vastu salaplaane.) *Terentia Cicerōni nupsit.* (Terentia läks Cicerole mehele ~ naitus Ciceroga.) *Tempōri parce!* (Säästa aega!) *Cōnsul est, qui cōnsulit pātriae.* (Konsul on see, kes hoolitseb isamaa eest)

M ä r k u s. Mõned esitatud verbidest nõuavad ka akusatiivi, kuid teises tähenduses (vt. § 81, p. 2), ja nimelt: *prospicio* ja *provideo* (ette nägema, ette valmistama, end varustama), *cōnsūlo* (nõu pidama, nõu küsima), *cāveo* (hoiduma). Näit. *Nōn iūbeo, sed si me cōnsūlis, suādeo.* (Ma ei käsi, kuid kui mult nõu küsid, siis soovitan.) *Cāve cānem!* (Hoidu koera eest!)

77. b) *Datīvus finālis.*

Dat. finālis väljendab eesmärki, otstarvet (otstarbemäärus), vastates küsimustele: milleks? misjaoks? mis tarvis? Tõlgitakse eesti keelde harilikult saava käändega.

Enamasti on *dat. finālis*'ega ühendatud *dat. commōdi* või *incommōdi*, moodustades *dat. duplex*'i (kahekordse daativi); üks daativ (*dat. commōdi* või *incommōdi*) väljendab isikut, vastates küsimusele: kellele? — teine daativ (*dat. finālis*)

väljendab otstarvet, vastates küsimusele: milleks? *Dat. duplex* esineb verbide juures: *sum, fui, esse* (olema); *do, dēdi, dātum, 1* (andma, pidama, arvama); *tribuo, ui, ūtum, 3* (pidama, andma); *mitto, misi, missum, 3* (saatma); *relinquo, liqui, lictum, 3* (jätma); *vēnio, vēni, ventum, 4* (tulema) jts.

Näit. *Id Gallis magno ad pugnam erat impedi-mento.* (See asjaolu oli gallidele võitluses suureks takistuseks.) *Boii et Tulingi novissimis praesidio erant.* (Boilased ja tulinglased olid järelväele kaitseks.) *Caesar quinque cohortes castris praesidio reliquit.* (Caesar jättis viis kohorti laagriale kaitseks.) *Haedui Caesari equitatum auxilio miserant.* (Häädulased olid saatnud ratsaväe Caesarile appi.)

78. c) **Datīvus possessīvus.**

Dat. possessivus tarvitatakse verbi *esse* juures isiku (või asja) väljendamiseks, kellel (millel) midagi on. Tõlgitakse eesti keelde alalütlevaga.

Näit. *Frātri est liber.* (Vennal on raamat.) *Sunt nobis amici.* (Meil on sõpru.)

M ä r k u s. Tuleb lahus hoida *dat.* ja *gen. possessivus* (vt. § 71). *Gen. possessivus* vastab küsimusele: kelle? ja tõlgitakse omastavaga; *dat. possessivus* aga vastab küsimusele: kellel? ja tõlgitakse alalütlevaga. Näit. *liber frātris* (venna raamat) ja *frātri est liber* (vennal on raamat).

79. d) **Datīvus adverbialina verbide ja adjektiivide juures.**

1. Daativi tarvitatakse adverbialina paljude verbide juures (nagu eesti keeleski); näit. *succēdo, cessi, cessum, 3* (järgnema, järgima); *nuntio, 1* (teatama); *mando, 1* (ülesandeks tegema); *respondeo, ndi, nsum, 2* (vastama) jt.

Näit. *Ea res est Helvetiis per indicium enuntiata.* (See sündmus sai helveetslastele teatavaks salakaebuse läbi.) *Caesar legatis respondit.* (Caesar vastas saadikuile.)

Eesti keelest erinevalt tarvitatakse daativi järgmiste verbide juures:

crēdo, didi, ditum, 3 (uskuma; usaldama);

persuādeo, suāsi, suāsum, 2 (tungivalt soovitama, veenma);

stūdeo, ui, —, 2 (tegelema, harrastama; taotlema);

grātūlor, 1 (õnnitlema);

servio, 4 (orjama, teenima);

supplicio, 1 (härdasti paluma);

mēdeor, —, 2 (arstima, ravima);

blandior, 4 (meelitama);

invidēo, vidi, visum, 2 (kadestama);

maledico, dixi, dictum, 3 (laimama, sõimama);

assentior, sēnsus sum, 4 (nõustuma).

Näit. *Orgētōrix Helvetiis persuāsit, ut de finibus suis exirent.* (Orgetorix veenis helveetslasi oma maalt välja minema.) *Dumnōrix nōvis rēbus studēbat.* (Dumnorix oli uuendushimuline ~ plaanitses riigipööret.) *Mihi crēde.* (Usu mind.) *Totius fēre Galliae legāti Caesāri gratulati sunt.* (Peaaegu kogu Gallia saadikud õnnitlesid Caesarit.)

M ä r k u s. Tuleb silmas pidada, et passiivis võib neid verbe tarvitada ainult umbisikuliselt. Näit. *Gallis persuāsum est.* (Gallid on veendunud.)

Daativiga ühendatakse mitmed *verba composita*, mis väljendavad asjade lähedust, seost, kasu, kahju (vastavad lihtverbid on enamasti teistsuguse reksiooniga): *appropinquo, 1* (lähenema); *inferre bellum* (sõda alustama); *sūscipio, cēpi, ceptum, 3* (enda peale võtma); *ādicio*¹,

¹ Loe: adjitsioo

iēci, iectum, 3 (juurde viskama, juurde lisama, lisandama); *aggrēdiōr, aggressus sum, 3* (juurde astuma, lähenema; ründama) jt. Daativi nõuavad harilikult prepositioonidega *ob* ja *prae* liitunud verbid, samuti verbi *sum, fui, esse verba compōsita*, nagu; *praeficio, fēci, fectum, 3* (ülemaks määrama, etteotsa seadma); *occurro, curri, cursum, 3* (vastu jooksmata, vastu tulema); *praefēro, tūli, latum, 3* (ees kandma, eelistama); *praeesse* (eesotsas olema, juhtima); *interesse* (osa võtma); *adesse* (osa võtma, kaasa aitama) jt.

Näit. *Om̄nibus druīdibus praeest ūnus, qui summam inter eos hābet auctoritātem.* (Kõigi druiidide eesotsas seisab üks, kellel on nende seas kõige suurem autoriteet.) *Caesar ei munitiōni, quam fēcērat, T. Labiēnum legātum praefēcit.* (Caesar määras legaati Titus Labienuse selle kindlustuse ülemaks, mille ta oli ehitanud.) *Ea pars civitatis Helvētiaē insignem calamitātem pōpūlo Romāno intūlērat.* (See helveetia rahva osa oli tekitanud rooma rahvale tunduvat kahju.) *Nōn deest rei publicae consilium huius ordinis.* (Riigil ei puudu selle seisuse arvamust.)

2. Daativiga ühendatakse ka mõned adjektiivid, nagu: *finitimus, a, um* (piiriäärne, naabruses olev); *proximus, a, um* (lähim); *idōneus, a, um* (sünnis, sobiv); *cārus, a, um* (armas, kallid); *ūtilis, e* (kasulik); *inūtilis, e* (kasutu); *pār, pāris* (võrdne, ühesugune). See daativ tõlgitakse eesti keelde harilikult alaleütlevaga.

Näit. *Belgae proximi sunt Germanis.* (Belglased on kõige lähemad germaanlastele.) *Patriae solum omnibus cārum est.* (Isamaa pind on kõikidele armas.)

80. e) Datīvus auctōris.

Dat. auctōris esineb mõnikord passiivses lauses tegija isiku väljendamiseks, *ab + abl.* asemel (vt. § 81, p. 1).

Näit. *Omnes consulāres tibi persaepe ad caedem constitūti fuērunt.* (Kõik endised konsulid olid sinu poolt ülitihiti surmamiseks määratud.)

Daativi tarvitatakse alati *coniugatio periphrastica passivi* juures (vt § 51, märk.)

Accūsātivus.

81. a) Accūsātivus obiectivus.

1. Akusatiiv on eeskätt objekti käänne; teda tarvitatakse transitiivsete (sihiliste) verbide juures asja või olendi määramiseks, millele või kellele verbi tegevus on otse-seltsihitud. *Acc. obiectivus* tõlgitakse eesti keelde objektikäändega, s. o. osastava, omastava või nimetava abil.

Näit. *Legēbam librum.* (Lugesin raamatut.) *Dābo tibi librum.* (Ma annan sulle raamatu.) *Dā mihi librum.* (Anna mulle raamat ~ raamatut.)

Aktiivse lause passiivseks muutumisel saab objekt (*acc. obiectivus*) subjektiks, siirdudes nominatiivi, kuna aktiivse lause subjekt läheb passiivses lauses ablatiivi, mis ühendatakse prepositsiooniga *ab (a)*, kui subjektiks oli isiku nimetus (elus olend).

Näit. *Act.: Rōmūlus Rōmam condidit.* (Romulus asutas Rooma.) *Pass.: Rōma a Rōmulo condita est.* (Rooma on asutatud Romuluse poolt.) *Act.: Lābor hōmīnem firmat.* (Töö tugevdab inimest.) *Pass.: Labōre hōmīnes firmantur.* (Inimesed tugevnevad tööga.)

2. Mõned eesti keele intransitiivsed verbid on ladina keeles transitiivsed (s. o. nõuavad akusatiivi), nagu:

cāveo, cāvi, cautum, 2 (hoiduma, ettevaatlik olema);

cōnsūlo, sūlui, sultum, 3 (nõu küsima);

sēquor, secūtus sum, 3 (järgnema, seirama);

fugio, fūgi, fūgitum, 3 (põgenema, pagema);
cāro, 1 (hoolitsema, hoolet kandma);
deficio, fēci, fectum, 3 (puuduma, mitte jätkuma);
ulciscor, ultus sum, 3 (kätte maksma, tasuma);
intellēgo, lēxi, lēctum, 3 (aru saama).

Näit. *Cāve c ā n e m!* (Hoidu koera eest!) *Vires m e d e f i c i u n t.* (Mul puuduvad jõud.) *Fūgēre h o s t e m, l a b ō r e m.* (Põgenema vaenlase, töö eest.) *Sēqui d ū c e m.* (Järgnema juhile.) *Ulcisci p ā t r e m.* (Isa eest kätte maksma.)

M ä r k u s. Akusatiiv esineb ka mõnede tundeid väljendavate verbide (*v. affectuum*) juures, nagu: *dōleo, luī, litum, 2* (valu tundma, kurvastama); *maereo, ruī, —, 2* (kurb olema, kurvastama); *fleo, flēvi, flētum, 2* (nutma); *rideo, rīsi, rīsum, 2* (naerma, välja naerma); *quēror, questus sum, 3* (kaebama, kurtma) jt. Näit. *M o r t e m a m i c i d o l ē m u s.* (Me kurvastame sõbra surma pärast.) *M i l i t e s f ā t u m s u u m q u e r e b a n t u r.* (Sõdurid kurtsid oma saatuse üle.)

Akusatiivi tarvitatakse samuti mõne impersonaalse verbi juures, nagu: *m e d ē c e t, c u i t, 2* (mulle on sünnis, sobiv); *m e d ē d ē c e t, c u i t, 2* (mulle on ebasünnis, ebasobiv); *m e i ū v a t, i ū v i t, 1* (mulle meeldib); *m e p ū d e t, u i t, 2* (mul on häbi); *m e p a e n i t e t, u i t, 2* (mul on kahju, kahetsen) jt.

Näit. *D ē c e t p u e r o s m o d e s t o s e s s e.* (Poistele on sünnis olla malbe.) *O r a t ō r e m d ē d ē c e t i r a s c i.* (Kõnemehele pole sünnis vihastuda.)

Paljud intransitiivsed verbid, iseäranis liikumist tähendavad, muutuvad prepositsioonidega liitumisel (*verba compōsita*) transitiivseiks. Siia kuuluvad kõigepealt prepositsioonidega *circum, praeter* ja *trans* liitunud verbid ja rida teisi.

Näit. *circumvenire h o s t e s* (vaenlasi ümber piirama), *praeterire h o r t o s* (aedadest mööduma), *transire fl ū m e n* (jõest üle minema), *ingrēdi i t e r* (teed alustama), *inire magist r ā t u m* (ametisse astuma), *obire m o r t e m* (surema). *I l l a*

nimis antiqua praetereo. (Ma möödun noist liiga ammu-
aegseist asjust.) *Caesar Rhenum transire constituit.* (Caesar
otsustas Reinist üle minna.) *Rhenus flumen multas urbes
praeterfluit.* (Reini jõgi voolab paljudest linnadest mööda.)

82. b) Accusativus duplex.

1. Verbide juures:

nimetama (*uoco, 1; dico, dixi, dictum, 3; nōmino, 1; ap-
pello, 1*);

pidama, lugema (*pūto, 1; dāco, dāxi, ductum, 3; iādico, 1;
existimo, 1; hābeo, bui, bitum, 2*);

tegema (*fācio, fēci, factum, 3; efficio, fēci, fectum, 3;
reddo, didi, ditum, 3*);

valima (*creo, 1; eligo, elēgi, elēctum, 3*);

ennast näitama (*me praebeo, bui, bitum, 2; me praesto,
stīti, stitum, 1*);

jätma (*relinquo, liqui, lictum, 3*);

saatma (*mitto, misi, missum, 3*) jts.

tarvitatakse kaht akusatiivi (*acc. duplex*); üks
neist (*acc. obiectivus*) vastab küsimusele: keda? mida? (kelle?
mille?) ja tõlgitakse eesti keelde objektina, teine aga (*acc.
praedicativus*) vastab küsimusele: kelleks? milleks? mis-
suguseks? (kellena? millena? missugusena?) ja tõlgitakse eesti
keelde predikatiiv-adverbiaalina (öeldistäide-määrusena).

Näit. *Senatus populusque Romanus Augustum patrem
patriae appellavit.* (Senat ja rooma rahvas nimetasid
Augustuse isamaa isaks.) *Te beatum facio ~ efficio ~
reddo.* (Teen sind õnnelikuks.) *Ciceronem populus Romanus
consulem creavit.* (Rooma rahvas valis Cicero konsuliks.)
Helvetii legatos ad eum mittunt nobilissimos civitatis.
(Helveetslased saadavad tema juurde saadikutena riigi kõige

suursugusemaid mehi.) *Omnes consulāres partem istam subselliōrum inānem rēliquērunt.* (Kõik endised konsulid jätsid selle osa pinke tühjaks.) *Nemo vōs mālōs pūtat.* (Keegi ei pea teid halbadeks.) *Pansa se in his mālīs hōmīnem praeuit.* (Pansa näitas ennast neis õnnetustes inimesena.)

Märkus. 1. Passiivses lauses tarvitatakse nende verbide juures kaht nominatiivi (*nom. duplex*). Vt. § 67.

2. Kaht akusatiivi tarvitatakse ka verbide juures: *dōceo, cui, ctum, 2* (õpetama kellele mida);

cēlo, 1 (varjama kelle eest mida);

trādūco, dāxi, ductum, 3

traīcio, iēci, iectum, 3

trāsporto, 1

} (üle viima).

Näit. *Philosōphia nos multas res dōcuit.* (Filosoofia on meile palju õpetanud.) *Pātrēm sūbitam filiī mortem celāre nōn pōtui.* (Ma ei saanud isa eest varjata poja äkilist surma.) *Caesar exercītum Rhēnum trādūxit.* (Caesar viis sõjaväe üle Reini.)

Märkus 2. Verbide juures *posco, poposci, —, 3* (nõudma) ja *flāgīto, 1* (tungivalt nõudma) tarvitatakse kas kaht akusatiivi või *acc. + prepositsioon ab.* Näit. *Caesar Haeduos ~ ab Haeduis frumentum flagitābat.* (Caesar nõudis hädulastelt vilja.)

83. c) Accusativus tempōris.

Acc. tempōris väljendab tegevuse kestust, vastates küsimusele: kui kaua?

Näit. *Dēcem annos Troia a Graecis oppugnata est.* (Troojat piirati kreeklaste poolt kümme aastat.) *Multos annos bellum gestum est.* (Sõda peeti palju aastaid.)

Märkus: Küsimusele: millal? kunas? vastab *abl. tempōris* (vt. § 96).

84. d) Accusativus spätii.

Acc. spätii väljendab pikkust, laiust, kõrgust, sügavust, kaugust, vastates küsimustele: kui pikk? kui lai? kui kõrge? kui sügav? kui kaugel? *Acc. spätii* esineb harilikult ühenduses sõnadega *longus* (pikk), *lätus* (lai), *altus* (kõrge, sügav) jt.

Näit. *Fossa pēdes trecentos longa est, dēcem pēdes lāta, sex pēdes alta.* (Kraav on 300 jalga pikk, 10 jalga lai, 6 jalga sügav.)

85. e) Accusativus exclāmātivus.

Acc. exclāmātivus esineb harilikult ühenduses hüüdsõnaga (o! heu!) imestuse, valu jne. väljendamiseks.

Näit. *Heu me misērum!* (Oh, ma õnnetu!) *O fallacem hōmīnum spem!* (Küll on petlik inimeste lootus!) *O tempōra, o mōres!* (Oh ajad, oh kombed!)

M ä r k u s. Hüüdsõnad *ēn* ja *ecce* (ennäe) esinevad ühenduses nominatiiviga. Näit. *Ecce hōmo!* (Ennäe inimest!)

86. Ablātivus.

Ablatiivi tarvituse on väga laialdane, sest selles käändes on õieti ühendatud algladina kolme käände funktsioonid: 1) päris *ablativus* — väljendab eset, millest midagi eraldatakse või eemaldatakse otseses või kaudses mõttes (*ablatio* — eemaldamine, vrd. eesti ablatiiv — alaltütle); 2) *instrūmentālis* — väljendab abinõu laiemas mõttes (millega? mille abil? mille läbi? mil teel? kuidas?); 3) *lōcātivus* — algupäraselt kohakäänd, kuid väljendab ka aega, vastates küsimustele: kus? millal? *Locativus*'e lõpuks oli *ī*, mis on alal hoidunud ainult üksikuis sõnus, nagu: *dōmī* (kodus), *rārī* (külas), *hūmī* (maa peal, maas) — vt. § 99, p. 2.

87. a) Ablatīvus sēpārātiōnis.

Abl. sēpārātiōnis väljendab lahutamist, eraldamist, eemaldamist, ilmajätmist, ilmaolemist. Ta vastab küsimustele: kust? kellest? millest? ja tõlgitakse eesti keelde seestüleva või ilmaütleva käändega. *Abl. separatiōnis* on sageli ühendatud prepositsioonidega *ab* (*a*), *de*, *ex* (isikute puhul ainult *ab*).

Ilma prepositsioonita tarvitatakse *abl. separatiōnis* verbide juures: vabastama (*libēro*, 1); ilma jätma (*prīvo*, 1; *nūdo*, 1); ilma olema, puudust tundma, puuduma (*cāreo*, *ui*, —, 2; *ēgeo*, *ui*, —, 2); ka adjektiivi *liber* (vaba) juures.

Näit. *Māgno me mētū liberābis*. (Sa vabastad minu suurest hirmust.) *Milītes frumento caruērunt*. (Sõdurid olid ilma teraviljata.)

Ilma prepositsioonita või ühes prepositsiooniga tarvitatakse *abl. separatiōnis* verbide juures: eemaldama, välja ajama (*mōveo*, *mōvi*, *mōtum*, 2; *expello*, *pūli*, *pulsum*, 3); eemalduma, ära minema, lahkuma (*cēdo*, *cessi*, *cessum*, 3; *excēdo*, *ssi*, *ssum*, 3); eemale hoidma (*abstīneo*, *tīnui*, *tentum*, 2; *prōhibeo*, *bui*, *bitum*, 2); eemale hoiduma, loobuma (*dēsisto*, *stīti*, *stītum*, 3).

Näit. *Helvētii Germānos suis finibus prohibent*. (Helveetslased hoiavad germaanlasi oma piiridest eemale.) *Caesar suos a proelio continēbat*. (Caesar hoidis oma mehi lahingust eemale.) *Helvētii hōc conātu destitērunt*. (Helveetslased loobusid sellest kavatsusest.) *Nunquam lōco cedēmus*. (Me ei lahku kunagi kohalt.)

M ä r k u s. *Dis-* ja *sē-*liitelised verbid ühendatakse alati prepositsiooniga *ab* (*a*). Näit. *Secerne te a bōnis!* (Eraldu headest!) *Germāni multum a Gallis diffērunt*. (Germaanlased erinevad palju gallidest.)

88. b) Ablatīvus līmītātiōnis.

Abl. līmītātiōnis väljendab suhet (suhteadverbiaal) ja vastab küsimustele: mis suhtes? mille poolest? missuguselt seisukohalt? Tõlgitakse eesti keelde omastavaga ühes sõnaga: poolest, suhtes, seisukohalt; ka alaltütleva (ablatiivi) abil.

Näit. *Galli omnes linguā, institūtis, lēgibus inter se diffērunt.* (Kõik gallid erinevad üksteisest keele, kommete ja seaduste poolest.) *Helvētii rēliquos Gallos virtūte praecedunt.* (Helveetslased ületavad teisi gallisid vapruse poolest.) *Nōmine* (nime poolest); *gēnēre* (soo poolest); *natiōne* (rahvuselt, rahvuse poolest); *nūmēro* (arvult); *maior natu* (vanem); *meā sententiā* (minu arvates).

Siia kuulub ka *ablativus* adjektiivide *dignus, a, um* (vääriline, väärt) ja *indignus, a, um* (mittevääriline) juures. Näit. *dignus laude* (kiiduväärt).

89. c) Ablatīvus compārātiōnis.

Abl. compārātiōnis (võrdlusadverbiaal) tarvitatakse komparatiivi juures *quam* (kui) + *nominat.* või *accusat.* asemel. Tõlgitakse eesti keelde seestütleva käändega.

Näit. *Lūce sunt clariōra nōbis tua consilia omnia = clariōra quam lūx sunt nōbis tua consilia omnia.* (Päevavalgusest selgemad = selgemad kui päevavalgus on meile kõik sinu plaanid.) *Patria mihi vitā meā multo est cārior.* (Isamaa on mulle mu elust palju kallim.)

Märkus. Adverbide järel *plūs, amplius* (rohkem, enam), *minus* (vähem) ja *longius* (kaugemal, kauemini) jäetakse harilikult sidesõna *quam* ära, kusjuures võrdlusadverbiaali kääne ei muutu. Näit. *nōn longius mille et quingenti passus = nōn longius mille et quingentis passibus* (mitte kaugemal kui 1500 sammu). *Plūs duo mīlia militum occidērunt.* (Langes üle 2000 sõduri.) *Spātium est non amplius pēdum mille sescentōrum.* (Vahemaa ei ole suurem kui 1600 jalga.)

abl. comp.
7. *Filius maior filia est*
Filius maior quam filia

90. d) Ablatīvus instrūmenti.

Abl. instrūmenti väljendab abinõu, vahendit, mille abil tegevust sooritatakse (abinõu-adverbiaal), ja vastab küsimustele: millega? mille abil? Tõlgitakse eesti keelde harilikult kaasaütleva abil.

Näit. *Vēhimur curru, equo.* (Sõidame vankriga, ratsa.)
C. Servilius Ahāla Sp. Maelium mānu suā occidit. (C. Servilius Ahala surmas oma käega Sp. Maeliuse.)

Kui tegevuse vahendiks, abinõuks on isik, siis tarvitatakse prepositsiooni *per* (läbi, abil).

Näit. *Caesar per exploratōres trēs iam partes copiarum Helvētios id flūmen traduxisse certior factus est.* (Caesar sai luurajate läbi teada, et helveetslased olid juba kolm osa vägesid sellest jõest üle viinud.)

Abl. instrumenti tarvitatakse rea verbide juures, nagu: *compleo, ēvi, ētum, 2* (täitma); *utor, ūsus sum, 3* (tarvitama, kasutama); *abutor, abūsus sum, 3* (kurjasti tarvitama); *fruor, frūitus ~ fructus sum, 3* (nautima); *vescor, —, 3* (toituma, sööma) jt.

Näit. *Quo ūsque tandem abutēre, Catilina, patientiā nostrā?* (Kui kaua viimaks tahad sa, Catilina, tarvitada kurjasti meie kannatust?) *Druīdes Graecis littēris utuntur.* (Druiidid tarvitavad kreeka tähti.) *Vitā frui.* (Elu nautima.) *Carne vesci.* (Liha sööma.)

91. e) Ablatīvus causae.

Abl. causae väljendab põhjust (põhjusadverbiaal) ja vastab küsimustele: mispärast? mis põhjusel? mille tõttu? Tõlgitakse eesti keelde omastavaga ühes postpositsiooniga: pärast, tõttu, läbi; ka seestütleva või kaasaütleva abil.

Näit. *Concordiā res parvae crescunt, discordiā maximae dilabuntur.* (Üksmeelega kasvavad väikesed asjad, lahkmeele tõttu hävinevad suurimadki.)

Sageli tarvitatakse *abl. causae* passiivses lauses. Passiivse konstruktsiooni aktiivseks muutudes läheb *abl. causae* üle nominatiivi, saades subjektiks (vrd. § 81, p. 1).

Näit *Dūcis virtute patriā est servata.* (Juhi vapruse läbi päästeti isamaa.)

M ä r k u s 1. Tegeva isiku (agentadverbiaali, tegijamääruse) väljendamiseks passiivses lauses tarvitatakse eessõna *ab (a)* ühes ablat. (*ablativus auctōris*). Näit. *Helvētii a Caesāre victi sunt.* (Helveetslased võideti Caesari poolt.) Vt. § 81, p. 1.

Abl. causae tarvitatakse paljude elamus-, tundmusi väljendavate verbide (*verba affectuum*) juures.

Näit. *Delicto dolere, correctiōne gaudere oportet.* (Vääratuse pärast tuleb kurvastuda, paranemise pärast rõõmustuda.) *Helvētii victōriā suā gloriabantur.* (Helveetslased kiitlesid oma võiduga.)

M ä r k u s 2. Sääraste verbide (*verba affectuum*) partic. perf. pass. võib *abl. causae* kõrval jääda tõlkimata. Näit. *his rebus adducti* (nende asjaolude tõttu); *hāc oratiōne adducti* (selle kõne mõjul); *rēgni cupiditāte inductus* (valitsemishimu pärast); *irā inflammātus, incēsus, commōtus* (viha pärast). *Mētu ~ timōre perterriti fugērunt.* (Nad põgenesid kartusest ~ hirmu pärast.)

M ä r k u s 3. *Abl. causae* on ka postpositsioonidena tarvitatavad ja genitiiviga ühendatavad (vt. § 62, märkus 1) *causā* ja *grātiā* (otstarbel, pärast, tõttu). Näit. *Omnia pecūniae causā faciūt.* (Ta teeb kõik raha pärast.) Kuid: *meā, tuā, suā, nostrā, vestrā causā ~ grātiā.* (Minu, sinu jne. pärast.)

92. f) Ablatīvus mōdi.

Abl. mōdi väljendab teoviisi (viisiadverbiaal) ja vastab küsimustele: kuidas? mil viisil? mil kombel? Tõlgitakse eesti keelde harilikult kaasa- või alalütleva käändega. *Abl. mōdi*

ilma täiendita (ühesõnaline) ühendatakse üldiselt prepositsiooniga *cum*; näit. *cum voluptāte lēgo* (loen naudinguga). Ainult adjektiivse atribuudiga ühendatud *abl. mōdi* (kahesõnaline) esineb harilikult ilma prepositsioonita *cum*.

Näit. *maximā voluptāte lēgo* (loen suurima naudinguga); *hōc mōdo = eā ratiōne* (sel viisil, kombel); *quōdam mōdo* (kuidagi, mingil kombel); *quo pacto* (mil kombel, mil moel); *aequo ānimo* (ükskõikselt, rahulikult); *eā condiciōne* (sel tingimusel); *hōc consilio* (selle eesmärgiga).

Alati ilma prepositsioonita tarvitatakse mõnesid ühesõnalisi *abl. mōdi*: *iūre* (õiglaselt, õigusega), *iniūriā* (ülekohtuselt), *mērito* (teenitult), *mōre* (kombe kohaselt), *lēge* (seaduse järgi), *silentio* (vaikides), *dōlo* (kavalusega), *fraude* (pettusega), *vi* (vägivallaga, jõuga) jt.

93. g) Ablatīvus mēnsūrae.

Abl. mēnsūrae vastab küsimusele: kuivõrd? kui palju? ja tarvitatakse mõõdu, määra väljendamiseks (mõõduadverbiaal) komparatiivi ja teiste võrdlust tähendavate sõnade juures, nagu: *ante* (enne, varem), *post* (hiljem); *supĕro, I* (ületama); *mālo, mālui, malle* (eelistama) jts.

Näit. *multo māgis* (palju rohkem); *paulo maior* (natuke, veidi suurem); *nihilo minus* (mitte sugugi vähem, sellest hoolimata, siiski); *multo facilius* (palju kergemini); *quo — eo = quanto — tanto* (kuivõrd — niivõrd, mida — seda); *paulo ante lācem* (natuke enne valget); *viginti annis post* (kakskümmend aastat hiljem). *Patria mihi vitā meā multo est cārīor*. (Isamaa on mulle mu elust palju kallim.) *Quo ~ quanto maior, eo ~ tanto mēlior*. (Mida suurem, seda parem.) *Pompeius biennio maior fuit quam Cīcĕro*. (Pompeius oli kahe aasta võrra vanem kui Cicero.)

94. h) Ablatīvus prētii.

Abl. prētii väljendab hinda, vastates küsimustele: mis hinna eest? kui kallilt? kui palju? ja tarvitatakse ühenduses järgmiste verbidega: maksma (*sum, fui, esse; sto, stēti, stātum, 1; cōsto, stiti, stātum, 1*); ostma (*ēmo, ēmi, emptum, 3*); välja ostma üles ostma (*rēdimo, ēmi, emptum, 3*); müüma (*vendo, dīdi, dītum, 3; pass. vēneo, ii, itum, ire*); üürima (*condūco, dāxi, dūctum, 3; lōco, 1*).

Näit. *māgno, māgno prētio* (kallilt); *parvo, parvo prētio* (odavalt); *permāgno, plūrīmo* (väga kallilt); *minīmo* (väga odavalt). *Viginti talentis unam orationem Isocrates vendidit.* (Isokrates müüs ühe kõne kahekümne talendi eest.)

Märkus. Viis adjektiiv (võrdleva tähendusega) esinevad abl. asemel genitiivis (*gen. pretii*, vt. § 75): *plūris* (kallimalt), *minōris* (odavamalt), *tanti* (nii kallilt), *tantīdem* (niisama kallilt), *quanti* (kui kallilt).

95. i) Ablatīvus quālītātis.

Abl. quālītātis väljendab oma dust, vastates küsimusele: missugune? ja on alati ühendatud atribuudiga (kahesõnaline, vrd. *abl. mōdi*, § 92). Ta võib esineda nii atribuudina kui ka predikatiivina ja tõlgitakse eesti keelde harilikult kaasaütlevaga.

Näit. *Hōmīnes inimīco ānīmō* (vaenuliku hoiakuga ~ vaenulikud inimesed). *Druīdes māgno sunt āpud Gallos honōre.* (Druiidid on gallide juures suures lugupidamises.) *Cicēro maxīmā fuit eloqūentiā.* (Cicero oli väga suure kõneandega.) *Vir summā humanitate.* (Väga haritud mees.)

Märkus. Omadust väljendab ka *gen. quālītātis* (vt. § 73), mis esineb enamasti ühenduses numeraaliga.

96. j) Ablatīvus tempōris.

Abl. tempōris väljendab a e g a (ajaadverbiaal), vastates küsimustele: millal? kunas? missuguse aja jooksul? ja tõlgitakse eesti keelde harilikult alalütlevaga. Ilma prepositsioonita *in* esinevad a) otsesed ajanimetused ja b) adjektiivse atribuudiga ühendatud ajaadverbiaalid (kahesõnalised; vrd. *abl. mōdi* ja *qualitatis*, § 92 ja 95); muil juhtumeil tarvitatakse prepositsiooni *in*.

Näit. *vēre* (kevad); *aestate* (suvel); *autumno* (sügisel); *hiēme* (talvel); *die* (päeval); *eo tempōre* (sel ajal); *die septimo* (seitsmendal päeval); *priore nocte* (eelmisel ööl); *brēvi, brēvi tempōre* (kiiresti, lühikese ajaga); *Kalendis Novembribus* (esimesel novembril); *primā lāce* (koidu ajal); *multo die* (päise päeva ajal); *bello Pūnico secundo* (teises Puunia sõjas, teise Puunia sõja ajal); *eōdem proelio* (samal lahingus); *diēbus viginti* (kahekümne päeva jooksul).

Kuid: *in bello* (sõja ajal, sõjas), *in pāce* (rahu ajal), *in proelio* (lahingus), *in pueritiā* (lapsepõlves).

M ä r k u s. Küsimusele: kui kaua? vastab *acc. tempōris* (vt. § 83).

97. k) Ablatīvus lōci.

1. *Abl. lōci* väljendab k o h t a (kohaadverbiaal), vastates küsimusele: kus? ja tõlgitakse eesti keelde seesütlevaga või ka alalütlevaga. Ilma prepositsioonita *in* esinevad ainult a) sõna *lōcus* (koht), ühendatud atribuudiga ja b) atribuudiga *tōtus* (kogu, terve, kõik) ühendatud kohaadverbiaalid; muil juhtumeil tarvitatakse prepositsiooni *in*.

Näit. *nonnullis lōcis* (mõnes kohas), *tōtā urbe* (terves linnas). *Romāni aliēno loco cum equitatū Helvetiorum proelium committunt.* (Roomlased astuvad ebasoodsas kohas võitluse helveetslaste ratsaväega.)

M ä r k u s. 1. Ilma prepositsioonita *in* esineb ka väljend *terrā mārīquē* (maal ja merel, maad ja merd mööda).

2. Liikumise sihi, tee määramiseks (küsim.: missugust teed mööda?) tarvitatakse samuti ablatiivi ilma prepositsioonita (*abl. lineae*). Näit. *Appiā viā*. (Appia teed mööda.) *Caesar eōdem itinēre, quo hostes ierant, ad eos contendit*. (Caesar ruttab nende juurde sedasama teed mööda, mida mööda väenlased olid läinud.)

M ä r k u s 2. Sageli esineb *abl. lineae* kujul ainult adjektiivivi või pronoomeni naissoo *abl. sing.*; neile sõnadele on juurdemõeldav *viā*: *rēctā* (otseteed), *quā* (missugust teed mööda, kus), *eā* (seda teed mööda).

98. l) Ablativus absolūtus.

1. *Ablativus instrumenti, mödi, tempõris* jt. on sageli seotud partitsipiaalse atribuudiga; säärane ablatiivne tegevust väljendav laiendatud abinõu-, viisi-, aja- jne. adverbiaal kannab nime *ablativus absolūtus*. Näit. *Id flūmen Helvētii rātibus ac lintribus iānctis transibant*. — Sellest jõest olid helveetslased kokkuseotud parvede ja lootsikutega (*abl. instr.*) üle minemas. ~ Sellest jõest olid helveetslased üle minemas, kokku sidunud parved ja lootsikud (*abl. abs.*).

Te adiuuvante hõc perficiam. — Ma teostan selle sinu kaasabil (*abl. instr.*). ~ Ma viin selle läbi, kui sa kaasa aitad (*abl. abs.*).

Romāni glādiis destrictis impētum fecērunt. — Paljastatud mõõkadega (*abl. modi*) ~ Paljastanud mõõgad (*abl. abs.*), tungisid roomlased peale.

Cāpite demisso legāti Sequanõrum adstabant. — Seekvanlaste saadikud seisid (juures) langetatud päi (*abl. modi*) ~ olles langetanud pead (*abl. abs.*).

Vēre ineunte sērīto. — Külvatagu kevade algul (*abl.*

inver. f.

temp.). ~ Külvatagu kevade alates. ~ Külvatagu, kui kevad algab (*abl. abs.*).

Sōle oriente dōmo profecti sūmus. — Me asusime kodunt teele päevatõusu ajal (*abl. temp.*) ~ päikese tõustes ~ kui päike tõusis (*abl. abs.*).

Priāmo regnante Troia cēcidit. — Priamuse valitsetes ~ (Sel ajal) kui Priamus valitses ~ Priamuse valitsuse ajal langes Trooja.

Troia delētā Graeci discesserunt. — (Pärast seda) kui Trooja oli hävitatud ~ Trooja hävitatud (~ Hävitanud Trooja) ~ Pärast Trooja hävitamist lahkusid kreeklased.

Persis advenientibus Leōnidas Thermopylas occupavit. — Kui pärslased lähenesid ~ Pärslaste lähenedes ~ Pärslaste lähenemisel hõivas Leonidas Thermopylid.

Hostibus victis Caesar exercitum nōn dimisit. — Kuigi vaenlased olid võidetud ~ Vaenlased võidetud ~ Pärast vaenlaste võitmist ei lasknud Caesar sõjaväge lahti.

Bello confecto cōsul exercitum dimisit. — Sest et sõda oli lõpetatud ~ Kui sõda oli lõpetatud ~ Sõda lõpetatud ~ Pärast sõja lõpetamist laskis konsul sõjaväe laiali.

Nagu eelnenud näiteist nähtub, on *abl. absolūtus* eesti keelde tõlgitav enamasti adverbiaallausena (aja-, põhjus-, mõõnd-, tingimus- või viisilausena), milles ablatiivis esinev substantiiv on subjektiks, partitsiip aga predikaadiks; sageli võib partitsiipi tõlkida ka *des*-gerundiivi või *tud*-partitsiibi abil, samuti teonimega.

Participium praesentis väljendab samaaegset tegevust, *participium perfecti* aga eelnevat, lõppenud tegevust.

2. Partitsiipiaalse atribuudi kõrval võib konstruktsioonis *abl. absolūtus* esineda ka substantiivne või adjektiivne atribuut. Näit. *Augustus nātus est Cicerōne et Antōnio consūlibus.* — Augustus sündis (sel aastal), kui Cicero ja Antonius olid konsulid ~ Cicero ja Antoniuse konsuulikis olles ~ Cicero ja Antoniuse konsulaadi ajal.

Orgētōrix Marco Messalā Marco Pisōne consūlibus coniuratiōnem nobilitatis fecit. — Kui Marcus Messala ja Marcus Piso olid konsulid ~ M. Messala ja M. Piso konsuleiks olles ~ M. Messala ja M. Piso konsulaadi ajal moodustas Orgetorix aadli seas vandeseltsi.

Ea via Sequānis invitis ire nōn pōtērant. — Seda teed mööda nad ei võinud vastu seekvanlaste tahtmist minna.

Nādo cāpite ambūlat. — Ta jalutab palja päi.

Tranquillo mări quilibet gubernātor esse pōtest. — Kui meri on vaikne, võib igaüks tüürimees olla.

Bellum Gallicum Caesāre imperatōre gestum est. — Sõda gallidega peeti Caesari ülemjuhataja olles ~ Caesari ülemjuhatusel.

Galba orātor māgno in honōre puēris nōbis ērat. — Meie lapsepõlves ~ Sel ajal kui me (veel) lapsed olime, oli kõnemees Galba suure au sees.

Märkus. Eestikeelne adverbiaallause on tõlgitav ladina keelde konstruktsiooni *abl. absolūtus* abil ainult sel korral, kui kõrvallause subjekt alistavas lauses ei esine.

99. Linnade ja saarte nimed koha-adverbiaalidena.

Dõmus, rūs, hūmus.

1. Linnade nimed esinevad: a) küsimuse puhul: *kuhu?* akusatiivis; b) küsimuse puhul: *kust?* ablatiivis; c) küsimuse puhul: *kus?* I ja II deklinatsiooni *singularia* genitiivis, kõik muud nimed ablatiivis. Samus käändeis tarvitatakse ka *us*-lõpu-liste saarte nimesid, samuti saari, millel on samanimelised pealinnad.

Näit. *Rōmam* (Rooma), *Rōmā* (Roomast), *Rōmae* (Roomas); *Corinthum* (Korintosesse), *Corintho* (Korintosest), *Corinthi* (Korintoses); *Athēnas* (Ateenasse), *Athēnis* (Ateenast, Ateenas); *Dēlum* (Deelosele), *Dēlo* (Deeloselt), *Dēli* (Deelosel); *Carthāginem* (Kartaagosse), *Carthāgine* (Kartaagost, Kartaagos).

Kuid: *in Siciliā* (Sitsiilias).

2. Kohaadverbiaalidena esinevad ilma prepositioonita ka sõnad *dōmus*, *rās* ja *hūmus*, ja nimelt: *dōmum* (koju), *dōmō* (kodunt), *dōmī* (kodus); *rās*, (külla, maale), *rāre* (külast, maalt), *rāri* (külas, maal); *hūmī* (maha, maas, maa peale, maa peal). Samuti: *dōmī militiaeque*, *dōmī bellique* (sõja ja rahu ajal, kodus ja sõjas); kuid: *in bello* (sõjas, sõja ajal).

M ä r k u s. *Ad Rōmam* — Rooma lähedusse, Rooma juurde; *ā Rōmā* — Rooma lähedusest, Rooma juurest.

III. Verbi vormide tarvitamine.

100. Infinitivus.

Infinitiivi tarvitatakse:

1. Subjektina, mistõlgitakse eesti keelde *da*-infinitiiviga: *Dulce et decōrum est prō patriā mōri*. (Magus ja ilus on isamaa eest surra.) *Errāre hūmānum est*. (Eksida on inimlik.) *Helvetiis erat in ānimo iter per provinciam fācēre*. (Helveetslastel oli kavatsus minna läbi provintsi.)

2. Objektina paljude verbide juures, kooskõlas eesti keele *ma*- või *da*-infinitiivi tarvitamisega: *Vincēre scis, Hannibal, victōriā āti nescis*. (Sina, Hannibal, oskad võita, aga ei oska võitu kasutada.) *Helvetiī eā viā ire nōn pōtērant*. (Helveetslased ei võinud seda teed mööda minna.) *Caturiges itinēre*

exercitum prohibere conantur. (Katurii glased katsuvad sõjaväge teekonnal takistada.) *Helvetii audacius subsistere coeperunt.* (Helveetslased hakkasid julgemini vastu panema.) *Næqueo dicere.* (Ma ei või öelda.)

3. Predikatiivina, mis tõlgitakse eesti keelde *da*-infinitiiviga: *Vivere est militare.* (Elada tähendab võidelda. ~ Elu on võitlus.)

4. Lausekonstruktsioonides *accusativus cum infinitivo* (vt. § 101) ja *nominativus cum infinitivo* (vt. § 102).

M ä r k u s. *Infinitivus historicus* kohta vt. § 107, märk. 2.

101. *Accūsātivus cum infinitivō.*

Verbide juures *dōceo, dōcui, doctum, 2* (õpetama); *cōgo, cōēgi, cōactum, 3* (sundima); *prohibeo, bui, bitum, 2* (takistama) ja *assuefācio, fēci, factum, 3* (harjutama, õpetama) võib tarvitada samaaegselt kaht laiendit — akusatiivi ja infinitiivi: *Dionysius tondere filias suas dōcuit.* (Dionysius õpetas oma tütreid juukseid lõikama.) *Orgetorigem ex vinculis causam dicere cōgērunt.* (Nad sundisid Orgetorixit vangiraudades vastust andma.)

Aja jooksul on ladina keeles säärane akusatiivi ja infinitiivi ühend — *accūsātivus cum infinitivō* — võetud tarvitusele paljude verbide juures ja ta täidab (uute keelte) objekt- või subjektlause funktsioone. *Acc. c. inf.* tõlgitakse eesti keelde sidesõnaga et algava kõrvallausega, kusjuures ladina *accusativus* saab lause subjektiks, *infinitivus* — predikaadiks. Konstruktsioon *acc. c. inf.* esineb järgmiste verbide juures:

1. *Verba dicendi, sentiendi* ja *affectuum* (rääkimist, meeltetegevust, tajumist, mõtlemist ja tundeid)

väljendavad verbid): *dico, dixi, dictum*, 3 (üttelema, rääkima); *nēgo, 1* (eitama); *nāro, 1* (jutustama); *dōceo, cui, ctum*, 2 (seletama, teatama); *sēntio, sēnsi, sēnsus*, 4 (tundma, märkama, mõtlema); *intellēgo, lēxi, lēctum*, 3 (aru saama, mõistma); *pūto, 1* (arvama); *scio, 4* (teadma); *nescio, 4* (mitte teadma); *gaudeo, gavisus sum*, 2 (rõõmutsema); *miror, 1* (imestama); *quēror, questus sum*, 3 (kaebama) jt.

Näit. *Scio te lēgēre* (ma tean, et sa loed; tean sind lugevat).

Scio te legisse (tean, et sa lugesid).

Scio te lectūrum esse (tean, et sa loed tulevikus).

Scio epistūlam lēgi (tean, et kirja loetakse; ma tean kirja loetavat).

Scio epistūlam lēctam esse (tean, et kirja loeti).

Scio epistūlam lēctum iri (tean, et kirja loetakse tulevikus).

Dico te priōre nocte venisse in M. Laecae dōmum. (Kinnitan, et sa eelmisel ööl tulid Marcus Laeca majja.) *Patēre tua consilia nōn sentis?* (Kas sa ei märka, et sinu plaanid on avalikult teada?) *Meministine me ante diem XII Kalendas Novembres dicere in senātu fore in armis certo die C. Mānlium?* (On sul meeles, et ma 21. oktoobril rääkisin senatis, et teatud päeval on Gaius Manlius sõjariistus?) *Gaudeo vēr appropinquāre.* (Ma rõõmutsen, et kevad läheneb.) *Dux urbem captam esse mirātus est.* (Juht imestas, et linn on võetud.)

Märkus 1. Verbide juures *spēro, 1* (lootma); *iūro, 1* (vanduma); *mīnor, 1* (ähvardama); *promitto, mīsi, missum*, 3 ja *polliceor, citus sum*, 2 (lubama, töötama) tarvitatakse harilikult *acc. c. inf. futūri*. Näit. *Polliceor vōbis tantam in nōbis consūlibus fore diligentiam.* (Luban teile, et meil konsuleil on nii suur hool.) *Spēro te scriptūrum esse.* (Loodan, et sa kirjutad.) *Catilina se urbem Rōmam incendio deletūrum esse minātus est.* (Catilina ähvardas hävitada Rooma linna tulikahjuga.)

2. Järgmised *verba voluntatis* (tahtmist väljendavad verbid): *vōlo, vōlui, velle* (tahtma, soovima); *nōlo, nōlui, nolle* (mitte tahtma); *mālo, mālui malle* (enam tahtma, eelistama); *cūpio, iui, itum, 3* (himustama, ihaldama, soovima); *iūbeo, iussi, iussum, 2* (käskima); *vēto, ui, itum, 1* (keelama); *sino, sivi, situm, 3* ja *pātor, passus sum, 3* (lubama).

Näit. *Exire ex urbe iūbet cōsul hostem.* (Konsul käsib vaenlast linnast välja minna.) *Sēquāni per fines suos Helvētios ire passi sunt.* (Seekvanlased lubasid helveetslasi oma maast läbi minna.) *Hōc fiēri vōlo.* (Ma tahan, et seda tehtaks.) *Hōc vōs scire nōlui.* (Ma ei tahtnud, et teie seda teaksite.)

Kui isik, keda kästakse, keelatakse, lubatakse, on nimetatud, siis tarvitatakse *acc. c. inf. actīvi*; on aga isik nimetamata, siis tarvitatakse *acc. c. inf. passīvi*. Näit. *Caesar milites pontem fācēre iussit.* (Caesar käskis sõdureil ehitada silla.) *Caesar pontem fiēri iussit.* (Caesar käskis ehitada silla.) *Vinum ad se Germāni importāri nōn sinēbant.* (Germaanlased ei lubanud endi juurde viina sisse vedada.) *Caesar Titum Labiēnum summum iūgum montis ascendēre iūbet.* (Caesar käsib Titus Labienust mäeaheliku kõige kõrgema tipu otsa minna.) *Caesar Divitiācum ad se vocāri iūbet.* (Caesar käsib Divitiacuse enese juurde kutsuda.)

3. Mõned impersonaalsed verbid, nagu: *cōstat, stītit, 1* (on teada); *oportet, uit, 2* (peab, tuleb); *appāret, uit, 2* (on selgesti näha, silmanähtav).

Näit. *Ad mortem te, Catilina, dāci iussu cōsūlis iam pridem oportēbat.* (Juba ammu oleks tulnud sind, Catilina, surmata konsuli käsul.)

4. Väljendid *fāma ~ rāmor est* (on kuuldus), *iūstum ~ aequum est* (on õiglane), *mīrum est* (on imelik), *ōpus est* (on

vajalik), *nesesse est* (on tarvilik), *fās est* (on lubatud, on õige), *nēfās est* (on patt, pole õige), *vērūm est* (on tõsi), *verisimile est* (on tõenäoline) jt.

Näit. *Filiūm pātri crēdēre aequūm est.* (Et poeg isa usaldab, on õiglane.) *Hōc fiēri fās nōn est.* (Seda pole lubatud teha.) *Rāmōr erat hostes discessisse.* (Oli kuuldus, et vaenlased on lahkunud.)

Kui kolmanda isiku pronoomen (tema, nemad) käib pealause subjekti kohta, siis väljendub ta refleksiivse pronoomeni abil: *sui, sibi, se ja suus.*

Näit. *Helvētīi angustos se fines habēre arbitrabantur.* (Helveetslased arvasid, et nad omavad kitsaid piire.) *Ad eas res conficiendas biennūm sibi sātis esse duxērunt.* (Nad arvasid, et selle täidesaatmiseks piisab neile kahest aastast.) *Amicae scripsērunt se mox reditūras esse.* (Sõbratarid kirjutasid, et nad tulevad varsti tagasi.) *Romāni legātos suos a Tarentinis violātos esse querebantur.* (Roomlased kaebasid, et nende saadikuid olevat tarentlaste poolt teotatud.)

Märkus 2. See reegel on kehtiv ka konstruktsioonis *nomina-tīvus cum infinitivo, ut* (ja *ne*) *fināle* ja *obiectīvum* puhul ja kaudses küsimuses.

Näit. *Haedui orābant, ut Caesar sibi auxilio veniret.* (Häädulased palusid, et Caesar tuleks neile appi.) *Nunc vident amici, cūr sibi discēdēre necesse sit.* (Nüüd näevad sõbrad, miks neil on vaja lahkuda.)

Konstruktsioonis *acc. c. inf.* on ka predikatiiv akusaatiivis.

Näit. *Cūpio me esse clēmentem.* (Ma soovin olla pehme.) *Te nostrā caede contentum esse dicēbas.* (Sa ütlesid rahulduvat meie tapmisega.) *Iam se ad eam rem parātos esse arbitrāti sunt.* (Nad arvasid endid selleks juba valmis olevat.) *Cōnstat Cicerōnem oratōrem*

clarissimum fuisse: (On teada, et Cicero oli väga kuulus kõnemees.)

Märkus 3. Kui infinitiiviks on liitvorm (*participium + esse*), siis ühildub *participium* konstruktsiooni *acc. c. inf.* akusatiiviga (ka soos ja arvus; vt. eelnenud näiteid). Seejuures võib sõna *esse* ka ära jääda, nii et infinitiivi asemel esineb ainult *participium* (või *gerundivum*).

Näit. *Allobrogibus sese vel persuasuros existimabant vel vi coacturos*. (Nad arvasid, et nad allobroglasti kas veenavad või sunnivad väevõimuga.) *Caesar, quod memoriā tenēbat L. Cassium cōnsulem occisum exercitumque eius ab Helvētis pulsum et sub iugum missum, concedendum nōn putābat*. (Kuna Caesaril oli meeles, et konsul L. Cassius oli helveetslaste poolt surmatud ja tema sõjavägi löödud ning ikke alt läbi aetud, ei arvanud ta võimaliku olevat lubada.)

Märkus 4. Kui objektlause on umbisikuline (subjektita), siis esineb konstruktsioon *acc. c. inf.* ilma akusatiivita (ainult infinitiiv). Näit. *Caesar nōn expectandum sibi stātuit*. (Caesar otsustas mitte oodata.)

Samuti esineb *acc. c. inf.* ilma akusatiivita kõrvallause väljendamiseks, mille subjektiks pole käändsõna, vaid mõni teine sõnaliik (näit. verbi infinitiiv). Näit. *Helvētii dixerunt sibi esse in animo sine ullo maleficio iter per provinciam facere*. (Helveetslased ütlesid, et neil olevat kavatsus ilma ühegi pahateota läbi provintsi minna.)

Märkus 5. Mõnikord, eriti kui verbil puudub supiinum ning seepärast *inf. fut.* moodustamine on võimatu, asendatakse *inf. fut.* väljendiga *fōre, ut (consecutivum, vt. § 117)*. Näit. *Spēro fōre, ut te paeniteat levitātis*. (Loodan, et sa kahetsed oma kergemeelsust.)

Märkus 6. Konstruktsiooni *acc. c. inf.* abil väljendatakse vahel ka imestust, pahameelt või valu avaldavaid pealauseid. Näit. *Ludibrio esse urbis glōriam et pōpuli Romāni nōmen!* (Kas Rooma linna kuulsus ja rooma rahva nimi peaksid olema naeruks!)

Märkus 7. *Acc. c. inf.* on kaunis sarnane eesti keele, veel lähemal aga inglise ja saksa keele objektlause lühen-

dile. Vrd. *vīdi eum venīre* = eesti: nägin teda tulevat = ingl.: I saw him come = saksa: ich sah ihn kommen. Eesti murdeis tarvitatakse ka infinitiivset konstruktsiooni, näit.: Nägin venda tulema. Kaugel näen kodu kasvama (Kreutzwald, „Kalevipoeg“).

Mõnest *v. voluntātis* sõltuv *acc. c. inf.* on ka eesti kirjakeelde tõlgitav infinitiivse konstruktsiooni abil. Näit. *Caesar milites pontem facere iussit*. (Caesar käskis sõdureid ehitada silla.)

102. Nōminātīvus cum infīnitīvō.

Mõnede passiivi vormis esinevate *verba dicendi, sentiendi* ja *voluntātis* juures tarvitatakse konstruktsiooni *nōminātīvus cum infīnitīvō* — nominatiivi ja infinitiivi ühendit. *Nom. c. inf.* esineb järgmiste verbide juures: *dicor* (räägitakse); *videor* (näin); *pūtor, existimor, iūdicor* (arvatakse); *fertur — fēruntur, trāditur — trāduntur* (räägitakse, jutustatakse); *iūbeor* (kästakse); *vētor* (keelatakse); *sīnor* (lubatakse). Predikatiiv on muidugi ka nominatiivis. *Verbum dicendi, sentiendi* või *voluntātis* ühildub pöördes ja arvus konstruktsiooni *nom. c. inf.* nominatiiviga kui subjektiga.

Eesti keelde tõlgitakse *nom. c. inf.* harilikult sidesõnaga „et“ algava objekt- või subjektlause abil

Näiteid:

Hostes victi esse dicuntur. — Räägitakse (≈ Kõneldakse), et vaenlased on (≈ olevat) võidetud.

Rēcte fecisse ^{et vīna} videor. — Näib, et ma tegin õigesti. ≈ Ma näin õigesti teinud olevat. ≈ Ma tegin nähtavasti õigesti.

Aegrōtus esse ^{at} vidēris. — Sa näid haige olevat. ≈ Näib, nagu oleksid sa haige. ≈ Näib, et sa oled haige. ≈ Sa oled nähtavasti haige.

Milites urbem obsidere iussi sunt. — Sõdureil (~ Sõdureid) kästi linna piirata.

Felices fuisse dicimini. — Räägitakse, et te olite õnnelikud.

Disciplina druïdum in Britannia reperta atque inde in Galliam translata esse existimatur. (Arvatakse, et druiidide õpetus on tekkinud Britannias ja kandunud sealt üle Galliasse.) *Haedui frumentum dare iussi sunt.* (Häädulastel kästi teravilja anda.) *Nōs autem, fortēs viri, sātis fācēre rei pūblicae vidēmur.* (Meile aga, vahvaile mehile, näib, et me küllalt teeme riigi heaks.) *Homērus caecus fuisse dicitur.* (Räägitakse, et Homeros oli pime.) *Rōmūlus Rōmam condidisse traditur.* (Räägitakse, et Romulus olevat asutanud Rooma.) *Sōcrates omnium Graecōrum sapientissimū esse putabatur.* (Arvati, et Sokrates on targim kõigist kreeklastest.)

M ä r k u s. Väljendite *dictum est, traditum est* (on öeldud, räägitud, jutustatud), *nuntiatum est* (teatati) ja *dicendum est* (peab ütleva) juures tarvitatakse *acc. c. inf.*: *Traditum est Homērum fuisse caecum.* (On räägitud, et Homeros oli pime.)

103. Gerundium ja gerundivum.

Gerundium on teonimi, mis deklioneerub II deklinatsiooni järgi, kuid ainult singulari *gen., dat., acc.* ja *abl.* (nominatiivi funktsioone täidab *infinit. praes. act.*), kusjuures *accusativus* esineb ainult sõltumuses prepositsioonist (harilikult *ad*). *Gerundium* tõlgitakse eesti keelde teonime (ka da-infinitiivi) abil. Kuna eesti keeles on teonime laiendiks adjektiiv või substantiiv omastavas käändes, on ladina keeles *gerundiumi* laiendiks adverb ja *gerundiumil* on üldiselt verbi rektsioon (s. t. *gerundium nõuab verbi käänet*).

Näit. *ad beāte vivendum* (õnnelikuks elamiseks); *bēne rem gerendo* (asja hea ajamisega, asja hästi ajades); *ars recte scribendi* (kunst õigesti kirjutada).

Gerundivum on verbaaladjektiiv, mis väljendab tarvidust passiivses mõttes. *Gerundivum* deklioneerub I—II deklinatsiooni järgi nagu tavaline *us-*, *a-*, *um-*lõpuline adjektiiv. Näit. *amandus*, *a*, *um* (see, keda ~ mida tuleb armastada); *legendus*, *a*, *um* (see, mida tuleb lugeda, mida peab lugema).

Gerundivum esineb:

1. *Atribuu dina*, mis ühildub oma põhisõnaga käändes, soos ja arvus.

Näit. *liber legendus* (raamat, mida tuleb lugeda; lugemisväärne raamat); *puella laudanda* (tütarlaps, keda tuleb kiita; kiiduväärt tütarlaps); *hōmo nōn ferendus* (väljakannatamatu inimene).

2. Ühes verbiga *esse*, kujundades *coniugatio periphrastica passivi* (vt. § 51, p. 2).

3. Eesmärgi väljendamiseks verbide juures: *cāro*, 1 (hoolitsema, hoolt kandma); *do*, *dēdi*, *dātum*, 1 (andma); *mitto*, *misi*, *missum*, 3 (saatma); *relinquo*, *liqui*, *lictum*, 3 (jätma) jts.

Näit. *Caesar pontem in Arāre faciendum cūrat*. (Caesar hoolitseb silla ehitamise eest üle Arari jõe.) *Urbem dux militibus diripiendam dēdit*. (Pealik andis linna sõdureile riisumiseks.) *Urbs a dūce militibus diripienda dāta est*. (Linn anti pealiku poolt sõdureile rüüstamiseks.)

4. *Gerundiumi* asemel, kui *gerundiumist* sõltub objekt. Seejuures siirdub objekt *gerundiumi* käändesse ja temaga ühildub (käändes, soos ja arvus) *gerundiumi* asemele astunud *gerundivum*.

Näit. *ars scribendi epistulam* > *ars epistulae scribendae* (kunst kirjutada kirja, kirja kirjutamise kunst), *spēs libe-*

r andi pātriam > spēs pātriae liberandae (lootus vabastada isamaa, isamaa vabastamise lootus), *in eligendo amicos > in amicis eligendis* (sõprade valimisel ~ valikul). *Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur.* (Nende asjade ~ selle kordasaatmiseks valitakse Orgetorix.) *Multi principes civitatis Rōmā nōn tam sui conservandi quam tuōrum consiliorum reprimendorum causā profugerunt.* (Paljud riigi tähtsad mehed põgenesid Roomast — mitte niivõrd endi päästmiseks, kui võrd sinu plaanide takistamiseks.) *Lēgibus cognoscendis studēbat.* (Ta püüdis seadusi tundma õppida.) *Galli sunt in consiliis capiendis mōbiles.* (Gallid on otsuste tegemisel muutlikud.)

Märkus. Gerundium asendub alati gerundiiviga, kui ta oleneb prepositsioonist või on daativis. Nii on asendus kohustav väljendeis, nagu *de gerendo rem > de re gerenda* (asja ajamise üle), *in liberando pātriam > in liberandā pātriā* (isamaa vabastamisel), *diem dicere oppugnando castra > diem dicere castris oppugnandis* (määrama tähtpäeva laagri ründamiseks).

Gerundium ei asendu gerundiiviga — ebaselguse vältimiseks —, kui objektiks on pronoomen või adjektiiv kesksoo. Näit. *studium aliquid cognoscendi* (püüid midagi teada saada), *cupiditas plūra discendi* (himu rohkem õppida), *consilium id faciendi* (otsus seda teha).

104. Supinum.

1. *I supinum* (um-lõpuline) väljendab eesmärki, vastates küsimustele: mis jaoks? milleks? ja esineb ainult pärast liikumist tähendavaid verbe, nagu: *eo, ii, itum, ire* (minema); *vēnio, vēni, ventum, 4* (tulema); *convēnio, vēni, ventum, 4* (kokku tulema); *mitto, misi, missum, 3* (saatma) jt. Tõlgitakse eesti keelde *ma*-infinitiiviga.

Näit. *Haedui legātos ad Caesārem mittunt rogātum auxiliūm.* (Häädulased saadavad Caesari juurde saadikuid abi paluma.) *Exclūsi eos, quos tu ad me salutātum māne misēras.* (Ma

ei võtnud vastu neid, keda sa olid hommikul minu juurde saatnud tervitama.) *Bello Helvetiōrum confecto totius fēre Galliae legāti ad Caesārem gratulātum convenērunt.* (Sõda helveetslastega lõpetatud, tulid peaaegu kogu Gallia saadikud Caesari juurde õnnitlema.) *Legāti sunt missi pācem petitum.* (Saadeti saadikuid rahu paluma.)

2. *II supīnum* (ā-lõpuline) esineb üksikuis väljendeis kui *abl. limitatiōnis* (vt. § 88) ja tõlgitakse eesti keelde *da*-infinitiiviga.

Näit. *horribile dictū* (hirmus öelda), *optimum factū* (kõige parem teha), *iucundum auditū* (meeldiv kuulda), *nēfās dictū* (lubamatu öelda), *fācile intellectū* (kerge aru saada.)

M ä r k u s. Keeleajalooliselt on *I supīnum accus.* ja *II supīnum ablat.* us-lõpulisest verbaalsubstantiivist (IV dekl.).

105. Impēratīvus.

1. *Impēratīvus praesentis* väljendab käsku, mida tuleb täita praegu, otsekohe või alati.

Näit. *Egrēdēre ex urbe, Catilina, libēra rem pūblicam mētū, in exsiliū proficiscēre!* (Lahku linnast, Catilina, vabasta riik hirmust, asu teele maapakku!) *Divide et impēra.* (Jaga ja valitse.)

M ä r k u s. Keelu väljendamiseks, mis on pööratud 2. isiku poole, on tarvitusel kas *coniunct. prohibitīvus* (vt. § 113, p. 6) või *nōli, nōlite* ühes infinitiiviga¹. Näit. *Ne iēris = nōli ire* (ära mine); *ne dixēritis = nōlite dicere* (ärge rääkige). *Nōli me tangere!* (Ära puuduta mind!)

2. *Impēratīvus futūri* väljendab käsku, mida tuleb täita tulevikus; teda tarvitatakse peamiselt seadustes, testamentides, lepingutes ja sundmäärustes.

¹ Viimane väljendusviis on tavalisem.

Näit. *Hōminem mortuum — inquit lēx — in urbe ne sepe-
lito nēve ūrito.* (Surnut — ütleb seadus — ärgu maetagu
ega põletatagu linnas.) *Crās pētitō, dābitur.* (Homme palu,
siis antakse.)

Indikatiivi ajavormide tarvitamine.

106. Praesēns.

Praesēns vastab eesti keele olevikule, väljendades praegu, käesoleval ajal toimuvat, kestvat tegemist või seisundis olemist.

Näit. *Scrībo epistūlam longam.* (Kirjutan pikka kirja.)

Märkus. *Praesēns histōricum* kohta vt. § 108, märk.

107. Imperfectum.

Imperfectum väljendab minevikus kestvat, lõpetamata või korduvat tegemist või seisundis olemist. Teda tarvitatakse sageli kommete, maakohtade jne. kirjeldustes.

Näit. *Scrībēbam epistūlam longam, cum pāter intrāvit.* (Kirjutasin pikka kirja ~ olin pikka kirja kirjutamas, kui isa sisse astus.)

Märkus 1. Mõnikord väljendab *imperfectum* ainult tegemise kavatsust, katset, valmisolekut, algamist (*imperfectum de conātu*).

Näit. *Id flūmen Helvētii rātibus transībant.* (Helveetslased katsusid sellest jõest parvedega üle minna.) *Quid est, Catilīna? Num dūbitas id imperante me fācēre, quod iam tuā sponte faciēbas?* (Mison, Catilīna? Kas tõesti sa kõhkled teha minu käsul seda, mida juba vabatahtlikult olid valmis tegema?) *Quo nunc ības?* (Kuhu sa kavatsesid nüüd minna?)

Märkus 2. Elavas kõnes tarvitatakse mõnikord *imperf.* asemel *infin. praes.* (*infinitiivus historicus*).

Näit. *Int̄rim cotidie Caesar Haeduos frumentum flagitāre.* (Vahepeal nõudis Caesar iga päev hädulastelt vilja.) *Diem ex die d̄uc̄ere Haedui: frumentum conferr̄i, comportāri, adesse d̄ic̄ere.* (Päevast päeva venitasid hädulased: nad ütlesid, et vilja kantavat kokku, veetavat kokku, ta olevat juba kohal.)

108. Perfectum.

Perfectum väljendab lõppenud tegemist või seisundis olemist (*perf. historicum*, eesti k. lihtminevik) või lõppenud tegevuse resultaati olevikus (*perf. praesēns*, eesti k. täisminevik).

Näit. *Scr̄ipsi epist̄ulam longam.* (Kirjutasin pika kirja.) *V̄eni, v̄idi, v̄ici.* (Tulin, nägin, võitsin.) *N̄ovi.* (Ma olen teada saanud ~ tean.) *Abiit.* (Ta on ära läinud ~ on ära.)

Märkus. Elavas kõnes tarvitatakse — nagu eesti keeleski — *perf.* asemel *praes.* (*praesēns historicum*).

Näit. *Caesari cum id nuntiātum esset, in Galliam ulteriōrem contendit et ad Genāvam pervēnit. Provinciae tōti quam maximum p̄t̄est m̄litum n̄m̄erum imp̄erat; pontem, quī erat ad Genāvam, iūbet rescindi.* (Kui sellest Caesarile teatati, tõttab ta Taga-Galliasse ja jõuab Genfi linna juurde. Tervel provintsil käsib ta saata võimalikult suurema arvu sõdureid; silla, mis oli Genfi juures, käsib ta purustada.)

109. Plusquamperfectum.

Plusquamperfectum vastab eesti keele enneminevikule, väljendades tegemist või seisundis olemist, mis on toimunud enne teist mineviku sündmust.

Näit. *Helv̄ētil iam per angustias et fines Sequanōrum suas cōpias trad̄ux̄erant et in Haeduōrum fines pervēn̄erant eorumque āgros populabantur.* (Helveetslased olid

juba oma sõjaväe maakitsusest ja seekvanlaste maast läbi viinud ja olid jõudnud hädulaste maale ning rüüstasid nende põlde.) *Caesar ad eam partem pervēnit, quae nōndum flūmen trānsiērat.* (Caesar jõudis selle osa juurde, mis polnud veel jõest üle läinud.)

110. Futūrum I.

Futūrum I väljendab tulevikus toimuvat tegemist või seisundis olemist.

Näit. *Scribam epistulam longam.* (Kirjutan pika kirja.)
Quando redibis? (Millal sa tagasi tuled?)

111. Futūrum II ehk exāctum.

Futūrum II ehk *exāctum* väljendab tuleviku tegemist või seisundis olemist, mis toimub enne teise tuleviku tegemise algamist.

Näit. *Vix fēram sermōnes hōminum, si id fēcēris; vix mōlem istius invīdiae, si in exsīlium iussu cōnsūlis iēris, sustinēbo.* (Vaevalt suudan ma välja kannatada inimeste jutte, kui sa seda teed; vaevalt panen vastu sellele vihakoormale, kui sa lähed maapakku konsuli käsul.) *Ut sementem fēcēris, ita mētes.* (Nagu külvad, nõnda lõikad.)

112. Täiendavaid märkmeid.

Tuleb silmas pidada, et eesti preesens (olevik) ja ladina *praesens*, eesti imperfekt (lihtminevik) ja lad. *imperfectum*, eesti perfekt (täisminevik) ja lad. *perfectum* pole kaugeltki mitte samatähenduselised. Nii võib eesti olevikku tõlkida ladina keelde *praes.*, *fut. I* või *fut. II* abil (vt. näiteid §-des 106, 110 ja 111). Samuti võib eesti lihtminevikku tõlkida ladina keelde *imperf.* või *perf.* abil (vt. näiteid §-des 107 ja

108). Ladina *perfectum* vastab kord eesti lihtminevikule, kord täisminevikule (vt. § 108). Tõlkimisel tuleb silmas pidada eesti objekti tarvitamist, ja nimelt: eesti olevik + osasihitis = lad. *praesens (scribo epistulam longam)*; eesti olevik + täissihitis = lad. *futurum I (scribam epistulam longam)*; eesti lihtminevik + osasihitis = lad. *imperfectum (scribēbam epistulam longam)*; eesti lihtminevik + täissihitis = lad. *perfectum (scripsi epistulam longam)*.

113. Konjunktiivi tarvitamine pealauses.

1. **Coniunctivus pōtentiālis** väljendab tagasihoidlikku väidet, oletust, võimalust. Oleviku puhul tarvitatakse *coniunct. praesentis* (või *perfecti*), mineviku puhul — *coniunct. imperf.* Eituseks on *nōn*.

Näit. *Dicas.* (Sa vahest ütled. ~ Võib-olla sa ütled.) *Quis hoc crēdat!* (Kes võiks seda uskuda!) *Quis nēget?* (Kes võiks eitada?) *Quis unquam arbitrarētur?* (Kes oleks kunagi võinud arvata?) *Hoc nōn confirmāverim.* (Seda ma ei saaks väita ~ ei kinnitaks.)

2. **Coniunctivus dūbitātivus** esineb retoorilistes küsimustes kõhkluse väljendamiseks. Olevikku väljendab *coniunct. praesentis*, minevikku — *coniunct. imperfecti*. Eituseks on *nōn*.

Näit. *Quid faciā?* (Mis teha? ~ Mis ma peaksin tegema?) *Quid faciērem?* (Mis mul tuli teha? ~ Mis ma pidin tegema?)

3. **Coniunctivus irreālis** esineb tingimuslausele järgnevas järelduslause (vt. § 124, p. 3).

4. **Coniunctivus optātivus** väljendab soovi ja on harilikult ühendatud sõnaga *ūtinam* (oh kui, kui ometi). Eituseks on *nē*. Eesti keelde tõlgitakse tingiva kõneviisi abil.

Kui arvatakse, et soov on teostatav, siis esineb *coniunct. praesentis*.

Näit. *Utīnam vēniat!* (Oh kui ta tuleks! ~ Tuleks ta! ~ Kui ta ometi tuleks!) *Utīnam ne vēniat!* (Oh kui ta ei tuleks! ~ Peaks ta mitte tulema!) *Utīnam illum diem vīdeam!* (Oh näeksin ma seda päeva! ~ Peaksin ma seda päeva nägema!)

Kui aga soov on teostamatu, siis tarvitatakse *coniunct. imperfecti* (oleviku puhul) ja *coniunct. plusquamperfecti* (mineviku puhul).

Näit. *Utīnam veniret!* (Oh kui ta tuleks! ~ Kahjuks ta ei tule!) *Utīnam ne venisset!* (Poleks ta tulnud!) *Utīnam pāter vīvēret!* (Oh kui isa elaks! ~ Oh elaks veel isa!) *O ūtīnam possem pōpūlos reparāre paternis artibus!* (Oh võiksin ma uuesti luua rahvaid isa kunstidega!)

Märkus 1. Teostamatut soovi väljendava *coniunct. optativus*'e ajavormide tarvitamine langeb ühte tingimuslausete *casus irrealis*'ega (vt. § 124, p. 3).

5. **Coniunctivus hortativus** väljendab üleskutset või manitsust, mis on pööratud 1. või 3. isiku poole. Ajavormiks on *coniunct. praesentis*. Eitusena esineb *nē*. Eesti keelde tõlgitakse imperatiivi abil.

Näit. *Eāmus!* (Mingem!) *Nē eāmus!* (Ärgem mingem!) *Gaudeāmus igitur!* (Niisiis rõõmutsegem!) *Vīdeant cōsules, ne quid rēs pūblica detrimenti cāpiat.* (Valvaku konsulid, et riik ei saaks mingit kahju!) *Quāre secēdant imprōbi, secernant se a bōnis, ūnum in lōcum congregentur!* (Seepärast lahkugu autud, eraldugu häist kodanikest, kogunegu ühte kohta!)

Märkus 2. Mõnikord esineb *coniunct. hortativus* ka ains. 2. pöördes, millel on enamasti umbisikuline tähendus. Näit. *Quidquid āgis, prūdentē āgas et respice finem!* (Mis sa ka ei teeks, tee arukalt ja arvesta tulemust!)

6. **Coniunctivus pröhibitiivus** väljendab keeldu, mis on pööratud 2. isiku poole. Ta on ühendatud eitava sõnaga *nē* (ära, ärge) ja esineb *coniunct. perfecti* vormis. Eesti keelde tõlgitakse imperatiivi abil (eitavas kõnes).

Näit. *Ne dixēris!* (Ära ütle!) *Ne iērītis!* (Ärge minge!) *Ne fūgēris!* (Ära põgene!) *Nihil timuērītis!* (Ärge kartke midagi!)

Märkus 3. Keelu väljendamiseks tarvitatakse ka *nōli*, *nōlite* ühes infinitiiviga: *ne dixēris* = *nōli dicere*, *nē iērītis* = *nōlite ire* (vt. § 105, märk.).

7. **Coniunctivus concessivus** väljendab mööndust. Oleviku puhul tarvitatakse *coniunct. praesentis*, mineviku puhul — *coniunct. perfecti*. Eituseks on *nē*. *Coniunct. concessivus* esineb mõnikord ühenduses sõnaga *licet* (olguigi).

Näit. *Sit hoc vērūm. ~ Licet hoc vērūm sit.* (Olgugi see tõsi. ~ Olgu see pealegi tõsi.) *Ne fuērīt irātus.* (Oletame, et ta ei olnud vihane.)

Kõneviiside ja ajavormide tarvitamine kõrvallauseis.

114. Cōnsēcūtio tempōrum.

Kui kõrvallause esineb konjunktiiv, siis oleneb selle ajavormide tarvitamine alistava lause ajavormist, samuti alistava ja kõrvallause tegevuse ajalisesest vahekorrast: kas sünnib kõrvallause tegevus alistava lause tegevusega võrreldes ühel ajal, enne või pärast. Juhis, mis määrab kindlaks konjunktiivi ajavormide tarvitamise kõrvallauses, kannab nime — *cōnsēcūtio tempōrum*.

Cōnsēcūtio tempōrum.

Kui alista- vas lauses esineb:	siis tarvitatakse kõrvallauses, kui selle tegevus sünnib alistava lause tegevusega võrreldes		
	ühel ajal:	enne:	pärast:
olevik või tulevik (<i>praesens</i> , <i>futūrum I</i> või <i>futūrum II</i>)	<i>praesens</i> <i>coniunct.</i>	<i>perfectum</i> <i>coniunct.</i>	- <i>ūrus sim</i> ¹
minevik (<i>im-</i> <i>perfectum</i> , <i>perfectum</i> või <i>plusquam-</i> <i>perfectum</i>)	<i>imperfectum</i> <i>coniunct.</i>	<i>plusquam-</i> <i>perfectum</i> <i>coniunct.</i>	- <i>ūrus es-</i> <i>sem</i> ²

Näiteks (kaudne küsimus, vt. § 128, p. 1):

<i>Quaero</i> (küsin), <i>quaeram</i> , <i>quaesivēro</i> (küsin tulevikus), <i>quaere</i> (küsi),	}	<i>quid āgas</i> (mis sa teed). <i>quid ēgēris</i> (mis sa tegid). <i>quid actūrus sis</i> (mis sa teed tulevikus).
<i>Quaerēbam</i> (küsisin), <i>quaesivi</i> (olen küsinud), <i>quaesivēram</i> (olin küsinud),	}	<i>quid āgēres</i> (mis sa teed). <i>quid egisses</i> (mis sa tegid). <i>quid actūrus esses</i> (mis sa teed tulevikus).

Märkus 1. *Consecūtio tempōrum* on maksev ka kõrvallause kohta, mis alistub teisele kõrvallausele (seepärast ongi reegel sõnas-
tatud: „Kui alistavas lauses esineb...“)

¹ *Praesens coniunctivi coniugatiōnis periphrasticae activi* (vt. § 51, p. 1).

² *Imperfectum coniunctivi coniugatiōnis periphrasticae activi* (vt. § 51, p. 1).

Märkus 2. *Consecutio temporum* seisukohalt on *praesens historicum* (vt. § 108, märk.) käsitatav niihästi oleviku kui mineviku ajavormina. Näit. *Helvētīi legātos ad Caesārem mittunt, qui dīcant ~ dīcērent...* (Helveetslased saadavad Caesari juurde saadikuid, kes ütlesid...) Vrd. ka § 115, märk. 1 ja § 116, märk.

Märkus 3. Pealauses esinev *perf. coniunct. potentiālis* või *prohibit.* (vt. § 113, p. 1 ja 6) on *consecutio temporum* seisukohalt käsitatav oleviku ajavormina. Näit. *Ne postulavēritis, ut ābeam.* (Ärge nõudke, et ma lahkuksin.)

Märkus 4. *Consecutio temporum* pole maksev tagajärelauses, mille alistavas lauses on mineviku ajavorm (vt. § 117).

Märkus 5. Ladina keeles puuduv *coniunctivus futūri* asendatakse, nagu *consecutio temporum* tabelist nähtub, *coniugatio periphrastica actīvi* vormidega (*-ūrus sim, -ūrus essem*). Nii sünnib kaudses küsimuses (vt. § 128, p. 1) ja pärast *nōn dūbito, quīn; nōn est dūbium, quīn* (vt. § 115, p. 4). Kui aga alistav lause on juba ise tuleviku ajavormis, tuleviku tähendusega või tulevikku viitav, nii et kõrvallause tegevuse kuuluvus tulevikku on iseenesestki ilmne, siis tarvitatakse *coniunct. fut. I* asemel *coniunct. praes.* või *imperf.* ja *coniunct. fut. II* asemel *coniunct. perf.* või *plusquamperf.* (olenevalt alistava lause ajavormist). Nii sünnib näit. otstarbe-lauses (vt. § 116), pärast *verba timendi* (vt. § 115, p. 2) ja mujal. Näit. *Pollicentur Galli se omnia factūros, quae Caesar impēret ~ impērāvērīt¹.* (Gallid lubavad teha kõik, mis Caesar käsib.) *Polliciti sunt Galli se omnia factūrōs, quae Caesar impērāret ~ impērāvīssēt¹.*

115. Objektlaused.

Objektlause konstruktsioon oleneb sellest, missugune verb on objektlause põhisojaks (s. o. missugune verb on alistava lause predikaadiks).

1. Kui alistavas lauses on **verbum curandi** (hoolditsemist väljendav verb) või **postulandi** (nõudmist, palumist, manitsust, õhutust väljendav), siis tarvitatakse kõrval-

¹ Konjunktiv on tingitud kaudsest kõnest (vt. § 129). Otseses kõnes oleks: *Faciēmus omnia, quae imperābis ~ imperāvērīs.* (Me teeme kõik, mis käsib.)

lauses sidesõnu *ut obiectivum* (et), *nē obiectivum* (et ei, et mitte) või *nēvõ* (ja et ei). Neis kõrvallauseis esineb *coniunct. praesentis*, kui alistavas lauses on oleviku või tuleviku ajavorm (s. o. *praesens, futurum I* või *futurum II*), ja *coniunct. imperfecti*, kui alistavas lauses on mineviku ajavorm (s. o. *imperfectum, perfectum* või *plusquamperfectum*).

Näit. *Videant consules, ne quid res publica detrimenti capiat.* (Valvaku konsulid, et riik ei saaks mingit kahju.) *Cura, ut valeas.* (Hoolitse selle eest, et sa oleksid terve.) *Orgetorix civitati persuasit, ut de finibus suis sum omnibus copiis exirent.* (Orgetorix veenis kodanikke, et nad läheksid kogu varandusega oma piiridest välja.) *Rogasti, ut domi meae te asservarem.* (Sa palusid, et ma sind oma majas valvaksin.) *Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.* (Tuleb paluda, et oleks terves kehas terve vaim.)

Märkus 1. Kui alistavas lauses on *praesens historicum* (vt. § 108, märk.), võib kõrvallauseis esineda *coniunct. praes.* asemel ka *coniunct. imperf.* (vrd. § 114, märk. 2). Näit. *Dumnorigi Haeduo, ut idem conarētur, persuadet.* (Ta veenab hädulast Dumnorig'i, et see üritaks sedasama.)

Märkus 2. Mõnikord puudub objektlauses sidesõna *ut*. Näit. *Caesar rogat, finem orandi faciat.* (Caesar palub, et ta lõpetaks palumise.)

Märkus 3. Mõnede verbide järel võib tarvitada nii *ut obiect.* kui ka *acc. cum infinitivo*, olenevalt sellest, kas verbil on *verbum curandi et postulandi* või *verbum dicendi et sentiendi* (vt, § 101, p. 1) tähendus. Eestikeelses tõlkes esineb *acc. c. inf.* korral kindel kõneviis, *ut obiect.* korral tingiv kõneviis. Näit. *Persuādeo tibi, ut hoc facias.* (Veenan sind, et sa seda teeksid.) *Persuādeo tibi hoc ita esse.* (Ma veenan sind, et see nõnda on.)

2. Kui alistavas lauses on **verbum timendi** (kartmist väljendav verb): *timeo, ui, —, 2*; *mētuō, ui, —, 3*; *vēreor, vēritus sum, 2* jt. — siis tarvitatakse objektlauses sidesõna *nē* (et) ja *nē nōn ~ üt* (et mitte, et ei). Neis lauseis esineb *coniunct. praesentis* või *imperfecti* (nagu *verba curandi et postulandi* järel).

Näit. *Tīmeo, ne vēniat.* (Kardan, et ta tuleb.)

Tīmēbam, ne vēnīret. (Kartsin, et ta tuleb.)

Tīmeo, ne nōn (ut) vēniat. (Kardan, et ta ei tule.)

Tīmēbam, ne nōn (ut) vēnīret. (Kartsin, et ta ei tule.)

Caesar verebātur, ne eius supplicio Divitiāci ānimum offendēret. (Caesar kartis tema karistamisega haavata Divitiacust.) *Labiēnus vēritus est, ne hostium impētum sustinēre nōn posset.* (Labiēnus kartis, et ta ei suuda vastu panna vaenlaste rünnakule.) *Pericūlum est, ne id faciēre nōn possit.* (On hädaoht, et ta ei saa seda teha.)

M ä r k u s 4. Tuleb eriti tähele panna, et *v. timendī*st sõltuvas kõrvallauseis tõlgitakse *ne* eesti keelde et abil, *ut* aga et ei abil. See näilik vastuoksus on tingitud sellest, et uutes keeltes käsitatakse kõnealuseid lauseid objektlauseina, ladina keeles aga soovlauseina: kui soovitakse, et tegevus e i s ü n n i k s, tarvitatakse *ne* (eesti k.: kardan, et . . .); soovitakse aga, et tegevus s ü n n i k s, tarvitatakse *ne nōn* ehk *ut* (eesti k.: kardan, et ei . . .).

3. Kui alistavas lauses on **verbum impediendi** (takistamist, vastutöötamist väljendav verb): *impēdio*, 4 (takistama); *deterreo, terrui, territum*, 2 (ära hirmutama, eemale hoidma); *obsisto, sīti, sītum*, 3 (vastu seisma, vastu töötama) jt. — siis tarvitatakse kõrvallauseis sidesõnu *quōmīnus* või *nē* (et mitte, et ei). Neis lauseis esineb *coniunct. praesentis* või *imperfecti* (nagu *v. curandi et postulandi* järel).

Näit. *Impēdio, ne vēnias.* (Ma takistan, et sa ei tuleks. ~ Takistan sind tulemast.) *Vis imbrium impedit, quōmīnus agricolae frūges collīgērent.* (Alatised vihmad takistasid põllumeestel vilja koristamist.)

M ä r k u s 5. Kui alistav lause on eitavas kõnes, tarvitatakse kõrvallauseis sidesõna *quīn* (et ei, et mitte). Näit. *Germāni retinēri nōn pōtērant, quīn in hostes tēla conicērent*¹. (Germaanlased ei võinud hoiduda vaenlastele nooli heitmast.)

¹ Loe: konjitserent.

Märkus 6. Verbi *prohibeo, ui, itum, 2* (takistama) järel tarvitatakse harilikult *acc. c. inf.* (vt. § 101, algus). Näit. *Britanni Romānos nāvibus ēgrēdi prohibēbant.* (Britanlased katsusid takistada roomlasi laevadest välja tulemast.)

X 4. Kui alistavas lauses on **eitav kahtlust väljendav verb:** *nōn dūbito* (ma ei kahtle), *nōn est dūbium* (ei ole kahtlust) jt. — siis algab kõrvallause sidesõnaga *quīn* (et). Sääraseis kõrvallauseis tarvitatakse konjunktiiv *c'onsecūtio tempōrum* järgi).

Näit. *Nōn est dūbium, quīn totius Galliae plūrimum Helvētii possint.* (Pole kahtlust, et terves Gallias kõige vägevamad on helveetslased.) *Nēque abest suspīcio, quīn ipse sibi mortem conscivērit.* (Ja ei puudu kahtlus, et ta ise oma elu võttis.)

Märkus 7. Kui *verb dūbito* on jaatavas vormis, siis järgneb kaudne küsimus (vt. § 128, p. 1).

5. Kui alistavas lauses on **verbum dicendi, sentiendi, affectuum** või **voluntātis**, siis tarvitatakse konstruktsiooni *accusativus cum infinitivo* (vt. § 101) või *nominativus cum infinitivo* (vt. § 102).

6. Kui objektlause on küsivat laadi (kaudne küsimus), siis tarvitatakse temas alati konjunktiiv *(vt. § 128, p. 1)*.

116. Otstarbelaused (finaallaused).

Otstarbe- ehk finaallaused algavad sidesõnadega *ūt finale* (et, selleks et), *nē finale* (selleks et mitte, et ei) ja *nēvē* (ja et ei). Neis lauseis tarvitatakse (nagu *ut* ja *ne object.* puhul, vt. § 115) *coniunct. praesentis*, kui alistavas lauses on oleviku või tuleviku ajavorm (s. o. *praesens, futūrum I* või *futūrum II*), ja *coniunct. imperfecti*, kui alistavas

lauses on mineviku ajavorm (s. o. *imperfectum*, *perfectum* või *plusquamperfectum*).

Näit. *Edimus, ut vivamus, nōn vivimus, ut edamus.* (Me sööme, et elada, aga ei ela selleks, et süüa.) *Per eos, ne causam diceret, se eripuit.* (Nende abil pääses ta lahti, et mitte kohtu ees vastust anda.)

Märkus. Kui alistavas lauses on *praesens historicum* (vt. § 108, märk.), võib finaallauses esineda *coniunct. praes.* asemel ka *coniunct. imperf.* (vrd. § 114, märk. 2). Näit. *Helvētīi frumentum omne combūrunt, ut dōmum reditiōnis spē sublātā paratiōres ad omnia pericūla subeunda essent.* (Helveetslased põletavad ära kõik vilja, et, koju tagasitulemise lootuse kaotanud, olla enam valmis vastu minema kõigile hädaohtudele.)

✕ 117. Tagajärelaused (konsekutiivlausused).

Tagajärje- ehk konsekutiivlausused algavad sidesõnadega *ūt cōnsēcūtīvum* (et, nii et, nõnda et), *ūt nōn* (et mitte, nii et ei) ja *quīn* (nii et ei, ilma et ei). Neis lauseis esineb alati konjunktiiv, kuid selle ajavormide tarvitamine on kooskõlas *consecutio temporum* reeglina ainult siis, kui alistavas lauses on oleviku või tuleviku ajavorm (s. o. *praesens*, *futurum I* või *futurum II*); kui aga alistavas lauses on mineviku ajavorm (s. o. *imperfectum*, *perfectum* või *plusquamperfectum*), siis tarvitatakse kõrvallauses *coniunct. praesentis*, kui tagajärg avaldub olevikus, ja *coniunct. imperfecti*, kui tagajärg avaldus minevikus.

Näit. *Siciliam Verres ita vexavit, ut ea restitui in antiquum stātum nōn possit.* (Verres laastas nõnda Sitsiiliat, et teda ei saa tagasi viia endisse seisukorda.) *Atticus ita vixit, ut Atheniēnsibus esset carissimus.* (Atticus elas nõnda, et ta oli ateenlastele väga armas.) *Nōn is es, Catilina, ut te aut mētus a pericūlo aut rātio a furōre revocāvērīt.* (Sina, Catilina, ei ole niisugune, et sind oleks hoidnud tagasi kas

kartus hädaohust või mõistus hullumeelsusest.) *Nunquam accēdo, quin abs te ābeam doctior.* (Iialgi ma ei tule sinu juurde, ilma et ma sinu juurest ei lahkuku targemana.)

118. Võrdluslaused (komparatiivlaused).

Võrdlus- ehk komparatiivlaused algavad sidesõnadega *ūt compārātivum* (nagu), *quām* (kui); asesõnadega *quālis* (missugune), *quantus* (kui suur), *qui* (missugune); määrsõnadega *quōt* (kui palju), *quōtiēns* (kui mitu korda) jt. Kõneviisiks on *indicativus*.

Näit. *Gallia sub septentrionibus, ut ante dictum est, pōsita est.* (Nagu varem öeldud, asetseb Gallia põhja pool.) *Quot hōmīnes, tot sententiae.* (Kui palju inimesi, nii palju arvamusi.) *Hōmīnes quo plūra hābent, eo ampliōra cūpiunt.* (Mida rohkem inimestel on, seda enam nad ihaldavad.) *Ut sementem fēcēris, ita mētes.* (Nagu külvad, nõnda lõikad.)

Märkus 1. Sidesõnadega *quāsi* ja *tamquam* (just nagu just kui) algavais tingimus-võrdluslauseis tarvitatakse konjunktiiv (nagu eesti keeles). Näit. *Cives, quāsi vicissent, inter se gratulabantur.* (Kodanikud õnnitlesid vastastikku, just nagu oleksid nad võitnud.)

Märkus 2. Pärast võrdsust, sarnasust ja erinevust tähendavaid väljendeid tarvitatakse võrdlussidesõna *atque ~ ac* (nagu, kui): *Cum totidem nāvibus, atque erat profectus, rediit.* (Ta naasis niisama paljude laevadega, nagu oli teele asunud.) *Themistocles similem fortunam habuit atque Miltiades.* (Themistoklesel oli samasugune saatus nagu Miltiadesel.) *Vir probus nōn ālīter loquitur ac sentit.* (Aus mees ei räägi teisiti kui mõtleb.)

Märkus 3. *Ut quisque (+superlat.) — ita (+superlat.)* tõlgitakse eesti keelde: *mida (+ komparat.) keegi — seda (+ komparat.)*. Näit. *Eōrum ut quisque est gēnere amplissimus, ita plurimos circum se clientes hābet.* (Mida suursugusem keegi

neist on, seda rohkem kliente on tema ümber.) *Ut quidque est optimum, ita est rarissimum.* (Mida parem miski on, seda haruldasem see on.)

119. Ajalused (temporaallused).⁶⁶

Aja- ehk temporaallused algavad sidesõnadega *cūm* (kui); *dūm*, *quoād* (kuni, seni kui); *antēquām*, *priusquām* (enne kui); *postquām* (pärast seda kui); *ūt*, *ūbi*, *ūt primum*, *ūbi primum*, *cūm primum*, *simūlac*, *simūlatque* (niipea kui).

120. Cūm ajalause te algul.

1. **Cūm hīstōricum** (kui) esineb möödunud, ajalooliste sündmuste käsitlel. Kui kõrvallause tegevus sünnib alistava lause tegevusega ühel ajal (kui = sel ajal kui), siis tarvitatakse *coniunct. imperfecti*; on aga kõrvallause tegevus sündinud enne alistava lause tegevust (kui = pärast seda kui), siis tarvitatakse *coniunct. plusquamperfecti*.

• Näit. *Cum Priāmus regnāret, Troia cēdidit.* (Kui Priamus valitses, langes Trooja). *Cum Troia delēta esset, Graeci dōmum rediērunt.* (Kui Trooja oli hävitatud, pöördusid kreeklased koju tagasi.) *Haec cum plūribus verbis a Caesāre pētēret, Caesar eius dextram prendit.* (Kui ta seda paljude sõnadega Caesarilt palus, võttis Caesar tema paremast käest kinni.) *Caesāri cum id nuntiātum esset, matūrat ab Urbe proficisci.* (Kui sellest Caesarile oli teatatud, ruttab ta Rooma juurest teele.)

Märkus 1. *Cum hīstōricum*'i lauseis allub konjunktiiv ajavormide tarvitamine *consecutio temporum* reeglile. Ainult kahe ajavormi (*coniunct. imperf.* ja *plusquamperf.*) tarvitamine neis lauseis on tingitud sellest, et alistavas lauses esineb alati mineviku ajavorm — jutustatakse ju ajaloolisest sündmusest.

2. **Cūm tempōrāle** (kui, sel ajal kui, siis kui) tarvitatakse aja täpseks määramiseks ja ühendatakse indikatiiviga. Alistavas lauses võib esineda nii oleviku, tuleviku kui ka mineviku ajavorm (*cum histōricum*'i korral ainult mineviku ajavorm!).

Näit. *Tum dēnique interficiēre, cum iam nēmo tam imprōbus, tam perditus, tam tui similis inveniri pōtērit, qui id nōn iāre factum esse fateatur.* (Siis viimaks sind surmatakse, kui enam ei või leiduda kedagi nii autut, nii langedut, nii sinu sarnast, kes tõendaks, et see on tehtud ülekohtuselt.) *Cum Augustus tertium dēcimum consulatum gerēbat, senātus populusque Romānus universus appellāvit eum pātrēm pātriae.* (Sel ajal kui Augustus oli kolmeteistkümnenadat korda konsuliks, nimetasid senat ja kogu rooma rahvas tema isamaa isaks.) *Cum (= eo tempōre cum) Caesar in Galliam vēnit, alterius factiōnis principes ērant Haedui, alterius Sēquāni.* (Kui Caesar tuli Galliasse, olid ühe partei juhid hädulased, teise — seekvanlased.)

Märkus 2. Kui alistavas lauses on mineviku ajavorm, võib ajalauses esineda nii *cum histōricum* kui ka *cum tempōrāle*; sagedam on siiski *cum histōricum*. Viimane väljendab ka sisemist, sisulist sidet pea- ja kõrvallause tegevuse vahel, kuna *cum tempōrāle* puhul on side ainult väline, puht-ajaline (vt. kaht viimast näidet). Ühendite *eo tempōre cum* (sel ajal kui), *eo die cum* (sel päeval, kui), *tum cum* (siis kui) jts. puhul on alati tarvitusel *cum tempōrāle*.

3. **Cūm itērātivum** (iga kord kui) väljendab tegevuse kordumist ja ühendatakse indikatiiviga. Kui kõrvallause tegevus on pealause tegevusega samaaegne, siis tarvitatakse *cum*-lauses sama ajavormi, mida pealauses. Näit. *Scribo tibi, cum possum.* (Iga kord kui mul on võimalusi, ma kirjutan sulle.) *Scribēbam tibi, cum pōtēram.* (Iga kord kui ma võisin, ma kirjutasin sulle.) *Scribam tibi, cum pōtēro.* (Iga kord kui mul võimalused avanevad, ma saan sulle kirjutama.)

Kui aga kõrvallause tegevus sünnib enne pealause tegevust, siis esineb olevikus korduva tegevuse väljendamiseks pealauses *praesens*, kõrvallauses *perfectum*; minevikus kordunud tegevust väljendavad pealauses *imperfectum*, kõrvallauses *plusquamperfectum*; tuleviku puhul tarvitatakse pealauses *futurum I*, kõrvallauses *futurum II*. Näit. *Cum tē vīdi, gaudeo*. (Iga kord kui ma sind näen, ma rõõmustun.) *Cum tē vidēram, gaudēbam*. (Iga kord kui ma sind nägin, ma rõõmustusin.) *Cum tē vidēro, gaudēbo*. (Iga kord kui ma sind tulevikus näen, ma rõõmustun.) *Cum cēcīdit, surgit*. (Iga kord kui ta kukub, ta tõuseb üles.) *Cum cēcīderat, surgēbat*. (Iga kord kui ta kukkus, ta tõusis üles.) *Cum epistulam a te accēpi, delector*. (Iga kord kui ma sult kirja saan, ma rõõmutsen.)

Märkus 3. Samasugune ajavormide tarvitamise kord valitseb ka teistes korduvat tegevust väljendavais lauseis. Näit. *Si qui aut privātus aut pōpulus druidum decrēto nōn stētīt, sacrificiis interdīcunt*. (Kui kas keegi üksikisik või rahvas ei alistu druiidide otsusele, keelavad nad tal ohverdamise.)

4. **Cūm inversum** (kui, kui äkki, kui korraga) väljendab ootamatut, äkilist pööret sündmustikus ja ühendatakse *indic. perf.* (või *praes. historicum*). Kõrvallause asetseb ikka pealause järel.

Näit. *Vix āgmen novissimum extra munitiōnes processērat, cum Galli committēre proelium nōn dūbitant ~ nōn dūbitavērunt*. (Vaevalt oli järelvägi astunud üle kindlustuste piirkonna, kui gallid ei kahelnud alustada lahingut.)

5. **Cūm explicativum** ehk *coincidēns* (sellega et) väljendab pea- ja kõrvallause tegevuse sisulist ühtesattumist, ühtsust, identsust. Pea- ja kõrvallausel on ühine subjekt ja neis tarvitatakse ühesugust indikatiivi ajavormi.

Näit. *De te autem, Catilina, cum quiēscunt, prōbant; cum patiuntur, decernunt; cum tācent, clamant*. (Aga

sinu suhtes, Catilina, sellega et nad on rahulikud, nad kiidavad heaks; sellega et nad lubavad mul kõnelda, nad otsustavad; sellega et nad vaikivad, nad kisendavad.)

M ä r k u s 4. *Cum causāle* kohta vt. § 123, *cum concessivum* kohta vt. § 126.

121. Dūm, dōnēc, quoād, antěquām, priusquām.

Dūm, dōnēc, quoād (kuni, seni kui) ja *antěquām, priusquām* (enne kui) ühendatakse harilikult indikatiiviga.

Näit. *Hōmīnes, dum dōcent, discunt.* (Seni kui inimesed õpetavad, nad õpivad.) *Exspectāvi, dum ille vēnit.* (Ma ootasin, kuni ta tuli.) *Germani nōn prius fūgēre destiterunt, quam ad flāmen Rhēnum pervenērunt.* (Germaanlased ei lakanud enne põgenemast, kui jõudsid Reini jõeni.) *Dōnēc ēris fēlix, multos numerābis amīcos.* (Seni kui oled õnnelik, loed palju sõpru.)

Kui aga sidesõnaga *dum, dōnēc, quoad, antequam* või *priusquam* algav lause väljendab mitte ainult aega, vaid ka eesmärki või tagajärge (*dum, quoad* = et selle aja jooksul, et vahepeal; *antequam, priusquam* = selleks et mitte, nii et ei), siis esineb selles lauses *coniunctivus* nagu *ut fināle* või *consecutivum* puhul (vt. § 116 ja 117); ka eesti keeles tarvitatakse sääraseis. lauseis tingivat kõneviisi (mõnikord ka da-infinitiivi).

Näit. *Caesar, ut spātium intercēdere posset, dum milītes, quos imperāvērat, convenirent, legātis respondit diem se ad deliberandum sumptūrum.* (Et aega võita, kuni sõdurid, keda ta oli käskinud saata, kokku tuleksid, vastas Caesar saadikuile, et ta võtab endale tähtaja järelemõtlemiseks.) *Horātius Cocles impētum hostium sōlus sustinuit, quoad*

cēteri pontem interrumpērent. (Horatius Cocles pidas üksi vastu vaenlaste pealetungile, kuni teised purustaksid silla.) *Caesar, priusquam se hostes ex terrōre recipērent, ad oppidum contendit.* (Caesar ruttas linna juurde, enne kui vaenlased jõuaksid ~ oleksid jõudnud toibuda hirmust.) *Itaque prius, quam quicquam conarētur, Caesar Divitiacum ad se vocāri iubet.* (Seepärast, enne kui midagi ette võtta, käsib Caesar Divitiacuse enese juurde kut-suda.) *Priusquam incipias, consūlito!* (Enne kui alata, küsi nõu!)

122. **Postquam, ūbi, ūt tempōrale, cūm primum, simūlatque.**

Sidesõnadega *postquam* (pärast seda kui) ja *ūt* (*tempōrale*), *ūbi, ūt primum, ūbi primum, cūm primum, simūlac, simūlatque* (niipea kui) algavais lau-seis tarvitatakse harilikult *perf. indicativi*.

Näit. *Ubi de eius adventū Helvētii certiōres facti sunt, legātos ad eum mittunt.* (Niipea kui helveetslased said tema tulekust teada, saadavad nad tema juurde saadikuid.) *Eo postquam Caesar pervēnit, obsides, arma, servos poposcit.* (Pärast seda kui Caesar sinna jõudis, nõudis ta pantvange, relvi ja orje.) *Omnes consulāres, simulatque assedisti, partem istam subselliōrum inanem reliquērunt.* (Niipea kui sa istusid, jätsid kõik endised konsulid selle pinkide osa tühjaks.) *Cum primum pōtui, dōmum contendī.* (Niipea kui ma võisin, ruttasin koju.)

M ä r k u s. Sidesõnad *ubi, ūt, simūlac* tähenduses „iga kord kui“ ühendatakse indikatiivi ajavormidega nagu *cum iterativum* (vt. § 120, p. 3).

123. Põhjuslaused (kausaallased).

Põhjus- ehk kausaallauseste algul seisvad sidesõnad *cūm* (*causāle*), *quōd* (*causāle*), *proptērea quod*, *quia* ja *quōniām* tõlgitakse eesti keelde: „et“, „sest et“, „sellepärast et“. Sidesõnaga *cum causāle* algavais lauseis tarvitatakse alati konjunktiivi. *Quod causāle* ja teiste sidesõnadega algavais lauseis tarvitatakse harilikult indikaatiivi; ainult sel juhul, kui põhjust esitatakse mitte autori, vaid mõne teise isiku (harilikult alistava lause subjekti) arvamuseks, tarvitatakse ka neis lauseis konjunktiivi (*coniunctivus obliquus*, vt. § 130).

Näit. *Haedui, cum se suaque ab Helvētiis defendere nōn possent, legātos ad Caesārem mittunt rogātum auxiliūm.* (Et hädulased ei võinud ennast ega oma varandust helveetslaste eest kaitsta, saadavad nad saadikud Caesarile juurde abi paluma.) *Dumnōrix Helvētiis ērat amicus, quod ex ea civitate Orgetorigis filiam in matrimōnium dūxerat.* (Dumnorix oli helveetslaste vastu sõbralik, sest et ta oli sellest riigist nainud Orgetorigi tütre.) *Galli Caesāri grātias legērunt, quod eos māgno pericūlo liberāverat.* (Gallid tänasid Caesarit, sest et ta oli neid vabastanud suurest hädaohust.) *Galli Caesāri grātias egērunt, quod se māgno pericūlo liberāvisset.* (Gallid tänasid Caesarit, sest et ta olevat neid vabastanud suurest hädaohust.) *Caesar grāviter Haeduos accūsāt, quod ab iis nōn sublevētur.* (Caesar süüdistab raskesti hädulasi, et teda nende poolt ei aidatavat.) *Gallōrum omnium fortissīmi sunt Belgae, proptērea quod a provinciā longissime absunt.* (Kõigest gallidest vahvaimad on belglased, sest nad asuvad kõige kaugemal provintsis.) *Perfācile factū esse illis prōbat conāta perficere, proptērea quod ipse suae civitatis impērium obtentūrus esset.* (Ta tõendab neile, et olevat väga kerge ettevõtet teostada, sellepärast et ta ise kavatsesvat oma riigi valitsuse oma kätte võtta.)

Märkus 1. Kõneviisi tarvitamine põhjuslauseis (peale *cum causāle*) sarnaneb eesti keelega, ja nimelt vastab ladina indikatiivile ka eesti keeles kindel kõneviis, ladina konjunktiivile aga kaudne kõneviis (vt. eelmisi näiteid).

Märkus 2. *Quod causāle*'st tuleb lahus hoida *quod explicatīvum* („et“, „see et“, „see asjaolu et“), mida tarvitatakse mingit pealause liiget selgitavais kõrvallauseis. *Quod explicatīvum* ühendatakse indikatiiviga. Näit. *Illa n̄imis antiq̄ua praētereō, quod C. Servilius Ahāla Sp. Maelium mānu suā occ̄idit.* (Ma vaikin noist liiga ammu aegsetest sündmustest, et C. Servilius Ahala surmas oma käega Spurius Maeliuse.) *Hōm̄ines hōc pl̄urimum a bestiis diff̄erunt, quod ratiōnem h̄abent.* (Inimesed erinevad loomadest kõige enam selle poolest, et neil on mõistus.)

Pealausele eelneva kõrvallause algul tähendab *quod* sageli: „mis puutub sellesse, et“ (ühendatakse indikatiiviga). Näit. *Quod me vāl̄ere p̄ttas, fall̄eris.* (Mis puutub sellesse, et sa pead mind terveks, siis sa eksid.)

124. Tingimuslused (konditsionaallused).

Tingimus- ehk konditsionaallused algavad sidesõnadega: *sī* (kui), *n̄isī* (kui ei, kui mitte), *sīn* (kui aga). Lausepõimis asetseb tingimuslause harilikult esikohal (*protāsis*), pealause — järel dust sisaldav — aga teisel kohal (*apodōsis*). Tingimuslused on kolme liiki:

1. **Cāsus indēfīnītus** ehk *realis* (umbmäärane juhtum). Tegevust esitatakse lihtsalt järel dustena antud tingimusest, kusjuures kõneleja ei avalda mingit arvamust selle kohta, kas tegevus tõeliselt toimub või võiks toimuda. Säärases tingimusluses tarvitatakse indikatiivi (nagu eesti keeleski).

Näit. *Si hoc dīcis, erras.* (Kui sa seda ütled, siis eksid.)
Si hoc dixisti, erravisti. (Kui sa seda ütlesid, siis eksisid.)
Si hoc dices, errabis. (Kui sa seda tulevikus ütled, siis eksid.)
Si vis pācem, pāra bellum. (Kui tahad rahu, valmistu sõja vastu.)

2. **Cāsus pōtentiālis** (võimalik, kujuteldav juhtum). Tegevust esitatakse võimalikuna, tõenäolisena, kujuteldavana. Nii kõrval- kui ka pealauses tarvitatakse *coniunct. praesentis*, harvemini ka *coniunct. perfecti* (eesti keelde tõlgitakse tingiva kõneviisi abil).

Näit. *Si hoc dicas, erres.* (Kui sa seda ütlesid, siis eksisid. S. t.: sa võiksid seda öelda ja ka eksida.)

3. **Cāsus irreālis** (võimatu, mittetõeline juhtum). Tegevust esitatakse võimatuna, tegelikku- sele mittevastavana. Nii kõrval- kui ka pealauses tarvitatakse *coniunct. imperfecti*, kui kõneldakse oleviku sündmusest, ja *coniunct. plusquamperfecti*, kui kõneldakse mineviku sündmusest (eesti keelde tõlgitakse tingiva kõneviisiga).

Näit. *Si hoc dicēres, errāres.* (Kui sa seda ütlesid, siis sa eksisid. S. t.: tõeliselt sa seda ei ütle ega eksi ka mitte.) *Si hoc dixisses, erravisses.* (Kui sa oleksid seda öelnud, siis sa oleksid eksinud. S. t.: tõeliselt aga sa seda ei öelnud ega eksinud.) *Si ālas habērem, volārem.* (Kui mul oleksid tiivad, siis ma lendaksin.) *Si te parentes timērent atque odissent tui, ab eōrum oculis āliquo concēdēres.* (Kui su vanemad kardaksid ja vihkaksid sind, sa läheksid kuhugi ära nende silmist.) *At si hoc idem P. Sestiō, si M. Marcello dixissem, iam mihi senātus vim et mǎnās intulisset.* (Aga kui ma oleksin sedasama öelnud Publius Sestiusele või Marcus Marcellusele, siis senat oleks tarvitanud minu vastu vägivalda.)

Märkus. Tingimuslausete kõneviiside ja ajavormide tarvitamist sõltumuses mingist *v. dicendi* või *sentiendi* selgitab järgmine näides- tik:

1. *Cāsus indefinitus.*

<i>Si hoc dīcis, erras.</i>	{	<i>Pūto, si hoc dīcas, te errāre.</i>
		<i>Putābam, si hoc dīcēres, te errāre.</i>
<i>Si hoc dixisti, erravisti.</i>	{	<i>Pūto, si hoc dixēris, te erravisse.</i>
		<i>Putābam, si hoc dixisses, te erravisse.</i>
<i>Si hoc dīces, errābis.</i>	{	<i>Pūto, si hoc dīcas, te erratūrum esse.</i>
		<i>Putābam, si hoc dīcēres, te erratūrum esse.</i>
<i>Si hoc dixēris, errābis.</i>	{	<i>Pūto, si hoc dixēris, te erratūrum, esse.</i>
		<i>Putābam, si hoc dixisses, te erratūrum esse.</i>

2. *Cāsus potentiālis.*

<i>Si hoc dīcas, erres.</i>	{	<i>Pūto, si hoc dīcas, te errāre.</i>
		<i>Putābam, si hoc dīcēres, te erratūrum esse.</i>

3. *Cāsus irreālis.*

<i>Si hoc dīcēres, errāres.</i>	{	<i>Pūto, si hoc dīcēres, te erratūrum fuisse.</i>
		<i>Putābam, si hoc dīcēres, te erratūrum fuisse.</i>
<i>Si hoc dixisses, erravisses.</i>	{	<i>Pūto, si hoc dixisses, te erratūrum fuisse.</i>
		<i>Putābam, si hoc dixisses, te erratūrum fuisse.</i>

125. **Tingimus-soovlaused.**

Tingimus-soovlause algab sidesõnaga *dūm, mōdo, dūm-mōdo* (kui aga, kui aga ainult). Sääraseis lauseis tarvita-takse konjunktiivivi.

Näit. *Odērint, dum mētuant.* (Vihaku nad, kui nad ainult kardaksid.) *Magno me mētū liberābis, dum mōdo inter mē atque tē mūrus intersit.* (Sa vabastad mind suurest hirmust, kui ainult minu ja sinu vahel oleks müür.)

Märkus. Tingimus-võrdluslausetete kohta vt. § 118, märk. 1.

126. Mõõndlaused (kontsessiivlaused).

Mõõnd- ehk kontsessiivlaused algavad järgmiste sidesõnadega: a) indikatiiviga ühendatavad: *quamquam* (ehk küll, kuigi, ehkki); b) konjunktiiviga ühendatavad (*consecatio temporum* järgi): *cum concessivum, ut concessivum, quamvis* (olguigi et, kuigi, ehk küll); c) indikatiivi ja konjunktiiviga ühendatavad (nagu *sī*, vt. § 124): *etsi, tametsi, etiamsi* (kuigi, isegi kui). Pealauses vastab neile sidesõnule harilikult *tamen* (siiski).

Näit. *Superiōra illa, quamquam ferenda nōn fuērunt, tamen, ut pōtui, tūli.* (Neid ülalmainitud asjaolusid, kuigi neid ei tulnud kannatada, ma siiski kannatasin, nagu võisin.) *Ūt dēsint virēs, tamen est laudānda volūntas.* (Ehk küll puuduvad jõud, siiski tuleb kiita tahet.) *Sed nec coniūgis artes nec gēnus ambōrum sic placuēre illi, quamvis ea cuncta placērent, ut sua progēnies.* (Kuid ei abikaasa kunstivõimed ega mõlemate päritolu — ehk küll ka kõik see meeldis — ei meeldinud talle nõnda nagu ta järeltulijad.) *Quāvis sint sūb āquā, sūb āquā maledicēre tēptant.* (Kuigi nad on vee all, ka vee all nad püüavad sõimata.) *Etsi ~ tametsi me offendisti, tibi ignōsco.* (Kuigi sa mind solvasid, andestan sulle.)

Märkus. Mõnikord seisab *quamquam* pealause algul, piirates või parandades eelnevat väidet (*quamquam correctivum*: kuid, muide). Näit. *Quamquam quid lōquor?* (Kuid milleks ma räägin?)

127. Atribuutlaused.

Atribuutlaused algavad enamasti siduvate asesõnadega (*qui, quae, quod*), mõnikord ka määrsõnadega, nagu *ūbi* (kus), *quō* (kuhu) jt. Atribuutlausete kõneviisiks on harilikult indikatiiv.

Näit. *Caesar pontem, qui erat ad Genavam, iubet rescindi.* (Caesar käsib purustada silla, mis oli Genfi linna juures.) *Post eius mortem Helvetii id, quod constituerant, facere conantur.* (Pärast tema surma helveetslased katsuvad teha seda, mis nad olid otsustanud.) *Caesar tres legiones, quae circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit.* (Caesar viib talvekorterist välja kolm leegioni, mis Aquileia ümbruses talvitasid.) *Relinquebatur una per Sequanos via, quam Sequanis invititis ire non poterant.* (Jäi üle üks tee läbi seekvanlaste maa, mida mööda nad vastu seekvanlaste tahtmist ei võinud minna.)

Sageli on kõrvallause atribuutlauseks ainult väliselt kujult (algab asesõnaga *qui, quae, quod*), sisult aga asendab ta mõnd teist kõrvallausest; et aga viimases tarvitatakse konjunktiiv, siis esineb ka säärases atribuutlause konjunktiiv (ajavormid asendatava kõrvallause konjunktiivitarvitamise juhiste kohaselt). Atribuutlauseis tarvitatakse konjunktiiv järgmisil juhtumel:

1. Atribuutlause väljendab **otstarvet, eesmärki**: *qui = ut* (*finale*, vt. § 116) *ego, ut tu, ut is* (selleks et mina, sina, tema); *cui = ut mihi, ut tibi, ut ei*; *quo = ut eo* (et seda) jt.

Näit. *Helvetii diem dicunt, qua (= ut ea) die omnes conveniant.* (Helveetslased määravad kindlaks tähtpäeva, millal kõik kokku tuleksid.) *Missi sunt legati, qui (= ut ii) pacem peterent.* (Saadeti saadikud, kes rahu paluksid.) *Legem brevem esse oportet, quo (= ut eo) facilius teneatur.* (Seadus peab olema lühike, et teda seda kergemini täidetaks.) *Caesar exploratores praemitit, qui (= ut ii) locum idoneum castris deligant.* (Caesar saadab ette luurajaid, kes valiks id laagrile sobiva koha.)

Märkus 1. Nagu esitatud näidete tõlkest nähtub, tarvitatakse sääraseis kõrvallauseis ka eesti keeles tingivat kõneviisi (samal põhjusel).

2. Atribuutlause väljendab **tagajärge**: *qui = ut (consecutivum, vt. § 117) ego, ut tu, ut is* (nii et mina, sina, tema); *cuius = ut eius* jne.

Näit. *Nihil ägis, nihil moliris, nihil cögitas, quod (= ut id) nön ego nön mödo audiam, sed etiam, videam planëque sentiam.* (Mitte midagi sa ei tee, midagi ei sepitse, midagi ei mötle, mida mina mitte ainult ei kuuleks, vaid ka ei näeks ning lausa ei tunneks.) *Sed quam longe videtur a carcère atque a vincülis abesse debere, qui (= ut is) se ipse iam dignum custodiä iudicärit.* (Aga kui kaugel peab nähtavasti vangikojast ja -raudadest olema see, kes juba ise on pidanud ennast järelevalve vääriliseks.) *Nön is sum, qui (= ut ego) mortis pericülo terreär.* (Ma ei ole niisugune inimene, et hirmuksin surmaohust.) *Nön is es, qui (= ut tu) mortis pericülo terreäris.*

Märkus 2. Ladina keeles esineb konjunktiiv atribuutlauseis võrdlemisi sagedasti. Mõne atribuutlause konsekutiivne varjund on vaeu tajutav. Nii tarvitatakse alati konjunktiiv väljendeis nagu: *sunt, qui* (on inimesi, kes); *inveniuntur, qui* (leidub neid, kes); *nëmo est, qui* (pole kedagi, kes); *quid est, quod* (mis on niisugust, et; mis?) jt.

Näit. *Quid est, Catilina, quod te iam in häc urbe delectäre possit, in quä nëmo est extra istam coniuratiönem perditörum hömünüm, qui te nön mëtua t, nëmo, qui nön ödër it?* (Mis on, Catilina, mis sind veel võiks rõõmustada selles linnas, milles ei ole väljaspool seda kõlvatute inimeste vandeseltsi mitte kedagi, kes sind ei kardaks, mitte kedagi, kes sind ei vihkaks?) *Nön dësunt, qui dübütent.* (Ei puudu inimesi, kes kahtlevad.)

Märkus 3. Tagajärge väljendavais atribuutlauseis võib *qui nön, quae nön, quod nön* (kes ei, mis ei) asemel esineda *quün* (vrd. § 117).

Näit. *Nëmo erat militum, quün (= qui nön = ut is nön) vulnerarëtur.* (Ei olnud kedagi sõdureist, kes poleks olnud haavatud.) *Quis est, quün dübütet?* (Kes on, kes ei kahtleks?)

3. Atribuutlause väljendab **põhjust**: *qui = cum (causale, vt. § 123) ego, cum tu, cum is* (sest et mina, sina, tema) jt.

Näit. *Alexander: O fortunāte, inquit, adulēscēns, qui (= cum tu) tuae virtūtis Homērum praecōnem in vērēris*¹ (Aleksander ütles: „Oh õnnelik noormees, kes sa oled leidnud Homeroses oma vaprust kuulutaja.“)

128. Küsilauseid.

1. Küsimus võib olla otsene (*quaestio rēcta*) või kaudne (*quaestio obliqua*). Otsene küsimus on väljendatud pealuses, kaudne küsimus kõrvallauses. Kuna eesti keeles pole otsesel ja kaudsel küsimusel mingit olulist vahet, erinevad nad seevastu ladina keeles tunduvalt, ja nimelt: kaudses küsimuses tarvitatakse alati konjunktiivivi (*consecutio tempōrum* järgi).

Näit. Otsene küsimus: *Quid fācis?* (Mis sa teed?) Kaudne küsimus: *Dic mihi, quid fācias.* (Ütle mulle, mis sa teed.) Ots. küs.: *Quis vērēnit?* (Kes tuli?) Kaudne küs.: *Quaero ex te, quis vērērit.* (Küsin sult, kes tuli.) Ots. küs.: *In ūtram partem fluit Arar?* (Kummale poole voolab Arar?) Kaudsed küs.: *Ocūlis iudicāri nōn pōtest, in ūtram partem fluat Arar.* (Silmadega ei või otsustada, kummale poole voolab Arar.) *Caesar commonefācit, quae ipso praesente in concilio Gallōrum de Dumnorige sint dicta, et ostendit, quae separatim quisque de eo apud se dixērit.* (Caesar tuletab meelde, mis oli tema juuresolekul gallide koosolekul öeldud Dumnorixi kohta, ja seletab, mis eraldi tema juures igaüks Dumnorixi kohta ütles.) *Quid vesper vēhat, incertum est.* (Mis õhtu toob, on teadmata.) *Quid sit futūrum crās, fūge quaerere!* (Mis tuleb homme, seda väldi küsimast!)

2. Küsilauseid algavad: 1) küsivate asesõnadega: *quis?* (kes?) *quid?* (mis?) *qui?* *quae?* *quod?* (missugune? milline?) *ūter?* (kumb?) *quālis?* (missugune?) *quantus?* (kui suur?)

¹ Aleksander Suure sõnad Achillese haul.

2) küsivate määrsõnadega: *ūbi?* (kus?) *quō?* (kuhu?) *unde?* (kust?) *quando?* (millal? kunas?) *quōmodo?* (kuidas? mil kombel?) *cūr?* (mispärast? miks?) jt.; 3) küsivate sidesõnadega *nūm?* (kas tõesti? kas siis? ega ometi?) *nōnne?* (kas tõesti mitte? kas siis ei? eks?) ja küsiva liitega *-ne* (kas?)

Liidet *-ne* tarvitatakse siis, kui küsija ei anna mingit vihjet, kasta ootab jaatavat või eitavat vastust. Liide *-ne* liitub sõnale, millel asetseb lauserõhk. Näit. *Veniēsne crās?* (Kas sa tuled homme?) — Vastus: *Vēniam* (jah) või *nōn vēniam* (ei).

Nūm tarvitatakse siis, kui oodatakse eitavat vastust. Näit. *Nūm vēnies?* (Kas sa tõesti tuled? Ega sa ometi tule?) — Oodatav vastus: *Nōn vēniam* (ei).

Nōnne tarvitatakse siis, kui oodatakse jaatavat vastust. Näit. *Nōnne vēnies?* (Kas sa tõesti ei tule? Sa ju tuled?) — Oodatav vastus: *Vēniam* (jah).

Kaksikküsimuses algab esimene pool sõnaga *ūtrum* või liitega *-ne* (võib ka täiesti puududa), teine pool — sõnaga *ān*. Näit. *Utrum hoc vērum est an falsum?* = *Vērumne hoc est an falsum?* = *Hoc vērum est ān falsum?* (Kas see on tõsi või vale?)

M ä r k u s 1. Imestust väljendavais küsimusis võib küsiv sõna puududa. Näit. *Patēre tua consilia nōn sentis?* (Kas sa ei märka, et sinu plaanid on avalikult teada?)

M ä r k u s 2. Pärast verbe, mis tähendavad ootamist, katsetamist või püüdmist, tarvitatakse kaudse küsimuse algul sidesõna *sī* (kas). Näit. *Helvētii, si perrumpēre possent, conāti sunt.* (Helveetslased katsusid, kas nad saavad läbi murda.)

M ä r k u s 3. Kõhkleva küsimuse (*coniunctivus dubitativus*) kohta vt. § 113, p. 2.

129. Kaudne kõne (*ōrātio obliqua*).

Kui kellegi mõtted või väljendid on edasi antud sõna-sõnalt sel kujul, nagu nad olid avaldatud, siis nimetatakse säärast

väljendusviisi otseseks kõneks (*ōrātio rēcta*). Kui aga laused väljendavad kellegi mõtteid või ütlushi kolmanda isiku jutustusena, sõltudes mingist *verbum dicendi* või *sentienti* (vt. § 101, p. 1), siis nimetatakse seesugust väljendusviisi kaudseks kõneks (*ōrātio obliqua*).

Ladina autorid esitavad sageli pikki kõnesid kaudse kõne näol; eesti keelde on neid soovitatav tõlkida otsese kõnena. Eesti keeles erineb kaudne kõne otsesest peamiselt asesõnade poolest, kuna ajavormid ja kõneviisid on kaudses kõnes üldiselt samad, mis otseseski; ainult kindla kõneviisi asemel tarvitatakse vahel kaudset kõneviisi. Ladina keeles aga erineb kaudne kõne otsesest õige tunduvalt, ja nimelt:

1. Kõneviisid.

Jutustavais pealauseis esineb *accusativus cum infinitivo*, soov- ja käsklauseis — *coniunctivus* (eituseks *nē*), 1. või 3. isiku poole pööratud küsivais pealauseis — *acc. c. inf.*, 2. isiku poole pööratud küsivais pealauseis — *coniunctivus*, kõrvallauseis — *coniunctivus* (ainult *acc. c. inf.* jääb muutmata).

M ä r k u s 1. Kaudse kõne kõrvallauseis, mis sisaldab autori enda seletust või märkust, tarvitatakse indikatiivi. Näit. *Exploratōres Caesāri refērunt apud Suēbos esse silvam infinitā magnitudīne, quae appellātur Bacēnis*. (Luurajad teatavad Caesarile, et sveebide juures on lõpmata suur mets, mida nimetatakse Bacenis'eks)

2. Ajavormid.

Konjunktiivivi ajavorme tarvitatakse *consecutio temporum* järgi, olenevalt kaudset kõnet sissejuhatava verbi (*verbum rēgēns*) vormist.

M ä r k u s 2. Kui *verbum rēgēns* on oleviku vormis (*praesens historicum*), siis võib kaudses kõnes esineda nii *coniunct. praes.* ja *perf.* kui ka *coniunct. imperf.* ja *plusquamperf.* Ka sel korral, kui *verbum rēgēns* on mineviku ajavormis, võib kaudses kõnes esineda *coniunct. imperf.* ja *plusquamperf.* asemel *coniunct. praes* ja *perf.*

Mõnikord tarvitatakse *coniunct. praes.* ja *perf.* kui ka *coniunct. imperf.* ja *plusquamperf.* isegi kõrvuti, samas kaudses kõnes (näit. Caesar, De bello Gallico I, 44).

3. Asesõnad.

3. isiku asesõna, mis vastab otsese kõne 1. isikule (*ēgo, nōs, meus, noster*), väljendatakse *sui, sibi, se, suus* abil (nominatiivis ja vastuseade korral *ipse*); otsese kõne 2. isiku asesõna (*tū, vōs*) vasteks on *ille* või *is*.

Oratio recta.

Divico ita cum Caesare *ēgit*: Si pācem pōpulus Romānus cum Helvētiis fāciet, in eam partem ibunt atque ibi ērunt Helvētii, ūbi eos tu constituēris; sin bello persēqui perseverābis, reminiscēre et vētēris incommōdi pōpūli Romāni et pristinae virtūtis Helvetiōrum. Quod improvīso ūnum pāgum adortus es, ne ob eam rem aut tuae magnōpēre virtūti tribuēris aut nōs despexēris. Nōs ita a pātribus maioribusque nostris didicimus, ut māgis virtūte conten-

Oratio obliqua.

Divico ita cum Caesare *ēgit*: Si pācem pōpulus Romānus cum Helvētiis fācēret, in eam partem itūros atque ibi futūros Helvētios, ūbi eos Caesar constituisset; sin bello persēqui perseverāret, reminiscerētur et vētēris incommōdi pōpūli Romāni et pristinae virtūtis Helvetiōrum. Quod improvīso ūnum pāgum adortus esset, ne ob eam rem aut suae magnōpēre virtūti tribuēret aut ipsos despiceret. Se ita a pātribus maioribusque suis didicisse, ut māgis virtūte conten-

Divico ita cum Caesare *āgit*: . . . . .
 . . . fāciat . . . . .
 . . . . . itūros
 . . . . . futūros
 . . . . .
 . . . . . constituērit . . . . .
 . . . . . persevēret, reminiscātur . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . . adortus sit, ne . . . . .
 . . . . . tri-
 . . . . . buat . . . . .
 . . . . . despiciat . . . . .
 . . . . .
 . . . . . didicisse . . . . .
 . . . . . contendant

dāmus, quam dōlō	dērent, quam dōlo	.....
aut insīdiis nitāmur.	aut insīdiis niteren-	nitantur. . . .
Quāre nōli com-	tur. Quāre ne com-	..ne commit-
mittēre, ut is lōcus,	mittēret, ut is lōcus,	tat . . . . .
ūbi constitīmus,	ūbi constitissent,	..constitērint
ex calamitāte pōpūli	ex calamitāte pōpūli	.....
Romāni et interne-	Romāni et interneciōne	.....
ciōne exercītūs nōmen	exercītūs nōmen cā-	.....
cāpiat aut memō-	pēret aut memō-	cāpiat. . . . .
riam prōdat.	riam prōdēret.	.. . . prōdat.

(Divico kõneles Caesariga nõnda: „Kui rooma rahvas teeb helveetslastega rahu, siis lähevad helveetslased sinna kohta ja jäävad elama sinna, kuhu sina neid määrad; kui sa aga jätkad kangekaelselt nende jälitamist sõjaga, siis tuleta meelde niihästi rooma rahva endist kaotust kui ka helveetslaste endist vaprust. Mis puutub sellesse, et sa ootamatult ründasid üht suguharu, siis ära omista seepärast suurt tähtsust oma vahvusele ja ära halvusta meid. Me oleme oma isadelt ning esivanematelt õppinud võitlema rohkem vaprusega kui toetuma kavalusele või salasepitsusele. Seepärast ära vii asja niikaugemale, et see koht, kus me seisame, saaks nime või hoiaks alal mälestust rooma rahva kaotusest ja sõjaväe hävitamisest.“)

130. Coniunctivus obliquus.

Konjunktiivi (*coniunctivus obliquus*) tarvitatakse igas kõrvallauses, mille mõte on esitatud mitte autori arvamusena, vaid pealause subjektiks oleva isiku mõttena, arvamusena, seisukohana. Eesti keeles tarvitatakse sääraseis lauseis kaudset kõneviisi.

M ä r k u s. Konjunktiivi ajavormid esinevad *consecutio temporum* alusel.

Näit. *Eo postquam Caesār pervēnit, obsides, arma, servos, qui ad eos perfugissent, poposcit.* (Pärast seda kui Caesar sinna jõudis, nõudis ta pantvange, relvi ja orje, kes olevat nende juurde üle joosnud.) *Intērim cotidie Caesar Haeduos frumentum, quod essent pūblice polliciti, flagitare.* (Vahepeal nõudis Caesar iga päev hädulastelt vilja, mida nad olevat ametlikult lubanud.) *Galli Caesāri grātias egērunt, quod se māgno pericūlo liberasset.* (Gallid tänasid Caesarit, sest et ta olevat neid vabastanud suurest hädaohust.) *Orgētōrix perfācile factu esse illis prōbat conāta perficere, propterea quod ipse suae civitatis impērium obtentūrus esset.* (Orgetorix tõendab neile, et olevat väga kerge ettevõtet teostada, sest ta ise kavatsesvat oma riigi valitsuse oma kätte võtta.) *Noctā ambulābat Themistōcles, quod somnum cāpēre nōn posset.* (Themistokles jalutas öösel, sest et ta ei olevat saanud magama jääda.)

Sõnade tuletamisest.

A. Tuletamine sufiksite abil.

131. I. Substantiivide tuletamine.

Substantiivid tuletuvad: 1) verbidest (*substantiva verbalia*),
2) käändsõnust ehk noomeneist (*substantiva nōminālia*).

1. Substantīva verbālia.

a) **-õr** (-ōris) tähendab isikut, tegijat, liitub supiinumi tüvele: *victor* (võitja), *scriptor* (kirjanik), *liberātor* (vabastaja), *arātor* (kündja), *defēnsor* (kaitsja).

M ä r k u s 1. Naissoost isikuid tähendab sufiks **-(t)rix** (-trīcis): *victrix*, *defēnstrix*, *inventrix* (naisleidur), *adiūtrix* (naisabiline), *nūtrix* (amm).

b) **-io** (-iōnis) ja **-ūs** (-ūs) tähendavad tegevust ja tegu, liituvad enamasti supiinumi tüvele: *actio* (tegevus), *defēnsio* (kaitsmine), *obsessio* (piiramine), *aratio* (kündmine), *oblivio* (unustamine, unustus); *mōtus* (liikumine), *cantus* (laulmine), *adventus* (saabumine, tulek), *cursus* (jooksmine, jooks), *visus* (nägemine).

c) **-mentum** (-mentī), **-mēn** (-mēnis), **-cūlum** (-cūli), **-ūlum** (-ūli), **-trum** (-tri) tähendavad tegevuse vahendit: *ornamentum* (ilustis, kaunistus), *vestimentum* (riietus), *alimentum* (toit), *monumentum* (mälestusmärk, mälestis); *certāmen* (võitlus), *sēmen* (seeme); *gubernācūlum* (tüür, rool), *vehicūlum* (veok), *pōcūlum* (peecker), *iācūlum* (viskoda), *vincūlum* (side, köidik); *arātrum* (ader).

2. Substantīva nominālia.

a) **-tās** (*-tātis*), **-tūdo** (*-tūdinis*), **-ia** (*-iae*), **-ītia** (*-ītiae*) tähendavad omadust või seisukorda: *libertās* (vabadus), *paupertās* (vaesus), *celēritās* (kiirus), *crudēlītās* (julmus), *bōnītās* (headus); *fortitūdo* (vahvus, vaprus), *similitūdo* (sarnasus), *magnitūdo* (suurus), *altitūdo* (kõrgus), *multitūdo* (rohkus, hulk); *sapientia* (tarkus), *prudēntia* (arukus), *audācia* (julgus), *invidia* (kadedus), *concordia* (üksmeel); *amicitia* (sõprus), *iustitia* (õiglus), *avaritia* (ahnus), *pigrītia* (laiskus), *tristitia* (kurbus).

b) **-lus**, **-la**, **-lum** tähendavad vähendust (*subst. deminutiva*): *hortūlus* (aiake), *nidūlus* (pesake), *flōscūlus* (lilleke), *filiōlus* (pojake), *libellus* (raamatuke); *virgūla* (oksake, vitsake, kepik), *amicūla* (sõbrannake), *filiōla* (tütreste), *tabella* (tahvlike), *capella* (kitseke); *oppidūlum* (linnake), *opuscūlum* (tööke, väike teos), *ōscūlum* (suuke, suudlus), *castellum* (väike kindlus).

Märkus 2. Nagu esitatud näiteist selgub, on deminutiivsed tuletised alati sama sugu, mis nende tüvisõnad.

c) **-ā** tähendab naisisikut või -olendit, tuletatakse **-us** või **-er** lõpuga substantiividest: *filia* (tütar), *dea* (jumalanna), *magistra* (naisõpetaja), *discipūla* (naisõpilane), *ministra* (nais-teener, ümmardaja).

132. II. Adjektiivide tuletamine.

Adjektiivid tuletuvad: 1) verbidest (*adiectiva verbalia*), 2) substantiividest (*adiectiva nōminalia*).

1. Adiectiva verbālia.

a) **-āx** (*-ācis*) ja **-ūlus** tähendavad kalduvust mingiks tegevuseks (enamasti paheliseks): *lōquāx* (lobisev), *fallāx* (petlik), *rāpāx* (röövihimuline), *audāx* (julge, jultunud), *mendāx* (valelik); *credūlus* (kergusklik), *bibūlus* (joomishimuline, joodik).

b) **-ilis** ja **-bilis** tähendavad võimalust, võimet (passiivses mõttes): *fācilis* (kerge, hõlpus), *ūtilis* (kasulik), *frāgilis* (habras, kergesti murdub); *amābilis* (armastusväärne), *credibilis* (usutav), *mōbilis* (liikuv).

2. Adiectīva nominālia.

a) **-ēus** tähendab ainet: *aureus* (kuldne), *argenteus* (hõbedane), *ferreus* (raudne), *ligneus* (puust), *marmōreus* (marmorist, marmorne).

b) **-ōsus** ja **-lentus** tähendavad rohkust, küllust: *periculōsus* (hädaohtlik), *umbrōsus* (varjurikas), *seditiōsus* (mässuline, mässumeelne), *perniciōsus* (hukatuslik), *laboriōsus* (töökas); *opulentus* (rikas, varakas), *fraudentus* (salakaval, petlik), *vinolentus* ja *vinōsus* (joobnud, „täis“).

c) **-nus**, **-ānus**, **-īnus** tähendavad päritolu, kuuluvust: *pater-nus* (isalik, isa oma, isa-), *maternus* (emalik, ema oma, ema-); *montānus* (mägine, mäe-), *urbānus* (linlik, linna-), *meridiānus* (keskpäevane, lõuna-), *humānus* (inimlik); *marinus* (mereline, mere-), *equinus* (hobuse-), *caninus* (koera-), *ferinus* (metslooma-), *divinus* (jumalik).

b) **-icus**, **-ius**, **-ēnsis** tähendavad kuuluvust: *rāsticus* (maa-), *bellicus* (sõjaline, sõja-); *pātrius* (isa-, isamaaline), *rēgius* (kuninglik), *oratōrius* (kõnemeelik, kõnemehe-); *circēnsis* (tsirkuse-), *Carthaginiēnsis*.

133. III. Verbide tuletamine.

1. *Verba incōhātīva* tähendavad tegevuse või seisundi algust. Kõik nad kuuluvad 3. konjugatsioonile (enamasti ilma supiinumita) ja nende sufiksiks on **-sc-**, mis liitub praesens tüvele: *conticēscō*, *ticui*, —, 3 (vait jääma); *obstupēscō*, *pui*, —, 3 (häämasuma, imestuma); *obdormiscō*, *miui*, (*mitum*), 3 (magama jääma, uinuma); *reviviscō*, *revixi*, —, 3 (ellu ärkama, elustuma); *erūbēscō*, *erūbui*, —, 3 (punastuma).

Märkus. Mõned *v. inchoatīva* tuletuvad noomeni tüvest: *matūrēscō, matūrui*, —, 3 (küpsiks saada, küpsema); *percrēbrēscō, crēbrui*, —, 3 (sagenema, levima); *sēnēscō, sēnui*, —, 3 (vanaks jääma, vananema).

2. *Verba frēquentātīva* ja *intēnsīva* tähendavad korduvat või intensiivset tegevust. Nad kuuluvad 1. konjugatsiooni ja tuletuvad supiinumi tüvest (kusjuures 1. konjugatsiooni verbidel astub *-ātum* asemele *-ito*): *curso, I* (sinna-tänna jooksmata); *salto, I* (hüplemata, tantsimata); *pulso, I* (tugevasti tõukama, tõuklema); *iacto, I* (pildumata); *dormito, I* (unine olema); *clamito, I* (korduvalt karjuma, kilkama); *vōlito, I* (sinna-tänna lendama, lendlema); *rōgito, I* (küsitlemata); *minutor, I* (ähvardlema).

3. *Verba dēsīdērātīva* tähendavad tahtmist, püüdemist. Nad kuuluvad 4. konjugatsiooni, tuletuvad supiinumi tüvest ja on lõpuga *-ūrio*: *ēsūrio, 4* (süüa tahtma, näljane olema); *partūrio, 4* (sünnitusvaludes olema, sünnitada lootma).

IV. Adverbide tuletamine — vt. § 59—60.

134. B. Sõnade liitmine.

I. Liitsõnad on mõnikord tekkinud sel teel, et kaht iseisvat sõna, mida sageli kõrvuti tarvitatakse, on aja jooksmisel hakatud pidama sõnaühendiks, üheks sõnaks. Säärased liitsõnad on hilisema päritoluga ja nende liitosade häälikuline kuju pole tavaliselt muutunud. Selliste sõnade hulka kuuluvad: *agri-cultūra, ae, f.* (põlluharimine, põllutöö); *aquae-ductus, us, m.* (veevärk); *vēri-similis, e* (tõenäoline); *mālē-dico, dixi, dictum, 3* (halvasti rääkima, laimama, sõimama); *sātis-fācio, fēci, factum, 3* (küllalt tegema, rahuldama); *mānū-mitto, misi, missum, 3* (vabaks laskma), *intro-dūco, dūxi, dūctum, 3* (sisse juhtima, sisse juhutama); *ānim(um)-adverto, rti, rsum, 3* (tähelepanu pöörama, tähele panema); *quō-mōdo* (mil kombel,

kuidas), *ob-viam* (vastu), *im-primis* (kõigepealt, esiteks, eriti), *inter-ea* (vahepeal, seni), *proptēr-ea* (sellepärast, seetõttu) jt.

II. Vanemais ning seepärast tihedamini liitunud liitsõnus on liitosade häälikuline kuju mitmeti muutunud ja nimelt:

1. Põhisõnaks on noomen.

a) Noomenitüvi + verbitüvi. Noomenitüve lõpul on peaaegu alati *-i-*; verbitüvi on enamasti mingi sufiksi liitmise teel noomeniks muutunud: *agri-cōla*, *ae*, *m.* (põlluharija, põllumees); *signi-fēr*, *i*, *m.* (lipukandja); *iā-dex*, *icis*, *m.* (kohunik, kohtumõistja); *partī-ceps*, *cīpis*, (osavõttev); *māgnī-ficus*, *a*, *um* (suurepärane, tore).

b) Noomenitüvi + noomen (viimane sageli muutunud kujul): *bī-ceps*, *cīpitis* (kahepäine); *trī-ennium*, *ii*, *n.* (kolm aastat, kolmaastak); *trī-dēns*, *dēntis* (kolmehambuline, kolmeharuline ahing).

c) Prepositsioon + noomen: *per-māgnus*, *a*, *um* (ülisuur); *dē-mēns*, *mēntis* (meeletu); *trāns-fūga*, *ae*, *c.* (ülejoosik).

d) Eitusliide *in-* või *nē-* + noomen: *in-fēlix*, *icis* (õnnetu); *in-iūstus*, *a*, *um* (ülekohtune); *im-prōbus*, *a*, *um* (kõlvatu, autu); *in-scius*, *a*, *um* ja *nē-scius*, *a*, *um* (mitteteadev, ebateadlik); *nē-fās*, *n.* (ülekohus, patt).

2. Põhisõnaks on verb (verba compōsita).

Enamik liitverbe on tekkinud prepositsiooni liitumisel verbile. Seejuures on sageli prepositsiooni lõppkonsonant sarnastunud (assimileerunud) verbi alguskonsonandiga, ka verbi tüvevokaal on muutunud: *af-fēro*, *at-tūli*, *al-latum*, *af-ferre*¹ (juurde kandma, tooma); *im-porto*, *I* (sisse kandma, sisse vedama); *perficio*, *fēci*, *fectum*, *3* (läbi viima, lõpetama); *col-ligo*, *lēgi*, *lēctum*, *3* (ühendama, koguma); *sus-cīpio*, *cēpi*, *ceptum*, *3* (enda peale võtma, ette võtma).

¹ Vt. § 53, ka alamärk.

Lisa I.

Mõnda prosoodikast ja meetrikast.

A. Prosoodikast.

Prosoodika ehk **prosodia** on silbimõõdu-õpetus, õpetus silpide vältusest ehk kvantiteedist.

Silp võib olla pikk (*syllāba longa*) või lühike (*syllāba brēvis*): a) loomu poolest (*natūra*) või b) seisu poolest (*positiōne*).

Kui silbi vokaal on lühike ning sellele ei järgne üle ühe lihtkonsonandi, siis on silp lühike loomu poolest (*syllāba brēvis natūra*); näit. *lēgit, ānimāl*.

Loomu poolest lühike on preesensi tüve esimene silp: a) *io*-lõpulistel verbidel, nagu *vēnio, cāpio*; b) verbidel, mille *perf. ind. act.* on *ui*-lõpuline, nagu: *hābeo (perf. hābui), mõneo (perf. mõnui), dōceo (perf. dōcui)*.

Seisu poolest lühike (*syllāba brēvis positiōne*) on silp, mille vokaalile järgneb teine vokaal või *h*; näit. *deus, traho, suus, mihi*. Siit on järgmised erandid:

a) Viienda deklinatsiooni sõnade gen. ja dat. sing. lõpp *-ei* on pika *ē*-ga, kui eelneb *i* (vt. § 27); näit. *diēi, glaciēi* (aga: *rēi, fidēi*).

b) Gen. sing. lõpp *-ius* on pika *i*-ga (vt. § 37): näit. *illius, sōlius*; luules võib *i* siiski olla ka lühike: *hic illius arma* (Verg., „Aeneis“ I, 16).

c) Pöördsõna *fio* mõnes vormis on vokaali-eelne *i* pikk (vt. § 56); näit. *fiunt, fiam*.

Loomu poolest pikk (*syllāba longa natūra*) on silp, milles on pikk vokaal või diftong; näit. *famā, mūtā, caedō, audī*. Kahe hääliku liitumisest tekkinud vokaal on alati pikk; näit. *cōgo* (= *cō + āgo*), *nīl* (= *nīhīl*).

Seisu poolest pikk (*syllāba longa positione*) on silp, mille vokaalile järgneb:

- a) kaks või enam konsonanti; näit *ferrent, ingressus*;
- b) kaksikkonsonant *x*; näit. *axis, nox*;
- c) *jj*-na hääldatav *i*; näit. *maior, cuius*.

Seisu poolst pikaks loetakse värsis ka ühe konsonandiga lõppevat sõna lõppsilpi, kui järgmine sõna algab konsonandiga, välja arvatud *h* (eelmise sõna lõpul ja järgmise sõna algul on kokku kaks konsonanti). Näit. *Nitūmur in vētītum semper cupīmusque negāta*.

Kui vokaalile järgneb konsonantühend *bl, dl, gl, pl, tl, cl, fl, br, dr, gr, pr, tr, cr, fr*, — *mūta* (*b, d, g, p, t, c, f*) *cum liquīdā* (*l, r*) —, siis võib luules silp olla niihästi pikk kui ka lühike (*syllāba anceps*).

Näit. *tenebrae, volucris, integra*.

Märkus 1. Kui üks sõna lõpeb *mūta*'ga ja järgmine algab *liquīda*'ga, siis loetakse luules sõna lõppsilpi alati pikaks seisu poolest; näit. *o b rem*.

Lõppsilpide kvantiteedi kohta peetagu silmas järgmisi juhiseid:

1. Sõna lõppvokaalid, peale *e*, on harilikult pikad; näit. *audī, laudā, meministī, āmō, factū, quī, antea*. Erandina on *-ā* lühike nominatiivis ja akusatiivis: *corpōrā, templā, bōnā, terrā* (aga abl. sing.: *bōnā, terrā*); pealeselle sõnus *itā* (nii, nõnda) ja *quīā* (sest et).

Lühikese lõppvokaaliga on veel järgmised sõnad: *ēgō* (mina), *duō* (kaks), *mōdō* (alles, ainult); *nīsī* (kui ei), *quāsī* (just nagu).

Sõnalõpuline *-e* on harilikult lühike; näit *āmarē, lēgē, hōminē, auditē*. Erandina on *-ē* pikk:

- a) viienda deklinatsiooni abl. sing.: *diē, rē*;
 b) teise konjugatsiooni imperat. praes. sing. 2. p.: *dōcē, dēlē*;
 c) I—II deklinatsiooni adjektiividest tuletatud adverbidel:
maximē, pulchrē, longē (erandid: *bēnē, mālē*);
 d) ühesilbilisis sõnus: *mē, tē, nē*.

2. Lihtkonsonandiga lõppevad lõppsilbid — peale *-ās, -ēs, -ōs* ja *c*-lõpuliste — on harilikult lühikesed; näit. *vīr, quamquām, laudāt, laudatūr, laudātis* (kuid: *laudās, laudēs, crās, pēs, bōs, hortōs, sic, hūc*).

Erandid:

a) *-is* on pikk dat. ja abl. plur. ja 4. konjug. sing. 2. p.; näit. *hortis, pueris, vōbis, terris, audis, mūnis* (ka *sis, possis, vēlis, nōlis, mālis*).

b) *-ūs* on pikk III deklinatsiooni nom. sing., kui gen. sing. on pika *ū*-ga, ja IV deklin. pluralis ja gen. sing.; näit.; *iūs* (gen. *iūris*), *virtūs* (gen. *virtūtis*), *pālūs* (g. *palūdis*), *tellūs* (g. *tellūris*), *plūs* (g. *plūris*), *frūctūs, cornūs* (kuid nom. sing. *frūctūs, exercitūs*).

c) Pika vokaaliga on mitmed ühesilbilised sõnad: *ēn* (ennäe), *nōn* (ei), *quin* (et), *sin* (kui aga), *cūr* (miks, mispärast), *pār* (võrdne), *vēr* (kevad), *sōl* (päike).

Märkus 2. Kreeka sõnades säilib kreeka keele kvantiteet; näit. *Agesilāus, Athēnae*. Ainult lõpp *-or* on alati lühike; näit. *Hectōr*.

B. Meetrikast.

Kreeka ja rooma luule värsiehitus põhjeneb lühikeste ja pikkade silpide reeglipärasel vaheldumisel. Iga värss koosneb värsijalgadest (*pēdes*).

Sagedamini esinevad värsijalad on: $\perp \cup$ *trochaeus* ehk *chorēus*, $\cup \perp$ *iambus*, $\perp \_$ *spondēus*, $\perp \cup \cup$ *dactylus* ja $\cup \cup \perp$ *anapaestus*.

Värsi lugemist vastavalt värsimõõdu nõudeile muudetud rõhuga nimetatakse skande erimiseks. Skandeerimisel

tuleb üht osa värsjalast hääldada suurema rütmilise rõhuga (*arsis* — tõus), teist osa vähem rõhutatult (*thēsis* — langus). Daktüilis näit. kujundab 1. silp *arsis*'e, 2. ja 3 silp *thēsis*'e (⊥ ∪ ∪).

Märkus 1. Antiikajal tarvitati nimetusi *arsis* ja *thēsis* vastupidises tähenduses.

Värsi skandeerimisel tuleb silmas pidada elisiooni (*elisio*), mis seisab selles, et vokaaliga (ka diftongiga) või *m*-ga lõppevas sõnas jääb see lõppvokaal või *-m* ühes eelneva vokaaliga hääldamata, kui järgmine sõna algab vokaaliga või *h*-ga; erandiks on sõna *est*, mis kaotab ise algushääliku *e*-, kui eelmine sõna lõpeb vokaaliga või *m*-ga.

Näit. *Monstr(um) horrend(um) inform(e) ingens, cui lāmen ademptum.*

... *iācēr(e) hōs post terga iubēmur.*

... *cert(ae) occumbēre mortī.*

Aurea primā sāta (e)st aetās ...

Sic visum (e)st sūpērīs — hōmīnumqu(e) exempla manēmus. perqu(e) hiēmēs aestusqu(e) et inaequāles autumnos.

Märkus 2. Elisiooni esinemine sõna *m*-ga lõppedes on tingitud sellest, et roomlased ei hääldanud sõnalõpulist *m*-i konsonandina; *m* oli vaid eelneva vokaali nasaalsuse näitajaks.

Märkus 3. Elisiooni ei tule teha, kui järgmine sõna algab *i*-ga, mida hääldatakse *j*-na. Näit.

... *pressīque iūgo gemuēre iuveni.*

Elisiooni puudumist nimetatakse *hiātus*'eks. *Hiātus* esineb:

a) alati ühesilbiliste hüüdsõnade puhul, nagu: *o, heu*. Näit.

O ūīnam posseṃ pōpūlos reparāre paternīs

O et praesīdi(um) et dulce dēcus meum!

b) harilikult ka siis, kui sõna on lahutatud järgmisest sõnast pikemat peatust nõudva kirjavahemärgiga (punkt, koolon, semikoolon).

Näit. *posthābitā coluisse Sāmō: hic illius arma.*

Sageli hääldatakse värsis kaht sama sõna eri silpidesse kuuluvat vokaali diftongina; seda nähtust nimetatakse *synizēsis* s'eks: *dein, deinde*. Näit.

deinde törus iunxit, nunc ipsa pericūla iungunt.

Iga värsi lõppsilbi pikkus on vaba, s. o. ta võib olla nii pikk kui ka lühike (*syllāba anceps*).

Viimane värsijalg värsis on sageli lühem (näit. heksameetris 3 silbi asemel 2 silpi); säärast värssi nimetatakse *versus catalecticus*.

Tsesuuriks (*caesāra*) nimetatakse värsilõiget, kus sõna lõpp ei satu ühte värsijala lõpuga.

Tsesuuri, mis asetseb pärast arsi, nimetatakse *meestesuuriks*, näit.

Dōnēc ě/rīs fē/līx, || mūl/tōs nūmē/rābīs ā/mīcōs.

Lühikese silbi järel asetsevat tsesuuri nimetatakse *naistesuuriks*. Näit.

Sī plācēt / hōc mērū/iquē, || quīd / ō tūā / fūlmīnā / cēssant?

Meestesuuriid on palju sagedamad kui naistesuuriid.

Diereesiks (*diaerēsis*) nimetatakse värsijala lõpu ja sõna lõpu ühtesattumise teel tekkinud värsipoolitust. Näit.

īnstābī/lēmquē lõ/cūm Dē/lōs dēdīt. || lllā dū/ōrūm.

Kreeka ja rooma luules kõige sagedamini esinevaks värsiks on **heksameeter** (*hexāmētēr*)¹. Heksameeter koosneb viiest daktülist, kuna kuues värsijalg on kahesilbiline (*versus catalecticus*). Värsi viimane silp on muidugi *anceps* (—). Neljaks esimeseks värsijalaks võib daktüli asemel olla ka spondeus, kuna viies värsijalg on harilikult daktül. Seega kujuneb heksameetri skeem järgmiseks:

⌣ — — / ⌣ — — / ⌣ — — / ⌣ — — / ⌣ ∪ ∪ / ⌣ —

¹ Koosneb kreeka sõnust: *hex* (lad. *sex*) ja *metron* (lad. *metrum*)

Erandina võib ka viiendaks värsijalaks olla spondeus; sää-
rast värssi nimetatakse *versus spondiācus*. Näit.

pérqu(e) hĭē/mēs ae/stūsqu(e) ēt in/aēquā/lēs au/tūmnōs
Kõige sagedamini esineb tsesuur heksameetri kolmandas
värsijalas pärast arsis; seda tsesuuri nimetatakse *caesūra*
semiquināria ehk *penthēmimērēs* (s. o. viiepoole-
line¹. Näit.

Poēnā mē/tūsqu(e) ābē/ránt, || nec | vérbā mī/nāciā | fixō
Harvemini esineb tsesuur neljandas värsijalas pärast arsis;
säärane tsesuur kannab nime *caesūra semiseptēnāria*
ehk *hepthēmimērēs* (s. o. seitsmepooleline). Selle tse-
suuriga paralleelselt esineb harilikult tsesuur teises värsijalas
pärast arsis; viimast tsesuuri nimetatakse *caesūra semi-*
ternāria (ka *semitrināria*) ehk *trithēmimērēs* (s. o.
kolmepooleline). Näit.

nōn gālē/ae, || nōn |ēnsis ě/ránt: || sinē | mīlītis | ūsū
Mõnes värsis esinevad kõik tsesuurid (*trithemimeres*, *pen-*
themimeres ja *hepthemimeres*) koos. Näit.

Nēc cae/ló || nēc hū/mó || nēc ā/quīs || dēā | véstrā rē/cépta(e)st.
Harva esineb tsesuur kolmandas värsijalas pärast esimest
lühikest silpi (naistsesuur); seda tsesuuri nimetatakse *caesūra*
post tertium trochaeum ehk *katá triton tro-*
chaion (s. o. „pärast kolmandat trohheust“). Näit.

mémbrā sō/ló pōsū/ērē, || si/múl su/prēmā iā/céntēs
Diereesidest esineb mõnikord nn. bukoolliline
— neljanda ja viienda värsijala vahel. Näit.

Dúmquē rō/gát, prō | quā rōgát, | óccidit. || Órbā rē/sēdit

M ä r k u s 4. Nagu esitatud skandeerimis-näiteist selgub, ei
satu heksameetri esimeses pooles sõnarõhud ja värsirõhud mitte ühte,
kuna värssi teises pooles langevad sõnarõhud ja värsirõhud enamasti
samadele silpidele.

¹ Asetseb ta ju pärast viiendat värsijala-poolt (igas värsijalas on kaks
poolt: *arsis* ja *thesis*).

Sageli leiame kreeka ja rooma luules heksameetrit seoses pentameetriga¹. **Pentameeter** koosneb kahest poolest, kummaski 2¹/₂ daktülit: kaks täit daktülit, kolmas aga ainult ühe rõhulise pika silbiga (ainult *arsis*): $\underline{\text{—}} \cup \cup / \underline{\text{—}} \cup \cup / \underline{\text{—}}$.

Esimeses pooles võivad daktülite asemel esineda ka spondeused, teises pooles aga ainult daktülid. Värsi viimne silp on *anceps* (—). Seega kujuneb pentameetri skeem järgmiseks:

$\underline{\text{—}} \cup \cup / \underline{\text{—}} \cup \cup / \underline{\text{—}} // \underline{\text{—}} \cup \cup / \underline{\text{—}} \cup \cup / \underline{\text{—}}$

Pentameetrit ei tarvitata kunagi iseseisvalt, vaid ainult vaheldumisi heksameetriga: enne heksameeter, siis pentameeter. Säärast värsipaarikut nimetatakse eleegiliseks distihhoniks ehk kaksikvärsiks. Näit.

*Dónĕc ě/rís fĕ/líx, mul/tós nŭmĕ/rábĭs ä/mícōs;
tĕmpōră | sí fŭĕ/rĭnt || nábĭlă, | sōlŭs ě/rís.*

Lisa II.

Rooma kalender.

Romulus olevat jaotanud aasta 10 kuuks ja andnud neile järgmised nimed: *Martius* (sc. mĕnsis), *Aprilis*, *Maius*, *Iūnius*, *Quintilis*, *Sextilis*, *September*, *Octōber*, *November*, *December*². Numa Pompilius olevat juurde lisanud veel kaks kuud: *Iānuārius* ja *Februārius*. Augustuse ajal anti *Quintilis*'ele C. Iulius Caesari auks uus nimi *Iālius*, *Sextilis*'ele Augustuse auks nimi *Augustus*. Vanasti algas aasta 1. märtsil; Caesari ajal (a. 46 e. m. a.) viidi aasta algus üle 1. jaanuarile (konsulid astusid ametisse 1. jaanuaril juba a. 153 e. m. a. alates).

¹ Koosneb kreeka sõnust: *pente* (s. o. 5) + metron.

² Nimed *Quintilis*, *Sextilis*, *September*, *Octōber*, *November*, *December* tuletuvad arvsõnust *quintus*, *sextus*, *septem*, *octo*, *nōvem*, *dĕcem*.

Aastaid arvati konsulite järgi, Augustuse aegadest alates ka *ab Urbe condita* — Rooma linna asutamisest (s. o. a. 753 e. m. a.).

Igas kuus oli kolm tähtpäeva, mille järgi arvati teisi kuupäevi:

Kalendae (*Kal.*) — iga kuu esimene päev,

*Nōnae*¹ (*Non.*) — 5. või 7. kuupäev,

Idūs, uum (*Id.*) — 13. või 15. kuupäev.

Nōnae oli 7. ja *Idus* 15. kuupäeval märtsis, mais, juulis ja oktoobris²; teistes kuudes oli *Nōnae* 5. ja *Idus* 13. kuupäeval.

Kuude nimed lisati neile adjektiividena (naissoo pluuralis):

<i>Kalendae</i>	}	<i>Ianuāriae, Februāriae, Mārtiae, Apriles,</i>
<i>Nōnae</i>		<i>Maiae, Iūniae, Quintiles, Sextiles,</i>
<i>Idus</i>		<i>Septembres, Octōbres, Novembres, Decembres.</i>

Kuupäevi (küsimusele: millal? kunas?) nimetati järgmiselt:

a) tähtpäevi — *abl. tempōris*:

Kalendis Ianuāriis (*Kal. Ian.*) — 1. jaanuaril,

Kalendis Aprilibus — 1. aprillil,

Nōnis Februāriis (*Non. Febr.*) — 5. veebruaril,

Nōnis Octōbribus — 7. oktoobril,

Idibus Ianuāriis (*Id. Ian.*) — 13. jaanuaril,

Idibus Mārtiis — 15. märtsil.

b) *Kalendae, Idus* või *Nōnae* eelmist päeva tähendati sõnaga *pridie + acc.*:

pridie Kalendas Ianuārias (*prid. Kal. Ian.*) — 31. detsembril;

pridie Nōnas Ianuārias (*prid. Non. Ian.*) — 4. jaanuaril;

pridie Idus Octōbres (*prid. Id. Oct.*) — 14. oktoobril.

c) Teisi kuupäevi tähendati arvudega, mis näitasid, mitu päeva jääb aega järgmise tähtpäevani; seejuures võeti arvesse

---

¹ Nimetus *Nōnae* on tulnud jäigarvust *nōnus*, oli ju see üheksas päev enne *Idus't* (kui võtta arvesse nii *Nōnae* kui *Idus'e* päev).

² Nende kuude nimede mälusse jäädvustamiseks peeti meeles sõna *m i l m o*: *m* (= *Mārtius*) + *il* (= *Iūlius*) + *m* (= *Maīus*) + *o* (= *Octōber*).

niihästi määratav päev kui ka järgmine tähtpäev. Niisiis oli rooma arvestuse järgi:

2. jaan. — *ante diem quartum Nōnas Ianuārias (a. d. IV Non. Ian.),*

6. jaan. — *ante diem octāvum Idus Ianuārias (a. d. VIII Id. Ian.),*

14. jaan. — *ante diem undecēsimum Kalendas Februārias (a. d. XIX Kal. Febr.),*

3. okt. — *ante diem quintum Nōnas Octōbres (a. d. V Non. Oct.),*

30. dets. — *ante diem tertium Kalendas Ianuārias (a. d. III Kal. Ian.).*

Lisa III.

Lühendeid (compendia scripturae ehk nõtae).

1. Praenõmina (eesnimed).

A. — Aulus	L. — Lūcius	Q. — Quintus
App. — Appius	M. — Mārcus	Sex. — Sēxtus
C. — Gaius ¹	M'. — Mānius	Ser. — Servius
Cn. — Gnaeus	Mam. — Māmercus	Sp. — Spūrius
D. — Dēcimus	Num. — Nūmērius	T. — Titus
K. — Kaeso	P. — Pūblius	Ti. — Tibērius

2. Ameti- ja asutiste nimesid.

Aed. — aedilis	Imp. — imperātor	S. — senātus
Cos. — cōsul	Leg. — legātus või lēgio	S. C. — senātus consultum
Coss. — cōsules	P. C. — pātres conscripti	S. P. Q. R. — senātus populusque Romānus
Proc. — procōsul	P. M. — pontifex maximus	Tr. Pl. — tribūnus plēbis
Des. — designātus	P. R. — pōpulus Romānus	Pr. — praetor
D. — divus	Resp. — rēs pūblica	

3. Aja määranguid.

A. Chr. — ante Christum (nätum)	A. U. C. — anno Urbis conditae ~ ab Urbe conditā	(Muude aega määravate lühendite kohta vt. Lisa II)
p. Chr. n. — post Christum nätum		

4. Lühendeid kirjades.

S. D. — salūtem dicit (dico)	S. D. P. — salūtem dicit plūrimam	S. V. B. E. E. V. — Si vāles, bēne est; ēgo vāleo.
------------------------------	-----------------------------------	--

5. Muid lühendeid.

F. — filius	HS — sestertius (-um, -a)
N. — nēpos	O. M. — optimus maximus
Q. B. F. F. F. S. — quod bōnum fēlix faustum fortunatumque sit	

¹ Häädatakse kolmesilbilisena: *Gā-ī-us* (vt. § 2, märk. 4).

Sisukord.

	Lk.
Häälikuõpetus (foneetika)	3—8
§ 1. Tähed (litterae)	3
§ 2. Häälamine	5
§ 3. Liithäälikud	6
§ 4. Vältus (kvantiteet)	6
§ 5. Rõhk (accentus)	7
§ 6. Sõnade jaotamine silpideks	8
Vormiõpetus (morfoloogia)	9—77
I. Käändsõnad (noomenid)	9—35
§ 7. Substantiivide sugu (genus)	9
§ 8. Arvud	10
§ 9. Käänded (casus)	10
§ 10. Deklinatsioonid	10
§ 11. Esimene deklinatsioon	11
§ 12. Esimese deklinatsiooni erandlikud vormid	11
§ 13. Esimese deklinatsiooni sõnade sugu	12
§ 14. Teine deklinatsioon	12
§ 15. Teise deklinatsiooni erandlikud vormid	13
§ 16. Teise deklinatsiooni sõnade sugu	13
§ 17. Esimese ja teise deklinatsiooni adjektiivid	14
Kolmas deklinatsioon	15—22
§ 18. Kolmanda deklinatsiooni substantiivid. Konsonandiline deklinatsioon	15
§ 19. i-deklinatsioon	15
§ 20. Erijuhtumid	17
§ 21. Kolmanda deklinatsiooni sõnade sugu	18
§ 22. Kolmanda deklinatsiooni adjektiivid	20

	Lk.
§ 23. Erandlikult deklioneeruvad adjektiivid	22
§ 24. Neljas deklinatsioon	22—23
§ 25. Neljanda deklinatsiooni erandlikud vormid	23
§ 26. Neljanda deklinatsiooni sõnade sugu	23
§ 27. Viies deklinatsioon	24
§ 28. Viienda deklinatsiooni sõnade sugu	24
§ 29. Adjektiivide kompareerimine	24—26
§ 30. Erandlikud võrdlusastmed	25
§ 31. Numeraalid	27—29
§ 32. Liitavud	28
§ 33. Numeraalide deklioneerimine	28
§ 34. Numeraalide tarvitamine	29
Pronoomenid	29—35
§ 35. Isikulised asesõnad (pronomina personalia). Enesekohane asesõna (pronomen reflexivum)	29
§ 36. Omastavad asesõnad (pronomina possessiva)	30
§ 37. Näitavad asesõnad (pronomina demonstrativa)	31
§ 38. Siduvad asesõnad (pronomina relativa)	33
§ 39. Küsivad asesõnad (pronomina interrogativa)	33
§ 40. Umbmäärased asesõnad (pronomina indefinita)	34
 II. Verbid	 35—70
§ 41. Verbi vormid	35
§ 42. Põhivormid	36
§ 43. Perfekti moodustamine	38
§ 44. Sum, fui, esse	40
§ 45. Konjugatsioonid	42
§ 46. Verbi vormide tabel	44—51
§ 47. Kolmanda konjugatsiooni io-lõpulised verbid	52
§ 48. Verba deponentia	53
§ 49. Verba semideponentia	56
§ 50. Verbide lühendatud vormid	57
§ 51. Coniugatio periphrastica	57
§ 52. Possum, potui, posse	59
§ 53. Fero, tuli, latum, ferre	60
§ 54. Volo, volui, velle; nolo, nolui, nolle; malo, malui, malle	63
§ 55. Eo, ii, itum, ire	65
§ 56. Fio, factus sum, fieri	66
§ 57. Verba defectiva	68
§ 58. Verba impersonalia	70

	Lk.
III. Abisõnad (partiklid)	70—77
Adverbid	70—72
§ 59. Adverbide tuletamine	70
§ 60. Erandlikult tuletatud adverbid	71
§ 61. Adverbide kompareerimine	71
§ 62. Prepositatsioonid	72
§ 63. Konjunktsioonid	74
 Lauseõpetus (süntaks)	 78—149
I. Lauseliikmed ja nende ühildumine	78—82
§ 64. Subjekt	78
§ 65. Predikaat ja predikatiiv	80
§ 66. Atribuut	81
 II. Käänete tarvitamine	 82—108
§ 67. Nominativus	82
§ 68. Genitivus	85—88
§ 69. a) Genitivus subiectivus	85
§ 70. b) Genitivus obiectivus	84
§ 71. c) Genitivus possessivus	85
§ 72. d) Genitivus partitivus	86
§ 73. e) Genitivus qualitatis	86
§ 74. f) Genitivus criminis	87
§ 75. g) Genitivus pretii	87
Dativus	88—95
§ 76. a) Dativus commodi ja incommodi	88
§ 77. b) Dativus finalis	89
§ 78. c) Dativus possessivus	90
§ 79. d) Dativus adverbialina verbide ja adjektiivide juures	90
§ 80. e) Dativus auctoris	92
Accusativus	95—97
§ 81. a) Accusativus obiectivus	95
§ 82. b) Accusativus duplex	95
§ 83. c) Accusativus temporis	96
§ 84. d) Accusativus spatii	97
§ 85. e) Accusativus exclamativus	97

	Lk.
§ 86. Ablativus	97—107
§ 87. a) Ablativus separationis	98
§ 88. b) Ablativus limitationis	99
§ 89. c) Ablativus comparationis	99
§ 90. d) Ablativus instrumenti	100
§ 91. e) Ablativus causae	100
§ 92. f) Ablativus modi	101
§ 93. g) Ablativus mensurae	102
§ 94. h) Ablativus pretii	103
§ 95. i) Ablativus qualitatis	103
§ 96. j) Ablativus temporis	104
§ 97. k) Ablativus loci	104
§ 98. l) Ablativus absolutus	105
§ 99. Linnade ja saarte nimed koha-adverbiaalidena. Domus, rus, humus	107

III. Verbi vormide tarvitamine . . . . . 108—149

§ 100. Infinitivus	108
§ 101. Accusativus cum infinitivo	109
§ 102. Nominativus cum infinitivo	114
§ 103. Gerundium ja gerundivum	115
§ 104. Supinum	117
§ 105. Imperativus	118
Indikatiivi ajavormide tarvitamine	119—122
§ 106. Praesens	119
§ 107. Imperfectum	119
§ 108. Perfectum	120
§ 109. Plusquamperfectum	120
§ 110. Futurum I	121
§ 111. Futurum II ehk exactum	121
§ 112. Täiendavaid märkmeid	121
§ 113. Konjunktivi tarvitamine pealauses Kõneviiside ja ajavormide tarvitamine kõrvallauseis	122—149
§ 114. Consecutio temporum	124
§ 115. Objektlaused	126
§ 116. Otstarbelauseid (finaallauseid)	129
§ 117. Tagajärelauseid (konsekutiivlauseid)	130
§ 118. Võrdlauseid (komparatiivlauseid)	131

	Lk.
§ 119. Ajalused (temporaallused)	132—136
§ 120. Cum ajalauseste algul	132
§ 121. Dum, donec, quoad, antequam, priusquam	135
§ 122. Postquam, ubi, ut temporale, cum primum, simulatque	136
§ 123. Põhjuslused (kausaallused)	137
§ 124. Tingimuslused (konditsionaallused)	138
§ 125. Tingimus-soovlused	140
§ 126. Mõõndlused (kontsessiivlused)	141
§ 127. Atribuutlused	141
§ 128. Küsilused	144
§ 129. Kaudne kõne	145
§ 130. Coniunctivus obliquus	148

Sõnade tuletamisest . . . . . 150—154

A. Tuletamine sufiksitate abil	150—155
§ 131. I. Substantiivide tuletamine	150
§ 132. II. Adjektiivide tuletamine	151
§ 133. III. Verbide tuletamine	152
§ 134. B. Sõnade liitmine	153
Lisa I. Mõnda prosoodikast ja meetrikast	155
Lisa II. Rooma kalender	161
Lisa III. Lühendeid	165

II (VII) trükk.

Vastutav toimetaja R. Kleis.

Ladumisele antud 25. VI 1947. Trükkimisele antud 7. VIII 1947. Paber 56:79, $\frac{1}{16}$. Trükiarv 5200. Trükipoognaid 10,75. Trükitähti trükipoognas 36.500. Arvutuspoognaid 9,8. MB-03771. Tellimise nr. 625. Trükikoda „Noor-Eesti“, Tartu, Kastani 38.

На латинском и эстонском языках.
Эрнст Нурм. Грамматика латинского языка.